

ધમ્મપદ

(શ્રી ૧, અનુવાદ દિપવર્ણ પ્રસ્તાવના વગેરે સાથે)

અ. ધર્મોત્તર કોસમ્બી

અ. રામનાથપુલ વિ. પાઠક

સુભાષીન સુભાષીન સુભાષીન
સુભાષીન

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૦૬૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ દામપદ

વિષય ૫૪૪. ૨૨૫૪૨

ગુજરાત
પુરાતત્ત્વ મંદિર
ગ્રન્થાવલી

ધમ્મપદ

(મૂળ, અનુવાદ, ટિપ્પણી, પ્રસ્તાવના વગેરે સાથે)

અ. ધર્માનંદ કોસમ્બી

અ. રામનારાયણ વિ. પાઠક

ગુજરાત પુરાતત્વ મંદિર
અમદાવાદ

પ્રથમાવૃત્તિ

પ્રત ૨૦૦૦]

સંવત ૧૯૮૦-સને ૧૯૨૪

[મૂલ્ય ૧-૦-૦

પ્રકાશક
કેઠારી વિઠ્ઠલદાસ અમનલાલ
મુબસત વિદ્યાપીઠ

ગ્રંથાલય
ગ્રંથાલય
ગ્રંથાલય

૧૦૦

૫૪૬૧૨૫૬૨

પ્રદેશ: ગુજરાત અમનલાલ મુબ
નવજીવન પ્રદેશાલય
અમનલાલ

હુમ થાતાં ભવારણે પુરાણાં ૫૬ ધર્મનાં
શોધ્યાં તે પૂજ્ય ઝાંઘીને બમ્બપદ સમર્પયે.

વિજ્ઞાપન

ગુજરાતપુરાતત્વમંદિરની પ્રબંધસમિતિના સ ૧૯૮૦ ના મહા
વદ ૧૩ ની બેઠકના બીજા હગવ મુજબ આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં
આવે છે.

પ્રકાશક

પ્રસ્તાવના

બ્રહ્મ પર્યાપુણન્તિ, સુત્ત ગેય્ય વેદ્યાકરણ ગાથ ઉદ્દાનં
 इतिवृत्तक जातकं अम्भुतधम्म वेदल्ल । આ ઉતારો મજ્ઞિમ-
 નિકાયના અલગદ્વંપમસુત્તમાથી લીધેલો છે આમાં બૌદ્ધ
 સાહિત્યના નવ વિભાગ દર્શાવવામાં આવ્યા છે આ
 વિભાગોનો ઉદ્દેશ્ય અગુત્તરનિકાયમાં પણ જૂદે જૂદે સાત
 ઠેકાણે મળી આવે છે. આ ઉપરથી એવું જણાય છે કે બૌદ્ધ
 સાહિત્યના આ નવ વિભાગ અશોકના સમયના અરસામાં
 અથવા તેો તેથી પછી કેટલાક વર્ષો બાદ પાઠવામાં આવ્યા
 હશે. તેમાં સુત્તનો અર્થ સૂક્ત અથવા તેો સૂત્ર કરી શકાય.
 પરંતુ બીજો અર્થ જ બરાબર છે એમ મહાયાનઅંશોની
 પરપરા ઉપરથી જણાય છે ગેય્ય એટલે ગદ્યપદ્યમિશ્રિત
 ધર્મોપદેશ. વેદ્યાકરણ એટલે વિવરણ અથવા તેો મૂળ સુત્તની
 વ્યાખ્યા. ગાથા એટલે શ્લોકસંગ્રહ ઉદ્દાન એટલે પુદ્ગ
 ભગવાને અને મહાશ્રાવકોએ જૂદે જૂદે પ્રસંગે કાઢેલ ઉદ્દગાર.
 ઇતિવૃત્તક નામનું તેો પુદ્ગનિકાયમાં એક જૂદું પ્રકરણ જ
 છે. જાતક એટલે જૂદી જૂદી કથાઓ. અમ્બુતધર્મ એટલે
 અદ્ભુત ચમત્કાર, અને વેદલ્લ* એટલે ધાર્મિક સવાદ.

અશોકના સમયમાં બૌદ્ધસૂત્રોની સંખ્યા ઘણી થોડી
 હોવી જોઈએ, અને પ્રાક્ષણીકાંશોમાં સૂત્રનો જે અર્થ કરવામાં
 આવે છે તે જ અર્થ તે સમયના બૌદ્ધલોકોમાં પ્રચલિત
 હોવો જોઈએ. સૂત્ર એટલે સંક્ષિપ્ત વાક્ય—જેનો અર્થ

* આ સજ્ઞ વૈદલ્લ સજ્ઞ ઉપરથી નીકળ્યો હોવો જોઈએ

સમજવા માટે ટીકાની જરૂર પડે. સંસ્કૃત ભાષામાં આ સૂત્રો વ્યાકરણ, ન્યાય વગેરે પુસ્તકોમાં પ્રસિદ્ધ જ છે સૂત્રો રચવાનો રિવાજ પહેલવહેલો બૌદ્ધ ભિક્ષુઓએ શરૂ કર્યો કે પ્રાજ્ઞાણ અથકારોએ શરૂ કર્યો એ સખધી વાદવિવાદમાં ઉતરવાની અત્યારે અમને જરૂર લાગતી નથી. બુદ્ધભગવાનના પરિનિર્વાણ પછી એવો એક સમય હતો કે જ્યારે આધાર-ભૂત વાક્યોનો સૂત્ર રૂપે સંગ્રહ કરવામાં આવતો હતો તે સમયે હેખનપદ્ધતિની ખિલાવટ થએલી ન હોવાથી આ સૂત્રો ધ્યાનમાં રાખવાનું સહેલું થઈ પડતું અને એથી જ આ રિવાજ હેકપ્રિય થયો હતો. અશુત્તરનિકાયમાં પાતિ મોક્ષના જે ૧૫૦ નિયમો^૧ બતાવવામાં આવ્યા છે તેને પણ સૂત્રો જ કહેતા. અને આ સૂત્રોના પાયા ઉપર જ વિનયઅથની રચના કરવામાં આવી છે. સુત્તપિટકમાં આવી જાતના સૂત્રો અશુત્તરનિકાયના પહેલા ત્રણ નિપાતમાં ઘણા મળી આવે છે.

ગાથાશુકત સૂત્રને ગેથ્ય કહે છે, એવું^૨ બુદ્ધબોધાચાર્યનું કહેવું છે, અને તેના હાખલા તરીકે સંયુત્તનિકાયનો પહેલો સંગાથાવગ્ગ બતાવવામાં આવ્યો છે. પરંતુ અશોકના સમયમાં કેવી જાતના સાહિત્યવિભાગને ગેથ્ય કહેવામાં આવતો એ સમજવાને માટે સાધન નથી આ મથાળા નીચે સંયુત્તનિકાયનો સંગાથાવગ્ગ તો જરૂર આવી શકે છે.

૧. સાધિકમિદ મિક્ષવે વિદ્યદુ સિલ્લાપદસત અન્વદ્ધમાસ ઉદેસ આગચ્છતિ । અશુત્તરનિ (P T S) ભાગ ૧ પ ૨૩૧

૨ પપ્પસૂદની, અલ્લાદસુત્તવળ્લના, ૭૫૭

પરતુ તે એટલો બધો પ્રાચીન નહિ હોય એવું અનુમાન કરી શકાય છે

વેધ્યાકરણના ઉદ્ભવેા તેા સુતપિટકમા જ ઘણા મળી આવે છે હાલ જેને સુત અથવા તેા સુતન્ત કહેવામાં આવે છે તે લલગલ બધા વેધ્યાકરણો જ છે, એમ કહેવામા હરકત નથી પુદ્ધોષાચાર્યના કહેવા પ્રમાણે આખો અભિધર્મપિટક વેધ્યાકરણ જ છે અને આ મથાળાનીચે તેને મૂકવો એ સાવ માહત્તિક જ છે પરતુ અભિધર્મનેા કાળ વિનયના કાળ જેટલો જ અર્વાચીન છે અને જ્યારે આ વિભાગ પાડવામા આવતા હતા ત્યારે તેનુ અસ્તિત્વ હોય એ મલવતુ નથી. આથી સુતપિટકમા મળી આવતા આધારદૃત વાક્યોની (સૂત્રોની) -ચાખ્યાને જ વેધ્યાકરણ નામ આપવામા આવતુ હતુ એમ સિદ્ધ થાય છે.

ધર્મપદ, ચેરગાથા અને ચેરીગાથા એ ત્રણ ગ્રંથો ગાથાના મથાળા નીચે જ આવી જાય છે એવુ પુદ્ધોષાચાર્યનુ કથન છે પરતુ ચેર અને ચેરીગાથા પુદ્ધકાળ પછી ઘણા મેઠાઓ બાદ લખાયેલી હોવાથી તેમનેા ત્રિપિટક-સાહિત્યમા સમાવેશ થતા ઘણેા સમય લાગ્યેા હશે, અને તેથી જ ઉપરના નવ વિભાગમાના ગાથાવિભાગમા તેમનેા સમાવેશ કરવો ચેાગ્ય નથી ધર્મપદનેા માત્ર ગાથા-વિભાગમા સમાવેશ થઈ શકે છે. આ સિવાય સુતનિપાતમાના ઘણા સુતોનેા સમાવેશ આ વિભાગમા થઈ શકે છે, સુનિગાથાસુતનેા તેા અચોકના શિલાલેખમાં જ ઉલ્લેખ મળી આવે છે.

પુદ્ગલનિકાયના ઉદ્ધાનવગ્ગ પ્રકરણમા ૮૦ ઉદ્ધાનેનો સંગ્રહ કરેલો જણાય છે પરંતુ આ બધાય ઉદ્ધાને તે સમયે અસ્તિત્વમા હતા એમ સમજવાનું નથી. આમાના ઘણા ઉદ્ધાને અને બીજા મુત્તોમા ભળી ગએલા ઉદ્ધાનેને સાથે ગણીને તે બધા ઉદ્ધાનેને ઉદ્ધાન તરીકે ઓળખવાનો પ્રચાર હશે.

ઇતિવુત્તક પ્રકરણમા ૧૧૨ ઇતિવુત્તકોનો સંગ્રહ કરેલો છે. આ બધા ઇતિવુત્તકો તે સમયે હતા એમ સમજવાની જરૂર નથી પરંતુ આ જ જાતના વચનોને ઇતિવુત્તક કહેતા હતા એમા શક નથી પછી તેની સખ્યા ગમે તે હોય.

જાતકગ્રંથ તો પ્રસિદ્ધ જ છે આ બધી વાર્તાઓ તે સમયે પ્રચલિત હતી એવું નથી, તો પણ આવી જાતની કેટલીક વાર્તાઓનો બૌદ્ધસાહિત્યમા સમાવેશ થયો હતો અને તેને જાતક કહેતા.

અબ્બુતધમ્મ એટલે અહ્મુત ચમત્કાર. પુદ્ગલ ભગવાને કે તેના શ્રાવકોએ કરેલા ચમત્કારોનું વર્ણન જેમા હોય એને અબ્બુતધમ્મ કહેવાનો રિવાજ હોવો જોઈએ. આ અબ્બુતધમ્મનું બીજા સૂત્રોમા એટલું બધું મિશ્રણ થયું છે કે હાલ તેનું સ્વતંત્ર ઉદ્ધાહરણ બતાવવાનું સાવ અશક્ય છે. પુદ્ગલોપાચાર્યને પણ અબ્બુતધમ્મ ઉપર ટીકા લખતા ઘણી મુશીબત પડી હોવી જોઈએ “ચત્તારોમે મિવસુવે અચ્છરિયા અમ્મુતા ધમ્મા આનન્દ”તિ આદિનયપવત્તા સન્ને પિ અચ્છરિયમ્મુત-

૧ અહિં સુધીનું આ વાક્ય મહાપગિનિબ્ધાનમુત્તગ્રાંથી મીધેક્કું છે, (P T S.) દીપનિ ભા ૨ પ ૧૪૫

ધમ્મપટિસયુત્તા સુત્તન્તા અચ્ચુતધમ્મ તિ વંદિતવ્વા ।” એટલે “ હે બિહુઓ, આ ચાર આશ્ચર્ય અહ્ભુતધર્મ આનંદમા છે વગેરે પ્રકારે શરૂ થએલી આશ્ચર્ય અહ્ભુત વાતોથી ભિન્નિત સર્વ સૂત્રો અહ્ભુતધર્મ (મયાળા નીચે આવે છે એમ) સમજવું.” એવું તેનું કથન છે. પરંતુ આ અહ્ભુતધર્મનો અને મૂળના અહ્ભુતધર્મનો કાંઈ પણ સબંધ હોય એમ લાગતું નથી. ઉપરનું વાક્ય, બુદ્ધ ભગવાન, પરિનિર્વાણ પહેલા આનંદના ગુણો બહુઓને દર્શાવવા માટે બોલે છે. બિહુ, બિહુણી, ઉપાસક, અને ઉપાસિકાઓ પૈકી એકાદ સમુદાય એ આનંદનાં દર્શન કરવા આવે તો તે દર્શનથી જ સતોષ પામે છે, એ આનંદ ધર્મોપદેશ કરે તો તેટલામા પણ સતોષ માને છે, અને એ આનંદ ધર્મોપદેશ બંધ કરે તો પણ તે સમુદાયની ઉત્સુકતા ઘટતી નથી આ આશ્ચર્યકારક ગુણો આનંદમા છે એવો ભગવાનના કથનનાં સાર છે. તેને અહ્ભુતધર્મમા કેમ મૂકી શકાય એ સમજાતું નથી. મતલબ કે, બુદ્ધધોષાચાર્યનાં સમયમા જ અહ્ભુતધર્મ એ કયો વિભાગ તેની બાંધ રહી નહોતી

મહાવેદ્ધલ અને સૂળવેદ્ધલ (૧-૪૩ અને ૪૪) એવાં બે સૂત્રો મજ્ઞિમનિકાયમા છે અને તે ઉપરથી વેદ્ધલ વિભાગ કંઈ જાતનો હતો એ સંબંધ સારું અનુમાન થઈ શકે છે. આ બે સૂત્રો પૈકી પહેલા સૂત્રમા મહાકૌટુંબે સારિપુત્તને પ્રશ્નો પૂછ્યા છે, અને સારિપુત્તે તેનાં મથાચોઆ જવાબો આપેલા છે. બીજામા ધમ્મહિન્ના બિહુણી અને તેના પૂર્વાશ્રમના પતિ વિશાખનો સંવાદ છે અર્થાત્ આ બન્નેમાંથી એક પણ બુદ્ધભાષિત નથી. તો પણ આ જ

જાતના સવાદોને વેદજ્ઞ કહેતા હતા એમા શક નથી શ્રમજ્ઞ બ્રાહ્મજ્ઞ અને જીજ્ઞ હોકોની સાથે પુદ્ગલગવાનને થયેલ ક્ષણ સવાદો સુત્તપિટકમા છે. એક સમયે આવા સવાદોને વેદજ્ઞ નામથી ઓળખવામા આવતા હયે.

કાશાન્તરે આ મૂળના સાહિત્યમા ખૂબ ઉમેરો થવા લાગ્યો. પાતિમોકખના ૧૫૦ નિયમોમા બીજા ૭૫ સેખિય ઉમેરીને વિનયઅથ રચવામા આવ્યો, અને આ અંથ એક જૂદો જ વિભાગ બન્યો. સૂત્રાન્તર્ગત આધારભૂત મુદ્દાઓનું વિવેચન કરતા કરતા અભિધર્મના સાત પ્રકરણો અસ્તિત્વમા આવ્યા, અને તે પણ એક મોટો વિભાગ બન્યો. આ પ્રમાણે વિનયપિટક અને અભિધર્મપિટક અસ્તિત્વમા આવ્યા. બાકી રહેલા સુત્ત, જેથ વગેરેને સુત્તપિટક તરીકે જ ઓળખવાનો રિવાજ પડ્યો, અને તે બહુ જ મોટો વિભાગ થવાથી તેના જૂદા જૂદા પાંચ વિભાગ પાડવામા આવ્યા, તે આ પ્રમાણે — (૧) દીધનિકાય, (૨) મજ્ઞિમ્મનિકાય (૩) સચુત્તનિકાય, (૪) અચુત્તરનિકાય, અને (૫) ખુદ્ધનિકાય. વળી પાછા ખુદ્ધનિકાયના નીચે પ્રમાણે પંદર પેટાવિભાગ પાડવામા આવ્યા — (૧) ખુદ્ધપાઠ, (૨) ધર્મપદ, (૩) ઉદ્ધાન, (૪) ઇતિવુત્તક, (૫) સુત્તનિપાત, (૬) વિમાનવત્થુ, (૭) પેતવત્થુ, (૮) ચેરગાથા, (૯) ચેરીગાથા, (૧૦) જાતક, (૧૧) નિદેસ, (૧૨) પટિ-સભિદામગ્ગ, (૧૩) અપહાન, (૧૪) પુદ્ગલવંશ, અને (૧૫) ચરિયાપિટક.

આ નવા વિભાગોમા ધર્મપદનો નબર બહુ નીચો જાયો છે. પુદ્ગલપાચાર્યે દીધનિકાયાદિ ચાર નિકાયો ઉપર

જ અર્દુકથા હાખી અને તેટલાથી જ તે સતુષ્ટ થયો.^૧ બુદ્ધનિકાયના એક પશુ પ્રકરણ ઉપર તેણે અર્દુકથા હાખી નથી. તેની પછી જે ત્રણ સૈકા બાહ થયેલા ધમ્મપાલાદિ આચાર્યોએ તે કામ કર્યું, તેથી ધમ્મપદ અને સુત્તનિપાત એ જે અતિ પ્રાચીન ગ્રંથોની પરપરા જરાય કાયમ રહી નથી. હાલ પાલિ ભાષામાં અસ્તિત્વ ધરાવતી ધમ્મપદ-અર્દુકથા બુદ્ધ-ચોષાચાર્યની લખેલી છે એવી સામાન્ય જનસમૂહની કલ્પના છે. પરંતુ તે, જેમ વ્યાસના નામે અઠાર પુરાણો ચકાવવામાં આવે છે, એવી જ ભાતની કલ્પના છે. ચાર નિકાયોની અર્દુકથામાં મળી આવતી કેટલીક વાતો ધમ્મપદ-અર્દુકથામાં પણ મળે છે, પરંતુ તેમાં અને આમાં—ભાષાનો કે હકીકતનો—જરાયે મેળ નથી. આ એક વાત ઉપરથી જ બુદ્ધચોષાચાર્યે આ કથાઓ બતાવી નથી એ સિદ્ધ થાય છે.

ધમ્મપદમાંની કેટલીક ગાથાઓ અગુત્તરનિકાય, સંયુત્તનિકાય અને મજ્ઞિમનિકાયમાં મળી આવે છે. પરંતુ અર્દુકથાકારે બેસારેલો આ ગાથાઓનો સંબંધ અને નિકાયમાં આવેલો સંબંધ એ બેનો ઘણે ભાગે મેળ બેસતો નથી. હાખલા તર્ગકે—અપ્પમાદરતો મિવ્વ (ન ૩૨) ઇત્યાદિ ગાથા અગુત્તરનિકાયના ચતુલ્લેનિપાતના ૭૭માં સુત્તમાં મળે

૧ મનોરથપૂરણી નામની અગુત્તરનિકાય-અર્દુકથાના અંતમાં આ ગાથા આવી મળે છે:—

સન્નયામસવજ્જનમનોરથો પૂરિતો જ મે વસ્સા ।

एताव मनोरथपूरणी ति नाम ततो अस्सा ॥

આ (અર્દુકથા વડે) બધા નિકાયોની દીકા કલ્પાનો મારો મનોરથ પૂર્યો થયો, એટલા ખાતર આણ નામ મનોરથપૂરણી શાખું

છે. આ મુક્તમા ભગવાને, શીલસંપન્ન, ઇન્દ્રિયક્રમન કરનાર,
મિત્રબોધ, અને અદ્યનિદ્રા લેવાવાળા બિશુની સ્તુતિ કરી
છે. અને છેવટની ગાથાઓ આ પ્રમાણે છે.—

સીલે પાતેટિતો મિક્ષુ ઇન્દ્રિયેસુ ચ સવુતો ।
ભોજનમ્હિ ચ મત્તજ્ઞ જાગરિય અનુયુજ્ઞતિ ॥
एवं विहरमानो पि अहोरत्तमतन्दितो ।
भावय कुसल धम्म योगवखेमस्स पत्तिया ॥
अप्पमादरतो भिक्खु पमादे भयदस्सिवा ।
अभम्बो परिहानाय निब्बानस्सेव सन्तिके ॥

પરંતુ આ ગાથા ભગવાને નિગમતિસ્સ નામના એક
સ્થવિરને (૫૪ બિશુને) ઉદેશીને કહી એણે અર્ઘ્યકથાકારણ
કહેણું છે. અને એ કાવ્યનિક સ્થવિરની એક કાવ્યનિક
કથા પણ આપવામા આવી છે.

एकमन्त ठितो खो खेमो देवपुत्तो भगवतो सन्तिके इमा
गाथायो अभासि ।

चरन्ति बाला दुग्धेष्वा अभित्तेनेव अत्तना ।
करोन्ता पापक कम्म य होति कटुकक्कलं ॥
न तं कम्म कत साधु य कत्वा अनुतप्पति ।
यस्स अस्सुमुखो रोद विपाक पटिसेवति ॥
तं च कम्म कत साधु य कत्वा नानुतप्पति ।
यस्स पतीतो सुमनो विपाक पटिसेवति ॥

(પ્રમ્મપદ. નં. ૬૬-૬૮)

આ ગાથાઓ દેવપુત્રસંયુત્તમાના જેમકસુત્રમા આવેલી છે. જેમકે નામનો દેવપુત્ર ભગવાન પાસે આવીને આ ગાથાઓ યોગ્યે એવો આનો સંબંધ છે. પરંતુ ધર્મપદ અર્કથાકારે આ ત્રણ ગાથાઓ ઉપર સુપ્તપુત્રકુળીની, એક એડૂતની અને સુભતમાલાકારની એમ ત્રણ વાર્તાઓ રચી છે.

અટ્ટિમે ભિક્ષુવે ધમ્મા માવિતા बहुलीकता अपारा पारगमनाय
सवत्तन्ति । कतमे अट्ट । संय्यथीद । सम्मादिट्ठि—पे०—सम्मासमाधि ।
इमे खो भिक्षुवे अट्ट धम्मा माविता बहुलीकता अपारा पारंगमनाय
संवत्तन्ती ति । इदमवोच भगवा । इदं बत्वा सुगतो अथापर एतद-
वोच सत्था ।

अप्यका ते मनुस्सेसु ये जना पारगाभिनो ।
अथायमितरा पजा तीरमेवानुधावति ॥
ये च खो सम्मदक्खाते धम्मे धम्मानुवत्तिनो ।
ते जना पारमेस्सन्ति मच्चुधेय्य सुदुत्तर ॥
कण्ह धम्मं विप्पहाय मुक्क भावेथ पण्डितो ।
ओका अनांकमागम्म विवेके यत्थ दूरमं ॥
तत्राभिरतिमिच्छंय्य हित्वा कामे अकिञ्चनो ।
परियोदपेय्य अत्तान चित्तक्केसेहि पण्डितो ॥
येस सबोधिक्केसु सम्माचित्त सुमावित ।
आदानपटिनिस्सग्गे अनुपादाय ये रता ॥
खिणासवा जुतिमन्तो तं लोके परिनिब्बुता ति ॥

(ધર્મપદ નં. ૮૫-૮૬)

આ મગ્ગસંયુત્તમાંનું ૩૪મું સુત છે. અર્થાત્ આ ગાથાઓનો આર્યઅષ્ટાંગિક માર્ગની સાથે સંબંધ છે. અંગુત્તરનિકાયના હસકનિપાતમાં આ જ ગાથાઓ ત્રણ જગાએ મળી આવે છે. નં. ૧૧૭ અને ૧૧૮ એ બે સૂત્રોમાં, આર્યઅષ્ટાંગિક માર્ગની સાથે જ તે ગાથાઓનો સંબંધ છે, પણ ૧૬૬માં સૂત્રમાં કથકથલકમપથની સાથે તેમનો સંબંધ છે. આ ઉપરથી એવું જણાય છે કે આર્યઅષ્ટાંગિક માર્ગની સાથે જ આ ગાથાઓનો સંબંધ મોટે ભાગે જોડવામાં આવતો. પરંતુ અર્ધકથાકારે પહેલી બે ગાથા ઉપર એક ધર્મશ્રવણ કરવાની વાત, અને બાકીની ત્રણ ઉપર પાંચસો આગતુક બિહુઓના વાત, એમ બે વાતોનો રચી આમ કરીને આ વાતોનો અને આ ગાથાઓનો સંબંધ માડમાંડ-જેમ તેમ કરીને જોડવામાં આવ્યો છે.

જ્યારે ભગવાન જોતવનમાં રહેતા હતા ત્યારે તેમની પાસે કેાંઈ એક દેવતા આવી, અને બોલી.—

હિરાંનિસેવો પુરિનો કોચ લોકસ્મિ વિજ્ઞતિ ।

વો નિદમ્પવોધતિ અસ્સો મદ્દો કસામિવ ॥

ભગવાને જવાબ આપ્યો:—

હિરાંનિસેવા તનુયા યે ચરન્તિ સદા સતા ।

અન્તં દુક્કહસ્ય પપ્પુમ્મ ચરન્તિ વિસમે સમ ॥

પહેલી ગાથા ધર્મપદમાં (નં. ૧૪૩) છે, તેના ઉપર અને તેની પછીની ૧૪૪ માં ગાથા ઉપર એમ બન્ન ગાથાઓ

૧ આ સૂત્રોના નબર પાલિ ટેકસ્ટ સોસાયટીના સરકરણમાંથી લીધેલા છે.

ઉપર અર્ધકથાકારે એક પિલ્લેતિક નામના સ્થવિરની વાત થકી કાઢી છે. પરંતુ ઉપરના સુતમાં જેમ આ ગાથા બંધ- બેસતી આવે છે તેમ આ વાતમા બંધબેસતી નથી આવતી.

મલ્લિખનિકાયમા રટ્ટપાલ નામનું (નં ૮૨) એક સુત છે તેનો સાર એ છે કે રાષ્ટ્રપાલે પોતાના માળાપની મરણ વિરુદ્ધ પ્રવ્રલ્લ્યા લીધી, અને અરહન્ત થયા પછી તે પાછો પોતાના ગામમા ગયો. ત્યાં તેની પૂર્વાશ્રમની સ્ત્રીઓને શણગારીને, તે સ્ત્રીઓ મારફત તેના માળાપે તેને પાછો સસારમા પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ રાષ્ટ્રપાલ જરાકે વિચક્ષિત થયો નહિ. તે જમ્યા વગર જ જવા માડ્યો, ત્યારે તેના પિતાએ તેને જમાડ્યો. જમ્યા પછી રાષ્ટ્રપાલ જે ગાથાઓ બોલ્યો તેમાની પ્રથમ આ પ્રમાણે છે—

પસ્સ ચિત્તકત વિમ્બ અરુકાય સમુસ્સિત ।

આતુર વહુસકપ્પ યસ્સ નત્થિ ધુવ ઠિતિ ॥

(ધમ્મપદ ન. ૧૪૭)

આ જ ગાથા ઉપરથી અર્ધકથાકારે સિરિમા નામની ગણિકાની એક મોટી વાર્તા રચી છે. આ ગણિકા અત્યંત સુસ્વરૂપ હતી પરંતુ તે એકાએક મરણ પામી અને બહુ મોડા સમયમાં તેનું ગ્રેન દુર્ગંધી અને કુરૂપ બન્યું, તે સમયે બધા લોકો સમક્ષ આ ગાથા લગવાન બોલ્યા એવું અર્ધકથા- કારનું કહેવું છે, પરંતુ રાષ્ટ્રપાલની વાત સાથે આ ગાથા જોટલી બંધબેસતી આવે છે તેટલી આ સિરિમાની વાત સાથે બંધબેસતી નથી આવતી.

અટ્ટિમાનિ ભિક્ષુવે મલાનિ । કતમાનિ અટ્ટ । અસજ્ઞાયમલા
ભિક્ષુવે મન્તા, અનુટ્ટાનમલા ભિક્ષુવે ઘરા, મલ ભિક્ષુવે વણ્ણસ્સ
કોસજ્જ, પમાદો ભિક્ષુવે રક્ષતો મલ, મલ ભિક્ષુવે રૂથિયા દુચ્ચરિત,
મચ્છેર ભિક્ષુવે દદતો મલ, મલા ભિક્ષુવે પાપકા અકુસલા ધમ્મા
અસ્મિ લોકે પરમ્હિ ચ, તતા ચ ભિક્ષુવે મલા મલતર અવિજ્ઞા પરમ
મલ । ઇમાનિ છો ભિક્ષુવે અટ્ટ મલાની તિ ।

અસજ્ઞાયમલા મન્તા અનુટ્ટાનમલા ઘરા ।

મલ વણ્ણસ્સ કોસજ્જ પમાદો રક્ષતો મલ ।

મલિથિયા દુચ્ચરિત મચ્છેર દદતો મલ ।

મલા વે પાપકા ધમ્મા અસ્મિ લોકે પરમ્હિ ચ ॥

તતો મલા મલતર અવિજ્ઞા પરમ મલ તિ ॥^૧

આ જ ગાથાઓ ધર્મપદના મહાવગ્ગમા (૨૪૧-૨૪૩) આવે
છે. તેમાની પહેલી ગાથા ઉપરથી લાગુદાયીની, અને બાકીની
બે ગાથાઓ ઉપરથી એક તરુણ ગૃહસ્થની એમ બે કથાઓ
અર્ટુકથાકારે રચી છે. પરંતુ ઉપર આપેલું સુત જ આ
ગાથાઓની ધણી પ્રાચીન વ્યાખ્યા છે, એ સ્પષ્ટ જણાય છે.

અય છો તાયનો દેવપુત્તો પુરાણતિથ્યકરો અભિક્કન્તાય રત્તિયા
અભિક્કન્તવણ્ણો કેવલકમ્પ જેતવનમોભાસેત્વા યેન ભગવા તેનુપસંકમિ ।
તપસકમિત્વા મગવન્તમભિવાદેત્તે । એકમન્તમટ્ટાસિ । એકમન્ત ઠિતો
છો તાયનો દેવપુત્તો મગવતો સત્તિકં ઇમા ગાથાયો અમાસિ ।

હિન્દ સોત પરકમ્મ ને પનુદ બ્રાહ્મણ ।

નપ્પહાય મુનિ કામે નમુપપજ્જતિ ॥

કયિરા ચે કયિરાથેન દબ્ધમેન પરક્કમે ।
 સિથિલો હિ પરિબ્બાજો મિય્યો આકિરતે રજ ॥
 અક્કત દુક્કત સેય્યો પચ્છા તપતિ દુક્કત ।
 કત ચ સુક્કત સેય્યો ય કત્વા નાનુતપ્પતિ ॥
 કુસો યથા દુગ્ગાહીતો હત્થમેવાનુ કન્તાતિ ।
 સામગ્ગ દુપ્પરામદ્દુ નિરયાયૂપકહ્વતિ ॥
 ય કિચ્ચિ સિથિલ કમ્મ સકિલિદ્દુ ચ ય વત ।
 સકત્સર ગ્ગહચરિય ન ત હોતિ મહપ્પલ તિ ॥

इदमवोच तापनो देवपुत्तो । इद वत्वा भगवन्तमभिवादेत्वा
 पदक्खिण्णं कत्वा तत्थेवन्तरायायी ति ।

આ દેવપુત્રસંયુત્તાના પહેલા વગ્ગનું આઠમું સુત્ત છે. આમાંનું
 પ્રથમ ગાથાધૃં ધમ્મપદમાના પ્રાણ્ણસુવગ્ગની શરુઆતમાં
 છે. અને 'કયિરા ચે'થી બાકીની ચાર ગાથાઓ નિરયવગ્ગમાં
 મળે છે. ફક્ત તે ગાથાઓ આમાં આપેલા કેમ પ્રમાણે
 નથી. આ સુત્તમાં જે દેવપુત્ર ભગવાન પાસે આવ્યો તે
 પૂર્વજન્મમાં તીર્થંકર હતો એ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી
 છે. તાપન નામના તપસ્વીએ આ ગાથાઓ રચી હોય
 અને પછી તે ગાથાઓ બૌદ્ધ ગ્રંથકારોએ ધમ્મપદમાં લીધી
 હોય તેા તેમાં કશી નવાઇ નથી. ગ્રંથસુસંપ્રદાયમાં આવા
 વિચારવિનિમય થયાના બધા દાખલાઓ મોબ્દ છે.
 ધમ્મપદ-અર્ઠકથાકારે આ સુત્તમાંની બીજી, ત્રીજી અને ચોથી^૧
 ગાથાઓ ઉપર, ખરાબ શબ્દો બોલનારા બિહુની અને

^૧ ધમ્મપદમાં આના નામર અનુક્રમે ૩૧૩, ૩૧૪ અને ૩૧૧ છે.

પાચમી ગાથા ઉપર એક ઇબ્બાળુ સીની-એમ બે વાતો રચી છે અને આ ગાથાઓનો જેમ તેમ કરીને સંબંધ બેસાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

અહીં સુધી અર્દુકથાકારનો અને નિકાયોનો મેળ કેમ નથી બેસતો એ બતાવવામાં આવ્યું. હવે બેચાર જગ્યાએ તે અને નિકાય કેમ મળતા આવે છે તે જોઈએ.

ન पुष्पगन्धो पटिवातमेति न चन्दन तगर मल्लिका वा ।

सत च गन्धो पटिवातमेति सन्वा दिसा मुपुरिसो पवाति ॥

(ધમ્મપદ—૫૪)

આ ગાથા અંશુત્તરનિકાયના તિક્કનિપાતમાં (સુત-૭૬) મળે છે. આનંદે પૂછેલા પ્રશ્નનો ખુલાસો કર્યા પછી ભગવાન આ ગાથા બોલ્યા છે, અને આ જ હકીકત ધમ્મપદ-અર્દુકથાકારે આ ગાથાની અર્દુકથામાં લીધેલી છે.

सुसुखं वत जीवाम येस नो नत्थि किञ्चन ।

पीतिभक्खा भविस्साम देवा आभस्सरा यथा ति ॥

(ધમ્મપદ—૨૦૦)

આ ગાથા મારસધુત્તના બીજા વગ્ગના આઠમા સુત્તમાં આવે છે. એક વાર ભગવાન બુદ્ધ પંચશાલા નામના બ્રાહ્મણના પાસે રહેતા હતા. ત્યાંના બ્રાહ્મણ ગૃહસ્થમાં મારે પ્રવેશ કરીને ભગવાનને સુદૃઢ શિક્ષા મળવા લીધી નહિ. ભગવાન ખાલી શિક્ષાપાત્ર સહિત જ ગામમાંથી બહાર નીકળ્યા. ત્યારે તેમને ‘આજે શિક્ષા મળી કે નહિ’ એમ મારે પૂછ્યું. આ સંવાદના અંતમાં આ ગાથા છે. ધમ્મપદ-અર્દુકથાકારે પણ આ જ વાતમાં મોટોક ફેરફાર કરીને તે લીધી છે.

સમ્બામિભૂ સમ્બવિદૂહમસ્મિ સન્નેસુ ધમ્મેસુ મનૂપલિતો ।

સમ્બજહો તણ્હક્કલયે વિમુત્તો સય અમિઝ્ઞાય કમુદિસેવ્ય ॥

(ધમ્મપદ—નં. ૩૫૩)

આ ગાથા મજ્જિમનિકાયના અરિયપરિચેક્ષન સુત્તમા આવે છે. તત્તવબોધ થયા પછી બુદ્ધ ભગવાન બ્યારે વારાણસી જવા નીકળ્યા ત્યારે બોધિવૃક્ષ (બુદ્ધ ગયા) અને ગયાની વચ્ચે તોમને ઉપક નામનો આશ્લવકે મળ્યો ‘ તારો શુર કોણ ? ’ એવો આશ્લવકે પ્રશ્ન પૂછ્યો, ત્યારે જવાબમા ભગવાન આ ગાથા બોલ્યા, ધમ્મપદ-અર્ધકથાકારે પણ આ જ વાતનો અનુવાદ કર્યો છે.

યો ચ પુન્ને પમજિત્વા પચ્છા સો નપ્પમજ્જતિ ।

સોમ લોક પમાસેતિ અન્મા મુત્તો વ ચન્દિમા ॥

યસ્સ પાપ કત કમ્મ કુસલેન પિધીયતિ ।

સોમ લોક પમાસેતિ અન્મા મુત્તો વ ચન્દિમા ॥

યો હવે દહરો મિક્કસુ યુજ્જતિ બુદ્ધસાસને ।

સોમ લોક પમાસેતિ અન્મા મુત્તો વ ચન્દિમા ॥

આ ગાથાઓ મજ્જિમનિકાયના અંગુલિમાલસુત્તમા (નં. ૮૬) મળે છે. અંગુલિમાલ ભયકર લૂંટારો હતો. ભગવાને પોતાના તથાગણથી તેને તેની હિંસાત્મકવૃત્તિમાથી છોડાવીને પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો. પછી બિશ્વ થયા પછી બ્યારે તે આવસ્તી નગરીમાં બિશ્વ માગતો હતો ત્યારે લોડોએ તેને જોળખી કાઢ્યો અને તેને સારી રીતે માર માર્યો, તો પણ અંગુલિમાલની શાંતિ અટક રહી. આ પ્રસંગે તે એકાન્તમાં

હતો ત્યારે તેના મુખમાથી જે ઉદ્ગાર નીકળ્યા તે પૈકી પહેલી ત્રણ ગાથાઓ છે આમાંની પહેલી બે, ધમ્મપદના લોકવગ્ગમાં અને છેલ્લી સિક્કખુવગ્ગના અત્તમા મળી આવે છે આ ત્રણ ગાથાઓ ઉપર ધમ્મપદ-અર્ફુકથાકારે અનુક્રમે, સમાર્જની સ્થવિરની, અંશુલિમાલની અને સુમનશ્રામણેરની-એમ ત્રણ કથાઓ રચી.

આ અર્ફુકથાકારે એક કે અનેક ગાથાઓ ઉપર એકાદ વાત રચીને તેના અન્તમા ગાથા અને તે ગાથાનો કે ગાથાઓનો અર્થ આપ્યો છે ધમ્મપદની ગાથાઓનો અર્થ બેસારવામા આ ટીકા બહુ ઉપયોગી છે, તો પણ બધી વાર તેના ઉપર વિશ્વાસ મૂકી શકાય એમ નથી. કાખલા તરીકે,

મુદસ્સ વજ્જમગ્ગેસ અત્તનો પન દુદ્ધસ ।

પરેસ હિ સો વજ્જાનિ ઓપુણાતિ યથા મુસ ।

અત્તનો પન છાદેતિ કલિં વ કિતવા સઠો ॥

(ધમ્મપદ-નં. ૨૫૨)

આ ગાથાના છેલ્લા બે પદો ઉપર આ પ્રમાણે ટીકા છે —
કલિં વ કિતવા સઠો તિ એથ સકુણેસુ અપરજ્ઞાનભાવેન અત્તમાવો કઠી નામ, સાલામદ્ધાદિક પટિચ્છાદન કિતવા નામ, સાકુણિકો સઠો નામ । યથા સકુણલુદ્ધકો સકુણે ગહેલા મારેતુકામો કિતવાય અત્તમાવ પટિચ્છાદેતિ એવ અત્તનો વજ્જ છાદેતી તિ અવ્યો ॥ આનો અર્થ એ કે — ‘પક્ષીઓને પકડનાર પારધીનેા દેહ કલિ બાણવો, છુપાઈ રહેવા માટે ઝાડની ડાળીઓ વગેરેથી તૈયાર કરેલી જગ્યા કિતવા, અને પારધી થક. એમ

પારથી પોતાનો દેહ કિતવાની પાછળ છુપાવે છે તેમ મનુષ્ય પોતાના દોષ છુપાવે છે.' અહિં અર્ફકથાકાર અર્થને એક બાબુએ મૂકી બહુ દૂર ગયો છે એમા શક નથી સુત-
નિષાતમાના કેકાલિયસુતમા આ ગાથા મળે છે —

અપ્પમત્તો અય કલિ ।

યાં અક્ષેસુ ધનપરાવ્રયો ।

સચ્ચસાપિ સહાપિ અત્તના ।

અયમેવ મહત્તરો કલિ ।

યો સુગતેસુ મન પદોસયે ॥

અહિ કલિ એટલે જુગારમાં ધનહાનિ એમ કહ્યું છે, અને તે જ અર્થ ધમ્મપદની ગાથામાં પણ લખ્યો તો તે બરાબર બધાએસતો આવે છે. કિતવા શબ્દ સ્ત્રીલિંગી છે એમ ટીકાકારે માની લીધું છે પણ તે સ્ત્રીલિંગી ન હોઈ પુલ્લિંગી છે અને કિતવા એ તે શબ્દની પાંચમી વિભક્તિ છે. કિતવ એટલે પાસાથી રમનાર. તેનાથી, બીજો પાસાથી રમનાર શક પોતાની હાનિ (અથવા હાનિકારક પાસો) છુપાવી રાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે પ્રમાણે મનુષ્ય પોતાના દોષો બીજાથી છુપાવી રાખે છે એવો આ ગાથાનો સરળ અર્થ છે. મતલબ કે, અર્થની બાબતમા પણ અર્ફકથાકારનું પૂર્ણ-પણે અનુકરણ થઈ શકતું નથી. પરંતુ ધમ્મપદ અથ સાદો અને સરળ હોવાથી તેમાં આવાં દુર્બોધ સ્થાનો કવચિત જ આવે છે.

ધમ્મપદ શબ્દના અર્થ સંબંધે પાશ્ચાત્ય પંડિતોમાં મોટો મતભેદ છે. એક પક્ષે વદ શબ્દનો અર્થ ઉપાચ કે

માર્ગ (Path) કયો છે બીજા પક્ષે વ્દ નો અર્થ વાક્ય (Word) કયો છે. આમાનો પહેલો પક્ષ પ્રો. મેક્સમૂલરનો છે અને તે જ વધારે પ્રબળ દેખાય છે.^૧ વ્દ શબ્દનો માર્ગ એવો અર્થ થઈ શકે છે પરંતુ તે અહિં લાગુ પડતો નથી. ધમ્મપદમા ધર્મનો માર્ગ બતાવેલ નથી પણ કેવળ ધર્મ-વાક્યોનો સંગ્રહ કરેલો છે “એક ગાથા વ્દ સેવ્યો” (૧૦૧) “એક અત્યવ્દ સેવ્યો” (૧૦૦) આ જગ્યાએ વ્દ શબ્દનો જે અર્થ છે તે જ ‘ધમ્મવ્દ’ શબ્દમા પણ લાગુ પડે છે, અને ચિની ગ્રંથકારોને પણ આ જ અર્થ પસંદ પડે છે ૨ આ ધર્મવાક્યો કે આ ધાર્મિક ગાથાઓ બુદ્ધ ભગવાનની કે બૌદ્ધ શ્રાવકોની જ છે એવું નથી, પણ બીજા પક્ષના શ્રમણ બ્રાહ્મણોની ગાથાઓનો પણ આમા સમાવેશ થયેલો છે, એ ઉપર આપેલી તાયન દેવપુત્રની ગાથાઓ ઉપરથી ચોક્કસ જણાય છે. તે પણ જૈન ગ્રંથમા મળી આવતા આના એક જે કાખલાઓ અહિં આપીએ તો તે અસાપ્રત નહિ જણાય.

યાં સહસ્સ સહસ્સેન (નં. ૧૦૩) આ ધમ્મપદમાથાનો અનુવાદ ઉત્તરાધ્યયનના નવમા અધ્યયનમા મળે છે તે આ પ્રમાણે —

1. Introduction to the Dhammapada (1898)-by Prof Max muller pp 53-57

૨ Mr Beal informs us that the Chinese seem to have taken Dhammapada in the sense of ‘stanzas of law,’ ‘law-texts’ or ‘scripture texts’ (The same Introduction p 56)

જો સહસ્ત્ર સહસ્ત્રાણ સગામે દુજ્જણ જિણે ।

एग जिणेज्ज अप्पाण एस से परमो जओ ॥

માસે માસે કુસમેન (ન. ૬૦) આ ગાથાનો અનુવાદ તે જ અધ્યયનમાં છે તે આ મુજબ —

માસે માસે ૩ જો વાલો કુસમેણ તુ મુજડ ।

न सो मुखायधम्मस्स कल अग्घइ सोलसे ॥

આ સિવાય આ સૂત્રના ૨ મા અધ્યયનમાં ધમ્મપદના પ્રાક્ષણવગ્ગની ઘણી ગાથાઓનો અનુવાદ આવેલો છે. કથા-વૈકાલિકસૂત્રમાં પણ ધમ્મપદની ગાથાઓ જેવી કેટલીક ગાથાઓ આવે છે અને અર્થ, જેનોએ બૌદ્ધ અંથમાથી કે બૌદ્ધોએ જેન અંથમાથી આ ગાથાઓ લીધી એમ સમજવાનો નથી પુદ્ધકાળ પછી ૨૦૦-૩૦૦ વર્ષો સુધી અમલ પથમાં સંકુચિતતા આવી નહોતી, અને એક બીજા પાસેથી સુભાષિતો શીખવાં એ નિષ ગણાતું નહોતું

આનો એક સ્વરસ ફાખલો અંશુત્તરનિકાયના પંચકનિપાતમાં મળે છે. પુદ્ધ ભગવાન કહે છે —
પશ્ચિમે ભિક્ષવે આનિસસા સમવત્થચારે । કતમે પચ્ચ । અસ્સુત સુણાતિ,
સુતં પરિયંદપેતિ, સુતેનેકચ્ચેન વિસારદો હોતિ, ન ગાઘ્હ રોગાતક
ફુસતિ, મિત્તવા ચ હાંતિ । इमे खो भिक्षवो पच आनिससा
समवत्थचारे ति ।^૧

૧ આ સુત પંચકનિપાતના પાચમા પજ્જ્યાસકના આરમ્ભમાં આવે છે તેમાં પ્રથમ ઉતાવળે પ્રવાસ કરવામાં પાચ દોષ બતાવેલા છે, અને પછી ધીમે ધીમે પ્રવાસ કરવામાં આ પાચ ગુણો બતાવેલા છે.

અર્થ:—હે ભિક્ષુઓ, ધીમે ધીમે પ્રવાસ કરવામાં પાત્ર ગુણ રહેલા છે. તે કયા ? પહેલા જે ધર્મવાક્ય સાંભળ્યું ન હોય તે સંભળાય છે, જે સાંભળ્યું હોય તેનું પરિશોધન થાય છે, કેટલીક વાતોમાં પૂર્ણ જ્ઞાન મળે છે, તેને ભયકર રોગ લાગુ પડતો નથી, અને તે મૈત્રી બાધે છે. હે ભિક્ષુઓ, ધીમે ધીમે પ્રવાસ કરવામાં આ પાત્ર ગુણ રહેલા છે.

આ અને આની નીચેના બીજા સૂત્રમાં પણ આવી જ ભાવના બીજા પાત્ર ગુણો બતાવેલા છે. આમાં, પોતાના શ્રાવકો બીજા પથોના શ્રમણબ્રાહ્મણો પાસેથી જ્ઞાનસંગ્રહ કરે એવો બુદ્ધ ભગવાનનો હેતુ સ્પષ્ટ રીતે દેખાય છે. આજકાલના પુરાણપ્રિય બૌદ્ધ પંડિતોને કહીએ કે ધર્મપદમાં બીજા પથોના શ્રમણબ્રાહ્મણોની ગાથાઓનો સંગ્રહ કરેલો નજરે પડે છે, તો તે તેમને મુદ્દલ ગમશે નહિ. આ બધી ગાથાઓ બુદ્ધ ભગવાન જ બોલ્યા છે એ વિશે તેમને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે અને તેમની સાથે વાહવિવદ્ધ કરવામાં કાંઈ ફાયદો થાય એ અશક્ય છે પરંતુ એક સમયે હિંદુ સ્થાનના અનેક પથોમાં આવી ભાવના સખ્ય અને સહાનુભૂતિ હતાં એ હકીકત આપણો તરુણ વર્ગ સમજે એ ઇચ્છુ છે અને માટે જ આ સંબંધે આટલો વિસ્તાર કરવો એ અમને યોગ્ય જણાયું.

૧ મુસાફરી કરતા ખાસ વિશિષ્ટ જગાઓએ કેટલાક દિવસો, અને ત્યાંથી મેળવવા જેવું હોય તે જ્ઞાન મેળવી, વળી આજ માલવું, અને વળી બીજી એવી જ ઉપયુક્ત જગાએ ચોક્કસ. ૭ ધીમે ધીમે પ્રવાસ કરવાનો અર્થ છે

ધમ્મપદની ગાથાઓ અનુસાર તેમની વર્ગવારી કરવામાં આવી. અને તે વર્ગવારી એકાદ સૈકા પછીની તો હોવી જ એમ છે. ઉપર કહી ગયા છીએ કે અંગુલિમાલની ત્રણ ગાથાઓ પૈકી બે ગાથાઓ લોકવજ્ઞમાં અને ત્રીજી ભિક્ષુ-વજ્ઞના અંતમાં મળી આવે છે. વર્ગીકરણ કરનારાઓ પહેલી બે ગાથાઓમાં 'લોક' શબ્દ હોવાથી તેમને લોકવજ્ઞમાં અને ત્રીજીમાં 'ભિક્ષુ' શબ્દ હોવાથી તેને ભિક્ષુવજ્ઞમાં દાખલ કરી. આ જ રીતે તેણે બીજા વર્ગોનું પણ વર્ગીકરણ કર્યું છે અર્થાત્ વજ્ઞમાંની ગાથાઓમાં પૂર્વાપર સળધે ક્રોધવાર જ મળે છે.

ચિની તુર્કસ્તાનમાં ખોદાન પાસે મળી આવેલ એક ખંડિત હસ્તલિખિત પુસ્તક ઉપરથી એવું જણાય છે કે ખરાદી લિપિમાં લખેલું એક પ્રાકૃત ધમ્મપદ હતું. આ પુસ્તક ઇસ્વીસન પછી ત્રીજા સૈકાના ચોથા પાઠમાં (A. D 269) લખાયું હોવું એમ છે એવો તજ્જનો મત છે. આ સિવાય ચિનીભાષામાં ધમ્મપદના ત્રણ જૂદાં જૂદાં સંસ્કરણો નજરે પડે છે.^૧ આ બધા ઉપરથી પાલિ ભાષાનું ધમ્મપદ ઘણું પ્રાચીન છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

આમાં એકે અનેક પંથોના અમલુપ્રાદ્યોની ઉક્તિ-ઓનો સંગ્રહ કરેલો છે તો પણ તે પરસ્પરવિરોધી નથી;

૧. જેમને વધારે માહિતી જોઈતી હોય તેમણે નીચેનું પુસ્તક જોવું. 1 Introduction to Prakrit Dhammapada- by Benimadhab Barua and Sailendranath Mitra. (1921 University of Calcutta)

અહિંસાત્મક ધ્યેયને પુષ્ટિ આપનારી જ છે. કુશલ માલા-
 કાર બૂદી બૂદી જાતના રંગોના ફૂલોની ગૂંથણીથી જેમ એક
 સરસ ગુચ્છ કે એકાદ સુંદર માળા બનાવે તેવી જાતનું
 આ ધર્મમય છે. આમા આપણા પૂર્વજોના અહિંસાત્મક
 ધ્યેયને આધાર આપનારાં સુભાષિતોનો ધણી જ કુશળતાથી
 સંગ્રહ કરેલો છે, અને તેનું ગૂંજરાતી ભાષાન્તર અર્પણ
 કરવા માટે હાલ અમને મહાત્મા ગાંધીજી સિવાય બીજી
 વ્યક્તિ કઈમળી શકે ? કારણકે, આજે તેઓ પણ અહિંસાના
 જ માર્ગે હિંદુસ્તાનના બૂઢા બૂઢા ધર્મપ્રેમાનું ઐક્ય
 સાધવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. આ ભાષાતરનો સ્વીકાર કરવા
 માટે અમે તેમનો આજ્ઞાર માનીએ છીએ અને યથામતિ
 કરેલું આ ભાષાતર ગૂંજરાતી વાચકવર્ગ આગળ મૂકીએ છીએ.

ગૂંજરાત પુરાતત્ત્વમંદિર
 માર્ગશીર્ષ પોર્ણિમા
 સંવત ૧૯૮૧

પાઠ્યભેદ

સૌ. (૧) દેવમિત સ્થવિરે શુદ્ધ કરેલું તથા લઘુભિન્ન વિશ્રુત છાપખાનામાં છાપેલું, (૨) સીલ કમન્ડ સ્થવિરે શુદ્ધ કરેલું તથા બુદ્ધિસ્ટ ટેક્સ્ટ સોસાયટીએ (Buddhist Text Society) પ્રસિદ્ધ કરેલું, અને (૩) સુર્યગોઠ સુમંગલ સ્થવિરે શુદ્ધ કરેલું તથા પાલિ ટેક્સ્ટ સોસાયટીએ છાપેલું ધમ્મપદ, આ ધમ્મપદના ત્રણ સરકારણોમાં સિદ્ધલી પાઠોનું પ્રાધાન્ય છે. પાલિ ભાષામાં સિદ્ધલ શબ્દને માટે સીદ્ધલ શબ્દ વપરાય છે માટે એ પાઠોનું નિદર્શક સી ચિહ્ન વાપરવામાં આવ્યું છે

મ બ્રહ્મદેસના હસાવતી છાપખાનામાં છાપેલું ધમ્મપદનું આ એક જ પુસ્તક બમને મળ્યું છે તેમાંના પાઠોનો નિર્દેશ મ. અક્ષરવડે અમે કર્યો છે કારણ કે, બ્રહ્મદેસને પાલિ ભાષામાં મરમ્મરદ્ધ કહે છે

અ. એટલે ધમ્મપદની અર્ધકથા ઇ. સ ૧૮૯૮ માં કેલિફોર્નિયા 'અથપ્રકાશ' છાપખાનામાં છાપેલા આ અર્ધકથાના સરકારણોનો અર્થ ઉપયોગ કર્યો છે, અને તેમાંના પાઠોને અ સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે

अनुक्रमलुका

		पृष्ठ
१ यमकवग्गो	.	२
२ अप्पमाद०		८
३ चित्त०	..	१२
४ पुप्फ०		१६
५ बाल०	...	२०
६ पण्डित०	...	२४
७ अरहन्त०		२८
८ सहस्स०	.	३२
९ पाप०		३६
१० दण्ड०	..	४०
११ जरा०		४६
१२ अत्त०		४८
१३ लोक०	.	५२
१४ बुद्ध०	..	५६
१५ सुख०	...	६०
१६ पिय०	...	६४
१७ कोध०		६८
१८ मल०	...	७२
१९ धम्मद्व०	..	७८
२० मग्ग०	.	८४
२१ पक्खिण्ह०	...	८०
२२ निरय०		८४
२३ नाय०	...	९८
२४ तण्हा०	...	१०४

२५ मित्रद्व०	११४
२६ ब्राह्मण०	१२०
१ टिप्पण्यु	१३३
२ परिभाषा टिप्पण्यु	१३८
श्लोकानुक्रम	...
शुद्धिपत्र	१४७
	१५५

धम्मपदं

॥ मनो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

धम्मपदं

१

[यमकवग्गो]

१. मनोपुब्बङ्गमा धम्मा मनोसेट्ठा मनोमया ।
मनसा चे पटुट्ठेन भासति वा करोति वा ।
ततो नं दुक्खमन्वेति चक्कं व ब्रहतो पद ॥ १ ॥
२. मनोपुब्बङ्गमा धम्मा मनोसेट्ठा मनोमया ।
मनसा चे पसन्नेन भासति वा करोति वा ।
ततो न सुखमन्वेति छाया व अनपायिनी ॥ २ ॥
३. अक्कोच्छि म अवधि म अजिनि म अहासि मे ।
ये त उपनय्हन्ति वेरं तेस न सम्मति ॥ ३ ॥
४. अक्कोच्छि म अवधि म अजिनि म अहासि मे ।
ये त न उपनय्हन्ति वेरं तेसूपसम्मति ॥ ४ ॥
५. न हि वेरेन वेरानि सम्मन्तीध कुदाचर्न ।
अवेरेन च सम्मन्ति एस धम्मो सनन्तनो ॥ ५ ॥

તે સમ્યક્ સબુદ્ધ ભગવાન અરહન્તાને નમસ્કાર.

ધર્મપદ

૧

[અમરવર્ગ]

૧ ધર્મો—પદાર્થોમા મન અગ્રેસર છે, મન શ્રેષ્ઠ છે, ધર્મો મનોમય છે; જો કોઈ પ્રદુષ્ટ મનથી જોલે કે કર્મ કરે તો પછી, વાહને જોડેલા પ્રાણીના જેવલા પાછળ ચક્ર વાલે તેમ તેની પાછળ દુઃખ વાલે છે. ૧

૨. ધર્મોમાં મન અગ્રેસર છે, મન શ્રેષ્ઠ છે, ધર્મો મનોમય છે; જો કોઈ પ્રસન્ન મનથી જોલે કે કર્મ કરે તો પછી છુટી નહિ પડનારી છાયાની જેમ સુખ તેની પાછળ વાલે છે. ૨

૩. મને ગાળો દીધી, મને માર્યો, મને જીતી ગયો, મારું હારી ગયો; જેઓ એવી વાતની આંઠ વાળી રાખે છે તેમજુ વૈર શમતું નથી. ૩

૪. મને ગાળો દીધી, મને માર્યો, મને જીતી ગયો, મારું હારી ગયો, જેઓ એવી વાતની આંઠ વાળતા નથી તેમજુ વૈર શમે છે. ૪

૫. અહીંના કદી પણ વૈરથી વૈર શમતું નથી, અવૈરથી—પ્રેમથી શમે છે; જો સનાતન ધર્મ છે. ૫

६. परे च न विजानन्ति मयमेत्य यमामसे ।
ये च तत्थ विजानन्ति ततो सम्मन्ति मेधगा ॥ ६ ॥

७. सुभानुपस्ति विहरन्त इन्द्रियेषु असुवृतं ।
भोजनमिह अमत्तञ्जु कुसीत हीनवीरियं ॥
तं वे पसहति मारो वातो रुक्ख व दुब्बलं ॥ ७ ॥

८. अमुभानुपस्ति विहरन्त इन्द्रियेषु सुसुवृतं ।
भोजनमिह च मत्तञ्जु सद्ग आरद्धवीरियं ।
त वे नप्पसहति मारो वातो सेल व पब्बतं ॥ ८ ॥

९. अनिकसावो कासाव यो वत्थ परिदहेस्सति^१ ।
अपेतो दमसच्चेन न सो कासावमरहति ॥ ९ ॥

१०. यो च वन्तकसावस्स सीलेसु सुसमाहितो ।
उपेतो दमसच्चेन स वे कासावमरहति ॥ १० ॥

११. असारे सारमतिनो सारे चासारदस्तिनो ।
ते सार नाधिगच्छन्ति मिच्छासङ्कप्पगोचरा ॥ ११ ॥

१२. सार च सारतो जत्वा असारं च असारतो ।
ते सार अधिगच्छन्ति सम्भासङ्कप्पगोचरा ॥ १२ ॥

૬. ખીજાઓ ભલે ન બાણતા હોય અને આમાં સંયમ કરીશું એમ જે તે પ્રસંગે બાણ છે તેથી કહી શકે છે.

૭. શુભ દેખીને વિહાર કરનારને, ઇન્દ્રિયોમાં અસં-
વૃત્તને, લોકનમાં માત્રા-માપ નહિ બાણનારને, આગસુને,
હીનવીરને—તેને માર, દુર્બલ વૃક્ષને વાયુની પેઠે, મારી
પાડે છે.

૮. અશુભ દેખીને વિહાર કરનારને, ઇન્દ્રિયોમાં અસ-
વૃત્ત રહેનારને, શ્રદ્ધાવાળાને, વીર્યશાળીને—તેને માર, શિલા
વાળા પર્વતને વાયુની પેઠે, મારી શકતો નથી.

૯. પોતામાંથી કષાય (પાપવૃત્તિ) ગયો નથી એવો,
હમ અને સત્યથી વેગળો જે કષાય વચ્ચે ધારણ કરે તે
કષાયને ચોખ્ખો નથી.

૧૦. જેણે કષાયનું વચન કર્યું છે, જે શીલમાં સમાધિ-
વાળો છે, હમ અને સત્યવાળો છે તે કષાયને ચોખ્ખો છે. ૧૦

૧૧. અસારમાં સારબુદ્ધિવાળા, અને સારમાં અસાર
દેખનારા, મિથ્યા સંકલ્પમાં ફરનારા તે સાર પામતા નથી. ૧૧

૧૨. સારમાંથી સાર બાણીને અને અસારમાંથી અસાર
બાણીને સમ્યક્ સંકલ્પમાં ફરનારા તે સાર પામે છે. ૧૨

१३. यथा अगारं दुच्छन्नं बुद्धिं समतिविज्झति ।
एव अभावित चित्तं रागो समतिविज्झति ॥ १३ ॥
१४. यथा अगारं सुच्छन्नं बुद्धिं न समतिविज्झति ।
एव सुभावित चित्तं रागो न समतिविज्झति ॥ १४ ॥
१५. इध सोचति पेच्च सोचति पापकारी उभयत्थं सोचति ।
सो सोचति सो विहज्जाति दिस्वा कम्मं किलिट्ठमत्तनो ॥ १५ ॥
१६. इध मोदति पेच्च मोदति कत्तपुज्जो उभयत्थं मोदति ।
सो मोदति सो पभोदति दिस्वा कम्मं विमुद्धमत्तनो^१ ॥ १६ ॥
१७. इध तप्पति पेच्च तप्पति पापकारी उभयत्थं तप्पति ।
पापं मे कत्तं ति तप्पति भिय्यो^२ तप्पति दुग्गातिं गतो ॥ १७ ॥
१८. इध नन्दति पेच्च नन्दति कत्तपुज्जो उभयत्थं नन्दति ।
पुज्जं मे कत्तं ति नन्दति भिय्यो^३ नन्दति सुग्गातिं गतो ॥ १८ ॥

૧૩. જેમ ખરાબ રીતે છાયેલા ઘરમાં વરસાદ સોંસરો પડે છે તેમ અભાવિત અર્થાત્ ભાવના (ધ્યાન) વિનાના ચિત્તમાં રાગ સોંસરો પડે છે. ૧૩

૧૪. જેમ સારી રીતે છાયેલા ઘરમાં વરસાદ સોંસરો પડતો નથી તેમ સુભાવિત ચિત્તમાં રાગ સોંસરો પડતો નથી. ૧૪

૧૫. પાપકારી આ લોકમાં શોક કરે છે, પરલોકમાં શોક કરે છે, બન્ને જગાએ શોક કરે છે; આત્માને કર્મથી કલેશવાળો થયેલો જોઈને તે શોક કરે છે, તે આઘાત પામે છે. ૧૫

૧૬. પુણ્યકારી આ લોકમાં મોહ કરે છે, પરલોકમાં મોહ કરે છે, બન્ને જગાએ મોહ કરે છે, આત્માને કર્મથી શુદ્ધ જોઈને તે મોહ કરે છે, તે પ્રમોહ કરે છે.

૧૭. પાપકારી આ લોકમાં તાપ કરે છે, પરલોકમાં તાપ કરે છે, બન્ને જગાએ તાપ કરે છે; મેં પાપ કર્યું જોમ કરી તાપ કરે છે, દુર્ગતિ પામેલો તે વારંવાર તાપ કરે છે. ૧૭

૧૮. પુણ્યકારી આ લોકમાં આનંદ કરે છે, પરલોકમાં આનંદ કરે છે, બન્ને જગાએ આનંદ કરે છે, મેં પુણ્ય કર્યું જોમ કરી આનંદ કરે છે, સ્વર્ગગતિ પામેલો તે વારંવાર આનંદ કરે છે. ૧૮

१९. बहु पि चे सहित भासमानो न तक्करो होति नरो पमत्तो ।
गोपो व गावो गणय परेस न भागवा सामञ्जस्स होति ॥ १९ ॥

२०. अप्पं पि चे सहित भासमानो
धम्मस्स होति अनुधम्मचारी ।
रामं च दोसं च पहाय मोहं
सम्मप्पजानो सुविमुत्तचित्तो ।
अनुपादिपानो इध वा दुरं वा
स भागवा सामञ्जस्स होति ॥ २० ॥

यमकवग्गो पठमो ॥

२

[अप्पमादवग्गो]

२१. अप्पमादो अमतपदं पमादो मच्चुनो पदं ।
अप्पमत्ता न मीयन्ति ये पमत्ता यथा मत्ता ॥ १ ॥

२२. एतं विसेसतो जत्वा अप्पमादमिह पण्डिता ।
अप्पमादे पमोदन्ति अरियान् गोचरे रता ॥ २ ॥

२३. ते ज्ञायिनो साततिक्का निच्च दण्हपरक्कमा ।
फुसन्ति धीरा निब्बानं योगक्खेमं अनुत्तरं ॥ ३ ॥

૧૯. બહુ સાહિત્ય બોલતો પણ તે પ્રમાણે કાર્ય નહિ કરનારો પ્રમાદી પુરુષ, પાશ્વરી ગાયો ગણતા બોવાળની પેઠે, અમણપણનો ભાગદારી થતો નથી. ૧૯

૨૦. અદ્ય વ સાહિત્ય બોલતો પણ ધર્મનું અનુવર્તન કરનારો, રાગ દેષ અને મોહને છોડીને સમ્યક્ રીતે જાગૃત રહેનારો અને સારી રીતે વિમુક્ત ચિત્તવાળો, આ લોકમા કે પરલોકમા ઉપાદાન નહિ કરવાવાળો તે અમણપણનો ભાગદારી થાય છે. ૨૦

પ્રથમ ચમકવર્ગ સમાપ્ત

૨

[અપ્રમાદવર્ગ]

૨૧. અપ્રમાદ એ અમૃતનો માર્ગ છે પ્રમાદ એ મૃત્યુનો માર્ગ છે. અપ્રમત્ત પુરુષો મરતા નથી પ્રમત્ત પુરુષો મૃત્યુ બેવા છે. ૧

૨૨. અપ્રમાદમાં એ વિશેષ જાણીને પડિતો આયોના જોવારમાં (સત્કર્મોમાં) રત રહેતા અપ્રમાદમાં પ્રમેદ પામે છે. ૨

૨૩. તે ધ્યાન કરવાવાળા, સતત ક્રિયા કરવાવાળા, નિત્ય હૃદય પરક્રમવાળા ધીર પુરુષો અનુસાર જોઈએ જેનાથી બીજું કોઈ ઉત્તમ નથી એવા યોગક્ષેમ નિર્વાણને સ્પર્શે છે—જોગવે છે. ૩

२४. उट्ठान्वतो सत्तिमतो सुचिकम्मस निस्सम्भकारिनो ।
सयत्तस्स च धम्मजीविनो अप्पमत्तस्स यत्तोऽभिवड्ढति ॥ ४ ॥
२५. उट्ठानेनप्पमादेन सथमेन दमेन च ।
दीप कयिराथ मेधावी यं ओघो नाभिकीरति ॥ ५ ॥
२६. पमादमनुयुञ्जन्ति बाला दुग्धेधिनो जना ।
अप्पमाद च मेधावी धन सेट्ठ व रक्खति ॥ ६ ॥
२७. मा पमादमनुयुञ्जेथ मा कामरतिसन्धव ।
अप्पमत्तो हि ज्ञायन्तो पप्पोति विपुल सुख ॥ ७ ॥
२८. पमाद अप्पमादेन यदा नुदति पण्डितो ।
पज्जापासादमारुह असोको सोकिनि पजं ।
पब्बतट्ठो व भुग्मट्ठे धीरो बाले अवेक्खति ॥ ८ ॥
२९. अप्पमत्तो पनत्तेसु सुत्तेसु बहुजागरो ।
अवलस्स व सीघस्सो हित्वा याति सुमेवसो ॥ ९ ॥
३०. अप्पमादेन मघवा देवान् सेट्ठं गतो ।
अप्पमाद पसंसन्ति पनादो गरहितो सदा ॥ १० ॥

૨૪. ઉત્તાનવાળા, સ્મૃતિવાળા, શુભિ કર્મવાળા, વિચારીને કામ કરનારા, સંયમ રાખનારા, ધર્મથી આજીવિકા કરનારા અપ્રમત્ત પુરુષનો યશ વધે છે. ૪

૨૫. ઉત્થાન વડે, અપ્રમાદ વડે, સંયમ વડે અને દમ વડે મોધાવીએ ક્ષીપ કરવો જેને જોવા જોટલે પૂર વિષેરી ચકતું નથી. ૫

૨૬. બાળકો જોટલે અણગીઓ અને દુર્મેધાવાળા જનો પ્રમાદમાં લાગે છે. મોધાવી પુરુષ અપ્રમાદને શ્રેષ્ઠ ધનની પેઠે સાચવે છે. ૬

૨૭. પ્રમાદમાં લાગેો નહિ, કામરતિમાં પ્રેમ રાખેો નહિ, ધ્યાન કરતો અપ્રમત્ત પુરુષ વિપુલ સુખ પામે છે. ૭

૨૮. પંડિત પુરુષ જ્યારે પ્રમાદથી અપ્રમાદને હાંકી કાઢે છે ત્યારે, પ્રજ્ઞાપ્રાપ્તક ઉપર ચઢીને, પોતે શોક વિનાનો શોકવાળી પ્રબને, પર્વત ઉપર જિલેલો ભૂમિ ઉપર જિલેલાને દેખે છે તેમ તે ધીર બાળકોને (મૂર્ખોને) દેખે છે. ૮

૨૯. જે પ્રમત્ત લોકોમાં અપ્રમત્ત, સૂતેલામાં બહુ ભગનારો છે; તે સુમેધ, શીઘ્રઅશ્વવાળો દુબળા અશ્વવાળાને છોડીને બચ, તેમ બચ છે. ૯

૩૦. મધવા જોટલે ધનિષ્ઠ અપ્રમાદથી દેવોમાં શ્રેષ્ઠત્વ પામ્યો છે; સુત્રો અપ્રમાદની પ્રશંસા કરે છે, પ્રમાદ હમેશા નિન્દા છે. ૧૦

३१. अप्पमादरतो भिक्खु पमादे भयदस्सिवा ।
सयोजन अणु थूल डहं अग्गी व गच्छति ॥ ११ ॥

३२ अप्पमादरतो भिक्खु पमादे भयदस्सिवा ।
अभच्चो परिहानाय निव्वानस्सेव सन्तिके ॥ १२ ॥
अप्पमादवग्गो दुतियो ॥

३

[चित्तवग्गो]

३३ फन्दन चपल चित्तं दुरक्खं दुज्जिवारय ।
उज्जु करोति मेधावी उसुकारो व तेज्जन ॥ १ ॥

३४ वारिजो व थले खित्तं ओकमोक्तं उज्जमतो ।
परिफन्दतिदं चित्तं मारधेय्यं पहातवे ॥ २ ॥

३५. दुब्धिगाहस्सं लङ्घनो यत्थकामनिपातिनो ।
चित्तस्सं दमथो साधु चित्तं दन्तं सुखावहं ॥ ३ ॥

३६. सुदुहसं सुनिपुणं यत्थकामनिपातिनं ।
चित्तं रक्खेथ मेधावी चित्तं गुत्तं सुखावहं ॥ ४ ॥

૩૧. અપ્રમાદમાં રત અને પ્રમાદમાં ભયદર્શીં સિદ્ધુ
અણુ અને સ્પૃહ સંયોજનોને બાળતો અગ્નિની પેઠે ભય
છે. ૧૧

૩૨. અપ્રમાદમાં રત અને પ્રમાદમાં ભયદર્શીં સિદ્ધુ
પડવાને અશક્ય છે, નિર્વાણની પાસેજ છે. ૧૨

બીજો અપ્રમાદવર્મ સમાપ્ત

૩

[ચિત્તવર્મ]

૩૩. ફરકતું, અપલ, દુઃખથી રક્ષણ કરી શકાય,
દુઃખથી નિવારણ કરી શકાય, એવા ચિત્તને મેધાવી, બાણુકાર
બાણના રાકાને સીધું કરે છે તેમ, સીધું કરે છે. ૧

૩૪. પાણીરૂપી ધરમાંથી ઉપાડીને જમીન ઉપર
નાખેલું માછલું જેમ તરફડે છે તેમ ચિત્ત મારના વિષયને
છોડી દેતા તરફડે છે. ૨

૩૫. નિગ્રહ કરવું મુશ્કેલ, અપલ, સ્વેચ્છાચારી એવા
ચિત્તનું સારી રીતે ઇમન કરો; ઇમન કરેલું ચિત્ત મુખ
આપે છે. ૩

૩૬. એવું સારી પેઠે કઠિન, સુનિયુક્ત, સ્વેચ્છાચારી
એવા ચિત્તનું મેધાવીએ રક્ષણ કરવું; રક્ષણ કરેલું ચિત્ત
મુખ આપે છે. ૪

३७. दूरङ्गमं एकचर असरीर गुहासय ।
ये चित्त संयमेस्सन्ति मे.कखन्ति मारबन्धना ॥ ५ ॥
३८. अनवट्टितचित्तस्स सद्वम्म अविजानतो ।
परिप्लवपस दस्स रज्जा न परिपूरति ॥ ६ ॥
३९. अनवस्सुतचित्तस्स अनन्वाहतचेतसो ।
पुञ्जपापपह्नीनस्स नत्थि जागरतो भय ॥ ७ ॥
४०. कुम्भूपम कायमिम विदित्ता नगरूपम चित्तमिद ठपेत्वा ।
योधेय मार पज्जायुधेन जित्तं च रक्खे अनिवेसनो सिया ॥ ८ ॥
४१. अचिर वतयं कायो पठावि अधिसेस्सति ।
छुद्धो अपेतविज्जाणो निरत्थ व कलिङ्कर ॥ ९ ॥
४२. दिसो दिसं य त कयिरा वेरी वा पन वेरिन ।
मिच्छापणिहित चित्त पापियो न ततो करे ॥ १० ॥
४३. न त मात्ता पिता कयिरा अज्जे वापि च जातका ।
सम्मापणिहितं चित्त सेय्यसो न ततो करे ॥ ११ ॥
- चित्तवग्गो ततियो ।

૩૭. ફર જનાઈ, શરીર વિના એકલું જનાઈ, શુદ્ધમાં સંતાઈ રહેનાઈ, જોવા ચિત્તનો જે સચમ કરે છે તે મારના બધનોથી સુક્ત થાય છે. ૫

૩૮. જેનું ચિત્ત સ્થિર નથી, જે સદ્ગુણને બાણુતો નથી, જેનો પ્રસાદ અર્થાત્ શ્રદ્ધા કલુષિત થઈ છે, એવાની પ્રજ્ઞા પરિપૂર્ણ થતી નથી. ૬

૩૯. કામાસક્તિથી વિરહિત ચિત્તવાળો, જેના ચિત્તને આધાત લાગ્યો નથી, જેણે પુણ્ય પાપ છોડી દીધાં છે એવા ભગતા પુરુષને ભય નથી. ૭

૪૦. કામાને કુંભ જેવી બાણીને, ચિત્તને નગર જેવું [અર્થાત્ રક્ષણ માટે સજ્જ] રાખીને, પ્રજ્ઞાશ્રી આયુષ્ય વડે મારની સાથે યુદ્ધ કરવું અને [ચોક્કો જેમ અનિવેશી જોટલે નિવેશ=તંબુ વિનાનો, તંબુ બહાર રહે છે તેમ નિવેશ=આસક્તિ વિનાના=] અનિવેશી રહી છોટેલાનું રક્ષણ કરવું ૮

૪૧. થોડાજ કાળમાં આ કામા વિજ્ઞાન વિનાની, નક્કામી કઠોળની સાડી જેવી ફેંકી દીધેલી, પૃથ્વી ઉપર પડી રહેશે. ૯

૪૨. શત્રુ શત્રુનું કરે અથવા વેરી વેરીનું કરે જોથી પણ વધારે જુડુ મિથ્યા લગાડેલું ચિત્ત એને કરે છે. ૧૦

૪૩. માતા પિતા એનું ન કરે અથવા અન્ય સગા એનું ન કરે જોટલું શ્રેય સમ્યક્ લગાડેલું ચિત્ત એને કરે છે. ૧૧

ત્રીજો ચિંતનવર્ગ સમાપ્ત.

४

[पुष्पवग्गो]

४४. को इमं^५ पठविं विचेस्सति^५ यमलोकं च इमं सदेवक ।
को धम्मपदं सुदेसितं कुसलो पुष्पमिव पचेस्सति ॥ १ ॥
४५. सेखो पठविं विचेस्सति^५ यमलोकं च इमं सदेवक ।
सेखो धम्मपदं सुदेसितं कुसलो पुष्पमिव पचेस्सति ॥ २ ॥
४६. फेणूपमं कायमिमं विदित्वा
मरीचिधम्मं अभिसम्भुधानो ।
छेत्त्वानं मारस्सं पपुष्फकानि^६
अदस्सनं मच्चुराजस्सं गच्छे ॥ ३ ॥
४७. पुष्फानि हेव पचिन्नन्तं व्यासत्तमनसं नर ।
सुत्तं गामं महोघो व मच्चु आदाय गच्छति ॥ ४ ॥
४८. पुष्फानि हेव पचिन्नन्तं व्यासत्तमनसं नर ।
अतित्तं येव कामेसु अन्तको कुरुते वस ॥ ५ ॥
४९. यथापि भमरो पुष्पं वण्णगन्धं अहेठय ।
पलेति रसमादाय एवं गामे मुनीं चरे ॥ ६ ॥

૪

[પુબ્ધવર્ગ]

૪૪. આ પૃથ્વીને અને દેવલોક સહિત આ યમ-લોકને કોણે બાણશે ? કયો કુશલ પુરુષ સારી રીતે ઉપદેશેલા ધર્મપદને કૂલની પેઠે સચચ કરશે ? ૧

૪૫. શૈક્ષ્ય પુરુષ પૃથ્વીને અને દેવલોક સહિત આ યમલોકને બાણશે. શૈક્ષ્ય પુરુષ સારી રીતે ઉપદેશેલા ધર્મપદને કૂલની પેઠે સચચ કરશે. ૨

૪૬. ક્ષીણ જેવી કાયાને બાણીને, મૃત્યુવૃષ્ટા પ્રમાણે બાણનાર, મારના કૂલોને છેદીને, મૃત્યુરાજની નજર બહાર બાચ છે. ૩

૪૭. આસક્ત થયેલા માણસને, તે કૂલ વીણતો હોય ને જ, સૂતેલા ગામને મહાપૂરની પેઠે, મૃત્યુ પકડીને ચાલતું બાચ છે. ૪

૪૮. આસક્ત થયેલા માણસને, તે કૂલ વીણતો હોય ને જ, તે કામોમાં અતુલ રહ્યો હોય ને જ અન્તક વશ કરી લે છે. ૫

૪૯. જેમ ભમરો કૂલના વણું અને ગન્ધને હાનિ કર્યા વિના તેમાંથી રસ લઈ ચાલ્યો બાચ છે, એવી રીતે મુનિએ ગામમાં ફરવું. ૬

५०. न परेत विलोमानि न परेत कताकत ।
अतनो व भवेत्खेद्य कतानि अकतानि च ॥ ७ ॥
५१. यथापि खचिर पुष्पं वण्णवन्तं अगन्धकं ।
एव मुभासिता वाचा अफला होति अकुम्भवतो ॥ ८ ॥
५२. यथापि खचिर पुष्पं वण्णवन्तं सगन्धकं ।
एवं मुभासिता वाचा सफला होति पकुम्भवतो ॥ ९ ॥
५३. यथापि पुष्परासिम्हा कथिरा मालागुणे बह्व ।
एव जातेन मत्तेन कत्तव्व कुसल बह्व ॥ १० ॥
५४. न पुष्पगन्धो पटिवातमेति
न चन्दन तगर मल्लिका वा ।
सतं च गन्धो पटिवातमेति
सन्ना दिसा सप्पुरिसो पवाति ॥ ११ ॥
५५. चन्दनं तगर वा पि उप्पलं अथ वस्सिकी ।
एतेस गन्धजातानं सीलगन्धो अनुत्तरो ॥ १२ ॥
५६. अप्पमतो अय गन्धो याय तगरचन्दनी ॥
यो च सीलवत्त गन्धो वाति देवेषु उत्तमो ॥ १३ ॥
५७. तेसं सपन्नसीलान अप्पमादविहारिन ।
सम्मदक्या विमुत्तानं भारो मग्गं न बिन्दति ॥ १४ ॥

૫૦. બીજાના વિપરીત કૃત્યો, બીજાનું કરેલું અને નહિ કરેલું ન જોવું, પોતાનું જ કરેલું અને નહિ કરેલું જોવું. ૭

૫૧. જેવું રુચિર પુષ્પ વર્ણવાળું [પદ્મ] ગંધ વિનાનું હોય, તેવી સુભાષિત વાણી ક્રિયા નહિ કરનારને અફલ જાય છે. ૮

૫૨. જેવું રુચિર પુષ્પ વર્ણવાળું અને ગંધવાળું હોય, તેવી સુભાષિત વાણી ક્રિયા કરનારને સફલ થાય છે. ૯

૫૩. જેમ પુષ્પરાશિમાંથી બહુ માલાઓ કરે એમ જન્મેલા મર્ત્યે બહુ કુશલ કરવું ૧૦

૫૪. પુષ્પગંધ કે ચન્દન કે તમર કે મલ્લિકા સામે વાયે જતી નથી; સત્પુરુષોનો ગન્ધ સામે વાયે જાય છે, સત્પુરુષ સર્વ દિશાઓમાં ફેરે છે. ૧૧

૫૫. ચન્દન, તમર, કમલ, બુધ, એ સર્વ ગન્ધોમાં શીલગન્ધ અનુત્તર છે. ૧૨

૫૬. આ જે તમરચન્દન છે એ ગન્ધ અદ્યમાત્ર છે, જે શીલવાનનો ગન્ધ છે તે દેવોમાં પણ ઉત્તમ વાય છે. ૧૩

૫૭. તે સપત્તશીલ, અગ્રમાદથી વિહરતા, સમ્યક્ જાણીને વિમુક્ત રહેલા પુરુષોમાં મારને માગ મળતો નથી. ૧૪

- ५८ यथा सङ्कारधानस्मि उज्झितस्मि महापथे ।
पटुम तत्थ जायेथ सुचिगन्ध मनोरम ॥ १५ ॥
- ५९ एव सङ्कारभूतेसु अन्धभूते^{१०} पुथुज्जने ।
अतिरोचति पञ्चाय सम्मासन्बुद्धसावको ॥ १६ ॥
पुष्कवग्गो चतुत्था ॥

५

[बालवग्गो]

- ६० दीवा जागरतो रति दीव सन्तरस योजन ।
दीवो बालान मसारो सद्भन्म विजान्तं ॥ १ ॥
- ६१ चर चे नाग्निगच्छेय्य सेय्य सदिसमत्तनो ।
एकचारय दढ्ह कयिरा नत्थि बाले सहायता ॥ २ ॥
- ६२ पुत्ता मत्थि वन मत्थि इति बालो विहज्जति ।
अन्ना हि अत्तनो नत्थि कुतो पुत्ता कुतो वन ॥ ३ ॥
- ६३ यो बालो मज्जति बाल्य पण्डितो वापि तेन सो ।
त्राणो च पण्डितमानी स वे बालो ति बुच्चति ॥ ४ ॥
- ६४ यावजीव पि चे बालो पण्डित पयित्पासति ।
न मो वम्म विजानाति दव्वी सूपरस यथा ॥ ५ ॥
- ६५ सुदुत्तमपि चे विज्ज पण्डित पयित्पासति ।
गिप्प वम्म विजानाति जिह्वा सूपरस यथा ॥ ६ ॥

૫૮ જેમ મોટા રસ્તા પર ફેંકેલા ઉકરડા ઉપર ત્યાં મુચ્છિ ગન્ધવાળું મનોરમ સ્થલપદ્મ ઉત્પન્ન થાય, ૧૫

૫૯ તેમ ઉકરડા જેવા આધળા પૃથક્ જનોમા સમ્યક્ સમુદ્ધ શ્રાવક પ્રજાવડે સૌથી ઉપર ઝળહળી બેઠે છે. ૧૬

ચોથો પુણ્યવર્ગ સમાપ્ત

૫

[આલવર્ગ]

૬૦ જાતનારાની રાત લાળી છે, થાકેલાના ગાઉ લાંબા છે, સદ્ધર્મ નહિ જાણતા બાળકોનો સસાર લાખો છે. ૧

૬૧. ફરતા બે પોતાના સમાન કે પોતાથી શ્રેષ્ઠ ન મળે તો દંઢ એકચર્યા કરવી, બાળકોથી સહાય મળતી નથી. ૨

૬૨. મારા પુત્રો, મારૂં ધન એમ કરી બાળક તરફડે છે, આત્મા જ આત્માનો નથી તો પુત્ર શેના હોય, ધન શેનું હોય ! ૩

૬૩. જે બાળક (પોતાનું) બાળકપણુ જાણે છે તેથી પણુ તે પંડિત છે, જે બાળક પોતાને પંડિત માનતો હોય તે જ બાળક કહેવાય છે. ૪

૬૪ બાળક જીવતા સુધી પંડિતની ઉપાસના કરે તોપણ ચાટવો, ઝોસામણનો સ્વાદ જાણતો નથી તેમ, તે ધર્મ જાણતો નથી. ૫

૬૫. વિદ્વાન મુદ્ધર્ત માત્ર પંડિતની ઉપાસના કરે તો તે, જીમ ઝોસામણનો સ્વાદ જાણે છે તેમ, તરત ધર્મ જાણી લે છે. ૬

- ६६ चरन्ति बाला दुम्मेधा अमित्तेनेव अत्तना ।
करोन्ता पापक कम्म य होति कटुकप्फलं^{११} ॥ ७ ॥
- ६७ न त कम्म कत साधु य कत्वा अनुत्पपति ।
यस्स अस्सुमुखो रोद विपाक पटिसेवति ॥ ८ ॥
- ६८ त च कम्म कत साधु य कत्वा नानुत्पपति ।
यस्स पतीतो मुमनो विपाक पटिसेवति ॥ ९ ॥
- ६९ मबु वा मज्जती बालो याव पाप न पच्चति ।
यदा च पच्चती पाप अथ बालो दुक्ख निगच्छति ॥ १० ॥
७०. मासे मासे कुसग्गेन बालो भुज्जेथ^{१२} भोजन ।
न सो सङ्गतधम्मान कल अग्घति सोळ्ळसि ॥ ११ ॥
- ७१ न हि पाप कत कम्म सज्जुखीर व मुच्चति ।
टहन्त बालमन्वेति भस्मच्छन्नो व पावको ॥ १२ ॥
- ७२ यावदेव अनत्थाय अत्त बालस्स जायति ।
हन्ति बालस्स मुक्कस मुद्धमस्स विपात्तय ॥ १३ ॥
- ७३ असत्त^{१३} भावनमिच्छेय्य पुरेक्खार च भिक्खुसु ।
आवासेमु च इस्सरिय पूजा परकुलेसु च ॥ १४ ॥

११ म कटुक फल १२ म भुज्जेय्य १३ म. अद्यन्त

૬૬ દુર્મેધ બાળકો, જેનું કૃણ કંડુ હોય એવું પાપ કર્મ કરતા, આત્માને જ અભિન્ન કરી આણે છે. ૭

૬૭. જે કરીને અનુતાપ પામે, અને જેનું પરિણામ આસુવાળે મોઢે રોતા રોતા ભોગવે તેવું કર્મ કરવું સાફ નહિ. ૮

૬૮. જે કરીને અનુતાપ ન પામે, અને જેનું પરિણામ આનન્દિત અને પ્રસન્ન મનથી ભોગવે તે કર્મ કરવું સાફ. ૯

૬૯. જ્યાં સુધી પાપ પાકતું નથી ત્યાં સુધી બાળક તેને મધ જેવું માને છે, જ્યારે પાપ પાકે છે ત્યારે બાળક દુઃખ પામે છે ૧૦

૭૦. માસે માસે દર્શની અણી પર ચઢાવીને બાળક ભોજન કરે, પણ જેમણે ધર્મ બણ્યો છે તેમની સોળમી કળાને પણ તે લાચક થતો નથી ૧૧

૭૧. તાજા દૂધની પેઠે, કદેકુ પાપકર્મ પોતાનું પરિણામ ઝટ પામતું નથી, પણ રાખથી ઢકાયેલા દેવતા પેઠે તે બાળકને દઝાડતું દઝાડતું બાય છે. ૧૨

૭૨. જ્યાં સુધી બાળકનું જ્ઞાન અનર્થને માટે જ છે ત્યાં સુધી તે તેનું માથું ફેલીને તેના મુકલાશનો (કુશળ કર્મોનો) નાશ કરે છે. ૧૩

૭૩. ન હોય તેવી ભાવના [ચોગાજ્યાસની કાટિ, મેં સિદ્ધ કરી છે એમ લોકો માને એવું] ઇચ્છે, ભિક્ષુઓમાં પુશ્તકાર, આવાસોમા ઐશ્વર્ય, પરકુલમા પૂજા ઇચ્છે, ૧૪

- ७४ ममेव कत मज्जन्तु गिही पय्वजिता उभो ।
ममेवातिवसा अस्सु किच्चाकिच्चेसु किस्मिच्च ।
इति बाळस्स सङ्कप्पो इच्छा मानो च वदति ॥ १५ ॥
- ७५ अज्जा हि लाम्भूपनिसा अज्जा निज्जानगामिनी ।
एवमेत अभिज्जाय भिज्जु बुद्धस्स सावको ॥
सक्कार नाभिनन्देय्य विव्रेत्तमनुवृहये ॥ १६ ॥

बालवग्गो पचमो ॥

६

[पण्डितवग्गो]

- ७६ निर्वीन व पवत्तार य पस्से वज्जदास्सिन ।
निग्गय्हादि भेधादि तादिस पण्डित भजे ।
तादिस भजमानस्स सेय्यो होति न पापियो ॥ १ ॥
७७. ओवदेय्यानुमासेय्य असज्जा च निवारये ।
सत हि सो पियो होति असत होति अप्पियो ॥ २ ॥
- ७८ न भजे पापके भित्ते न भजे पुरिसाधमे ।
भजेथ भित्ते कल्याणे भजेथ पुरिसुत्तमे ॥ ३ ॥
- ७९ वम्मपीति मुख सेति विप्पसज्जेन चेतसा ।
अरियप्पवेदिते धम्मे सदा रमति पण्डितो ॥ ४ ॥

૭૪. ગૃહસ્થ અને પ્રવ્રજિત માત્ર જ કરેલું માને,
કોઈ પણ કૃત્યાકૃત્ય વસ્તુમાં મને અતિવશ વર્તે, બાળકના
આવા સકલપથી ઇચ્છા અને માન વધે છે ૧૫

૫. લાલનો માર્ગ જૂદો જ છે, નિર્વાણનો માર્ગ
જૂદો જ છે એમ બાણીને બુદ્ધનો શ્રાવક ભિક્ષુ સત્કારથી
બહુ ખુશી ન થઈ જાય અને વિવેકનુ (એકાન્ત અને
અલિપ્તતાનુ) ગૌરવ કરે ૧૬

પાત્રમે બાળવર્ગ સમાપ્ત

૬

[પડિતવર્ગ]

૭૬ દાટેલું ધન કહી આપનાર જેવો જે પોતાના દોષ
બતાવનારને સમજે, નિગ્રહ કરીને બોલનાર, મેધાવી, તેવા
પડિતની જે ઉપાસના કરે,—તેવાની ઉપાસના કરનારનું
શ્રેય થાય છે, પાપ થતું નથી ૧

૭૭ ઉપદેશ આપે, શાસન કરે, અસહ્યથી નિવારણ
કરે. તે સતને પ્રિય થાય છે અસતને અપ્રિય થાય છે. ૨

૭૮ પાપ મિત્રને ન સેવે, પુરુષાધમને ન સેવે,
કલ્યાણ મિત્રને સેવે, પુરુષોત્તમને સેવે ૩

૭૯ ધર્મ પ્રીતિવાળો પ્રસન્ન ચિત્ત વડે સુખેથી
સુખે છે. આર્યે (બુદ્ધે) ઉપદેશેલા ધર્મમાં પડિત સદા
રમે છે. ૪

- ८० उदकं हि नयन्ति नेत्तिका उसुकारा नमयन्ति तेजन ।
दारु नमयन्ति तच्छका अत्तान दमयन्ति पण्डिता ॥ ५ ॥
- ८१ सेलो यथा एकवनो वातेन न समारति ।
एव निन्दापससासु न समिञ्जन्ति पण्डिता ॥ ६ ॥
८२. यथापि रहदो गर्भारी विष्पसन्नो अनाविलो ।
एव वम्मानि सुत्वान विष्पसौदन्ति पण्डिता ॥ ७ ॥
- ८३ सव्वत्थ वे सप्पुरिसा चजन्ति
न कामकामा लपयन्ति सन्तो ।
मुखेन फुट्टा अथवा दुखेन
न उच्चावच पण्डिता दस्सयन्ति ॥ ८ ॥
- ८४ न अत्तहेतु न परस्स हेतु
न पुत्तमिच्छे न वन न रट्ठ ।
न इच्छेय्य अवग्मेन समिद्धिमत्तनो
स सीलवा पञ्जवा वम्मिको सिया ॥ ९ ॥
- ८५ अप्पका ते मनुस्सेसु ये जना पारगामिनो ।
अथाय इतरा पजा तीरमेवानुधावति ॥ १० ॥
- ८६ ये च खो सम्मदक्खाते वम्मे वम्मानुवत्तिनो ।
ते जना पारमेस्सन्ति मच्चुधेय्य मुदुत्तर ॥ ११ ॥
- ८७ कण्ह वम्म विष्पहाय मुक्क भावेथ पण्डितो ।
ओका अनोक आगम्म विवैके यत्थ दूरमे ॥ १२ ॥

૮૦. એતરમા પાણી પાનાર પાણી વાળે છે, બાણુકાર રાડુ વાળે છે—સીધુ કરે છે, સુતારો લાકડું વાળે છે, પડિતો આત્માનું હમન કરે છે. ૫

૮૧. એક પત્થરવાળો શૈલ જેમ પવનથી ડગતો નથી તેમ પડિતો નિદા પ્રશ સામા ડગતા નથી. ૬

૮૨ જેમ ધરો ગભીર પ્રસન્ન કાઢવ વિનાનો હોય,— તેમ પંડિતો ધર્મની વાતો સાંભળીને પ્રસન્ન થાય છે. ૭

૮૩. મત્પુરુષો સર્વનો ત્યાગ કરે છે, સન્તો કામ-વાસનાથી લપલપાટ કરતા નથી, સુખ કે દુઃખના સ્પર્શથી પડિતો હર્ષશોક દેખાડતા નથી. ૮

૮૪ પોતાને માટે કે પરને માટે, પુત્ર ધન કે રાષ્ટ્ર ન ઇચ્છે, અધર્મથી આત્માની સમૃદ્ધિ ન ઇચ્છે, તે શીલવાન પ્રજાવાન ધાર્મિક ગણાય. ૯

૮૫. પાર જાય તેવા જનો માણસોમા વિરલ હોય છે, આ ઈતર પ્રજા કાઠા તરફ પાછી દોડે છે. ૧૦

૮૬. જે સમ્યક્ કહેલા ધર્મમા ધર્મને અનુસરે છે તે જનો, દુસ્તર મૃત્યુના વિષયની પાર જાય છે. ૧૧

૮૭. કુષ્ઠ ધર્મને છોડી દઇને પડિતે શુક્લ ધર્મની ભાવના કરવી; ઘરમાથી ઘર બહાર આવીને, એકાન્તમા જ્યાં રમવું સુરકેલ છે, ૧૨

- ८८ तत्रामिरतिमिच्छेय्य हित्वा कामे अकिञ्चनो ।
परियोदपेय्य अत्तान चित्तहेसेहि पण्डितो ॥ १३ ॥
- ८९ येस सम्बोधिअङ्गेसु सम्मा चित सुभावित ।
आदानपटिनिस्सग्गे अनुपादाय ये रता ।
खीणासवा जुतीमन्तो ते लोके परिनिब्बुता ॥ १४ ॥

पण्डितवग्गो छट्ठो ॥

७

[अरहन्तवग्गो]

- ९० गताद्धिनो विसोकस्स विप्पमुत्तम्स सव्वधि ।
सव्वगन्थप्पहीनस्स परिळाहो न विज्जति ॥ १ ॥
- ९१ उय्युञ्जन्ति सतीमन्तो न निकेते रमन्ति ते ।
हस' व पल्लुल हित्वा ओकमोक जहान्त ते ॥ २ ॥
- ९२ येस सनिचयो नात्थि ये परिञ्जातभोजना ।
सुञ्जतो अनिमित्तो च विमोक्खो यस्स गोचरो ।
आकासेव सकुन्तान गति तेस दुरन्नया ॥ ३ ॥
- ९३ यस्सासवा परिकर्खीणा आहारे च अनिस्सितो ।
सुञ्जतो अनिमित्तो च विमोक्खो यस्स गोचरो ।
आकासे व सकुन्तान पद तस्स दुरन्नय ॥ ४ ॥

૮૮ ત્યા કામોપભોગો છોડી ઠઈને અક્રિયન થઈ પ્રીતિ કરવી, અને પાંડિતે ચિત્તકલેશોથી આત્માને શુદ્ધ કરવો. ૧૩

૮૯ જેમનું ચિત્ત સંયોધિ અગોમા સારી રીતે ભાવનાવાળું થયેલું છે, નિર્વાણમા પણ ઉપાદાનબુદ્ધિ નહિ રાખીને જે રમે છે, તેના ક્ષીણાસવ દ્યુતિમન્ત પુરુષો લોકમા નિર્વાણ પામેલા જ છે. ૧૪

૮૯૦ પડિતવર્ગ સમાપ્ત

૭

[અરહન્તવર્ગ]

૯૦. જેનો રસ્તો પૂરો થયો છે, જેને શોક નથી, જે સર્વથા વિપ્રમુક્ત છે, જેણે સર્વ અન્યથો છોડી દીધી છે એવાને સતાપ થતો નથી ૧

૯૧. તે સ્મૃતિવાળાઓ ઉદ્ધોગ કરે છે, ધરમા રમતા નથી, હ સો ખાઓચીઆને છોડી દે તેમ તેઓ દરેક ધરને છોડે છે. ૨

૯૨ જેઓને સંગ્રહ નથી, જેમણે લોજનનો અર્થ બાણી લીધો છે, શૂન્ય અર્થોત્ત અનિર્વચનીય, અનિમિત્ત અર્થોત્ત જેને બાણવાને લક્ષણ, ચિન્હ નથી, એવો મોક્ષ જેના પ્રત્યક્ષનો વિષય છે, એવાઓની ગતિ, આકાશમા શકુન્તોની ગતિની પેઠે, કળી ન શકાય તેવી છે. ૩

૯૩. જેના આસવો પરિક્ષીણ થયા છે, અને જે આહારમાં અનાસકત છે, શૂન્ય અનિમિત્ત મોક્ષ જેના પ્રત્યક્ષનો વિષય છે, એવાની ગતિ આકાશમા શકુન્તોની

९४. यस्मिन्द्रियानि समर्थं गतानि
अस्मा यथा सारथिना मुदन्ता ।
पहीनमानस्स अनासवस्स
देवापि तस्स पिहयन्ति तादिनो ॥ ५ ॥
९५. पठवीसमो नो विरुज्झति
इन्दुखीन्द्रपमो तादि मुब्वतो ।
रहदो व अपेतकदमो
ससारा न भवन्ति तादिनो ॥ ६ ॥
९६. सन्त तस्स मन हानि सन्ता वाचा च कम्म च ।
सम्मदज्जा विमुत्तस्म उपसन्तस्म तादिनो ॥ ७ ॥
९७. अस्सद्धो अकतज्जू च सन्धिच्छेदो च यो नरो ।
हतावकासो वन्तासो स वे उत्तमपोरिसो ॥ ८ ॥
९८. गामे वा यदि वारज्जे निज्जे वा यदि वा थले ।
यत्थारहन्तो विहरन्ति त भूमि रामणेय्यक ॥ ९ ॥
९९. रमणीयानि अरज्जानि यत्थ न रमता जनो ।
वीतरागा रमिस्सन्ति न ते कामगवेसिनो ॥ १० ॥

इति अरहन्तवन्तो वृत्तमो ॥

૯૪. સારથિએ સારી રીતે ઇમન કરેલા અશ્વોની જેમ જેની ઇન્દ્રિયો ઉપશમ પામી છે, જેનું માન છુટી ગયું છે, જેને આસવો નથી, તેવા અરહન્તની દેવો પણ સ્પૃહા કરે છે. ૫

૯૫ અરહન્ત સુમત, પૃથ્વી પેઠે કેાઇનો વિરોધ કરતો નથી, ઇન્દ્રપીલ * જેવો તે (સ્થિર) હોય છે, કાઠવ વિનાના ધરા જેવો તે હોય છે, અરહન્તને સંસાર હોતો નથી ૬

૯૬ સમ્યક્ રીતે જાણીને વિમુક્ત અને ઉપશાન્ત થયેલા અરહન્તનું મન શાન્ત હોય છે વાચા શાન્ત હોય છે કર્મ શાન્ત હોય છે. ૭

૯૭. અશ્રદ્ધ, અકૃતજ્ઞ, સન્ધિ છેડનારો, હતાવકાશ, અને આશા જેણે વમન કરી છે એવો નર ઉત્તમ પુરુષ છે. ૮

૯૮. યામમા કે અરણ્યમા, નીચાણમાં કે ઊંચાણમાં જ્યાં અરહન્ત વિહાર કરે તે ભૂમિ રમણીય છે. ૯

૯૯. જે રમણીય અરણ્યોમાં માણસો રમતા નથી ત્યાં વીતરાગ પુરુષો રમે છે કારણકે તેઓ એશ્વર્યમય શોધતા નથી. ૧૦

સાતમો અરહન્તવર્ગ સમાપ્ત

* નગરના દરવાજા ઉપર હાથી સીધા ધસારો કરી ન શકે માટે તેની પાસે મજબુત શામલો રાખતા તેનું નામ ઇન્દ્રપીલ

८

[सहस्मवग्गो]

- १०० सहस्समपि चे वाचा अनत्यपदसहिता ।
एक अत्यपद सेय्यो य मुत्वा उपसम्मति ॥ १ ॥
- १०१ सहस्समपि चे गाथा अनत्यपदसहिता ।
एक गाथापद सेय्यो य मुत्वा उपसम्मति ॥ २ ॥
- १०२ यो च गाथासत भासे अनत्यपदसहिता^{१४} ।
एक धम्मपद सेय्यो य मुत्वा उपसम्मति ॥ ३ ॥
- १०३ यो सहस्स सहस्सेन सङ्गामे मानुसे जिने ।
एक च जेय्यमत्तान स वे सङ्गामजुत्तमो ॥ ४ ॥
- १०४ अत्ता हवे जित सेय्यो या चाय इतरा पजा ।
अत्तदन्तस्स पोसस्स निच्च सयतचारिनो ॥ ५ ॥
- १०५ नेव देवो न गन्धर्व्वो न मारो सह ब्रह्मणा ।
जित अपजित कथिरा तथारूपस्स जन्तुनो ॥ ६ ॥
- १०६ मासे मासे सहस्सेन यो यजेथ सत सम ।
एक च भावितत्तान मुहुत्तनपि पूजये ।
सा एव पूजना सेय्यो यञ्जे वस्ससत हुत ॥ ७ ॥

૮

[સહસ્રવર્ગ]

૧૦૦. અનર્થ પદથી મિશ્રિત હજાર વાક્યો હોય તે કરતા એક અર્થવાણુ પદ શ્રેષ્ઠ છે જે સાલળીને માણસ ઉપશમ પામે છે. ૧

૧૦૧ અનર્થ પદથી મિશ્રિત હજાર ગાથા હોય તે કરતાં એક ગાથાપદ શ્રેષ્ઠ છે જે સાલળીને માણસ ઉપશમ પામે છે. ૨

૧૦૨. જે અનર્થ પદથી મિશ્રિત સો ગાથા બોલે તે કરતા એક ધર્મપદ શ્રેય છે જે સાલળીને માણસ ઉપશમ પામે છે ૩

૧૦૩. જે સગ્રામમા હજારના હજાર (=દશ લાખ) માણસોને હતે, તે કરતાં એક આત્માને હતે તે ઉત્તમ ચોક્કા છે ૪

૧૦૪. આ બીજી પ્રજાઓને હતવા કરતા આત્માને હતવો જ શ્રેય છે, આત્માનું ધમન કર્યું છે એવા, હમેશાં સંયમથી ચાલનારા પુરુષનું— ૫

૧૦૫. બ્રહ્મા સહિત દેવ ગન્ધર્વ અને માર—એવા સ્વરૂપના જન્તુનું હત્યું અહત્યું કરી શકતા નથી ૬

૧૦૬. માસે માસે સહસ્ર ખરચીને જે સો વરસ ચણ કરે અને એક લાવિતાત્માને (સ્થિતપ્રજ્ઞને) મુક્ત પક્ષ પૂજે, તો સો વરસ કરેલા ચણ કરતા એ પૂજા જ શ્રેય છે. ૭

- १०७ यो च वस्ससत जन्तु अग्निं परिचरे वने ।
 एकं च भावितत्तानं मुहुत्तनपि पूजये ।
 सा येव पूजना सेय्यो यञ्चे वस्ससतं द्रुतं ॥ ८ ॥
१०८. यं किञ्चिं पिटुं व द्रुतं व लोके
 सवत्सरं यजेथ पुञ्जपेक्खो ।
 सन्नं पि तं न चतुभागमेति
 अभिवादना उज्जुगतेसु सेय्यो ॥ ९ ॥
- १०९ अभिवादनसीलिस्स निच्च वद्वापचायिनो ।
 चत्तारो वग्गा वड्ढन्ति आयु वण्णो मुखं बलं ॥ १० ॥
- ११० यो च वस्ससतं जीवे दुस्सीलो असमाहितो ।
 एकाहं जीवितं सेय्यो सीलवन्तस्स आयिनो ॥ ११ ॥
- १११ यो च वस्ससतं जीवे दुप्पज्जो असमाहितो ।
 एकाहं जीवितं सेय्यो पज्जावन्तस्स आयिनो ॥ १२ ॥
- ११२ यो च वस्ससतं जीवे कुसीतो हीनव्रारियो ।
 एकाहं जीवितं सेय्यो विग्गियमाग्गतो दब्धो ॥ १३ ॥
- ११३ यो च वस्ससतं जीवे अपस्स उदयव्यय^{१५} ।
 एकाहं जीवितं सेय्यो पस्सतो उदयव्ययं^{१५} ॥ १४ ॥
- ११४ यो च वस्ससतं जीवे अपस्स अमत्तं पदं ।
 एकाहं जीवितं सेय्यो पस्सतो अमत्तं पदं ॥ १५ ॥

૧૦૭ જે જન્તુ સો વરસ સુધી ઝગિની પરિચયાં
વનમાં કંઠે, અને એક ભાવિતાત્માને મુદ્ધતં પણ પૂજે, તે
સો વરસ કરેલા યજ્ઞ કરતા એ પૂજા જ શ્રેય છે. ૮

૧૦૮ પુણ્યની અપેક્ષાથી એક સવત્સર આ લોકમાં
જે કાર્ય યજ્ઞન કે હવન કરે તે સર્વ ઋણગાનની અભિવાદ-
નના ચોથા ભાગ જેટલું પણ શ્રેય નથી ૯

૧૦૯ અભિવાદન કરનારાના, નિત્ય વૃદ્ધની ઉપચર્યા
કરનારાના આઠ ધર્મો—આયુ, વર્ષ (કાન્તિ,) સુખ, ખલ—
વધે છે ૧૦

૧૧૦ જે દુશીલ અસમાહિત સો વરસ જીવે તે
કરતા શીકવન્ત ધ્યાનીનું એક દિવસ જીવ્યું શ્રેય છે. ૧૧

૧૧૧ જે દુઃખજ્ઞ અસમાહિત સો વરસ જીવે તે
કરતા પ્રજાવન ધ્યાનીનું એક દિવસ જીવ્યું શ્રેય છે. ૧૨

૧૧૨ જે સુરત વીર્યહીન સો વરસ જીવે તે કરતા
૬૬ વીર્યમાં પ્રયત્નવાનનું એક દિવસ જીવ્યું શ્રેય છે. ૧૩

૧૧૩ જે (જગતનો) ઉત્પત્તિ નાશ નહિ જોતો સો
વરસ જીવે તે કરતા ઉત્પત્તિ નાશ જોનારનું એક દિવસ
જીવ્યું ત્રય છે ૧૪

૧૧૪ જે અમૃત પદને નહિ જોતો સો વરસ જીવે
તે કરતા અમૃત પદને જોનારનું એક દિવસ જીવ્યું
શ્રેય છે. ૧૫

- ११५ यो च वस्ससत जीवे अपस्स वम्ममुत्तम ।
एकाह जीवित सेय्यो पस्सतो वम्ममुत्तम ॥ १६ ॥
सहस्सवग्गो अट्ठमो ॥

९

[पापवग्गो]

- ११६ अभित्यरेथ कल्याणे पापा चित्त निवारय ।
ढन्व हि करोतो पुञ्ञ पापस्मि रमर्ता म्मो ॥ १ ॥
- ११७ पाप चे पुरिसो कयिरा न त कयिरा पुनपुन ।
न तम्हि छन्द कयिराथ दुक्खो पापस्स उच्चयो ॥ २ ॥
- ११८ पुञ्ञ चे पुरिसो कयिरा कयिराथेन पुनपुन ।
तम्हि छन्द कयिराथ सुखो पुञ्ञस्म उच्चयो ॥ ३ ॥
- ११९ पापोऽपि पस्सति भद्र याव पाप न पञ्चति ।
यदा च पञ्चति पाप अथ पापो पापानि पस्मति ॥ ४ ॥
- १२० भद्रोऽपि पस्सति पाप याव भद्र न पञ्चति ।
यदा च पञ्चति भद्र अथ भद्रो भद्रानि पस्मति ॥ ५ ॥
- १२१ माप्पमज्जेथ पापस्स न म त^{१६} आगमिस्सति ।
उदबिन्दुनिपातेन उदकुम्भोऽपि पूरति ।
पूरति बालो पापस्स थोकथोक पि आचिन ॥ ६ ॥

૧૧૫ જે ઉત્તમ ધર્મને નહિ જોતો સો વરસ જીવે
તે કરતા ઉત્તમ ધર્મને જોનારાનું એક દિવસ જીવ્યું શ્રેય છે ૧૬

આઠમો સહસ્રવર્ગ સમાપ્ત

૯

[પાપવર્ગ]

૧૧૬ કલ્યાણીમા ત્વરા કરવી પાપથી ચિત્ત નિવારવું,
આગસ સાથે પુણ્ય કરનારનું મન પાપમાં રમે છે. ૧

૧૧૭ પુરુષ પાપ કરે તો તે ફરી ફરીને ન કરે,
તેમા છન્દ ન લગાડે, પાપનો સમુચ્ચય હુ ખકર છે ૨

૧૧૮. પુરુષ પુણ્ય કરે તો તે ફરી ફરીને કરે, તેમાં
છન્દ લગાડે, પુણ્યનો સમુચ્ચય સુખકર છે ૩

૧૧૯ પાપ પાકતું નથી ત્યાં સુધી પાપી પણ ભદ્ર
(સુખ) જીવે છે, જ્યારે પાપ પાકે છે ત્યારે પાપી પાપને
જીવે છે ૪

૧૨૦ ભદ્ર પાકતું નથી ત્યાં સુધી ભદ્ર પણ પાપ
(દુઃખ) જીવે છે, જ્યારે ભદ્ર પાકે છે ત્યારે ભદ્ર ભદ્રોને
જીવે છે ૫

૧૨૧ મારા ઉપર નહિ આવી પડે જોમ પાપને
અદ્ય ગણી કાઢવું નહિ, પાણીના ટીપા પડવાથી પાણીનો
ધડો પણ ભરાઈ જાય છે, થોડું થોડું ભેગું કરતાં બાળક
પાપથી ભરાઈ જાય છે. ૬

- १२२ माप्पमज्जेथ पुज्जस्स न म त आगभिस्सति ।
उदविन्दुनिपातेन उदकुम्भोऽपि पूरति ।
पूरति वीरो पुज्जस्स थोकयोके पि आविने ॥ ८ ॥
- १२३ ब्राणिजो व नय मग्ग अप्सत्थो महद्वनो ।
विस जीवितुकामो व पापानि परिवज्जे ॥ ८ ॥
- १२४ पाणिमिह चे वणो नास्स हरेय्य पाणिना विने ।
नाब्बण विसमन्वेति नत्थि पाप अरुच्चतो ॥ ९ ॥
- १२५ यो अप्पदुट्ठस्स नरस्स दुस्सति मुद्धस्स पामस्म अनङ्गणस्स ।
तमेव दाढ पच्चेति पाप मुखुमो रजो पटिवान व विनो ॥ १० ॥
- १२६ गब्भमेके उप्पज्जन्ति निरय पापकम्मिने ।
सग्ग मुगतिनो यन्ति परिनिच्चन्ति अनामवा ॥ ११ ॥
- १२७ न अन्तलिक्खे न समुद्धमज्जे
न पव्वतान विवर पविस्स ।
न विज्जती सो जगतिप्पदेसो
यत्रट्ठितो मुच्चेय्य^{१७} पापकम्मा ॥ १२ ॥

૧૨૨. મારા ઉપર નહિ આવે એમ પુણ્યને અદ્ય ગણી કાઢવું નહિ, પાણીના ટીપાં પડવાથી પાણીનો ઘડો પણ ભરાઈ જાય છે, થોડું થોડું ભેગું કરતા ધીર પુરુષ પુણ્યથી ભરાય છે ૭

૧૨૩. ઝોછા સાથવાળો અને ઘણા ધનવાળો પાણીઓ ભયમાર્ગને છોડે, જીવવાની ઇચ્છાવાળો વિષને છોડે, તેમ પાપોને છોડવા ૮

૧૨૪. હાથમા જો વ્રણ ન હોય તો હાથમા વિષ લઇને ફેરાય; વ્રણ વિનાનાને વિષ લાગતું નથી, નહિ કરનારને પાપ લાગતું નથી. ૯

૧૨૫. જે અપ્રહુષ્ટ નરને, શુદ્ધ, પાપ રહિત પુરુષને, દોષ દે, તે બાળકને, સામે વાચે ફેંકેલી ઝીણી રબની પેઠે, પાપ પાછું આવે છે. ૧૦

૧૨૬. કેટલાક પાપકર્મીઓ ગર્ભમા ઉત્પન્ન થાય છે, કેટલાક નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે, સુગતિવાળા સ્વર્ગમા જાય છે, આસવ વિનાના નિર્વાણ પામે છે ૧૧

૧૨૭. અન્તરિક્ષમા, સમુદ્રમધ્યે, પર્વતની શુદ્ધમા પેસીને, જગતમા એવો પ્રદેશ નથી જ્યાં રહેલો માણસ પાપકર્મથી સુક્ષ્મ થાય. ૧૨

१२८. न अन्तलिक्खे न समुद्धमञ्जे
 न पब्बतान विवर पविस्स ।
 न विज्जती सो जगतिप्पदेसो
 यत्रट्ठित नप्पसहेथ मच्चु ॥ १३ ॥
 पापवग्गो नवमो ॥

१०

[दण्डवग्गो]

१२९. सब्बे तसन्ति दण्डस्स सब्बे भायन्ति मच्चुनो ।
 अत्तान उपम कत्वा न हनेय्य न घातये ॥ १ ॥
१३०. मच्चं तसन्ति दण्डस्स सब्बेस जीवित पिय ।
 अत्तान उपम कत्वा न हनेय्य न घातये ॥ २ ॥
१३१. सुखकामानि भूतानि यो दण्डेन विहिसति ।
 अत्तनो सुखमेसानो पेच्च सो न लभते सुख ॥ ३ ॥
१३२. सुखकामानि भूतानि यो दण्डेन न हिसति ।
 अत्तनो सुखमेसानो पेच्च सो लभते सुख ॥ ४ ॥
१३३. मायोच फल्लस्स कच्चि^{१८} वुत्ता पटिवदेय्यु^{१९} त ।
 दुक्खा हि सारम्मकथा पटिदण्डा फुसेय्यु^{२०} त ॥ ५ ॥

૧૨૮ અન્તરિક્ષમાં, સમુદ્ર મધ્યે, પર્વતની શુક્રામાં
વેસીને, જગતમા એવો પ્રદેશ નથી જ્યાં રહેલાને મૃત્યુ ન
પહોચી વળે. ૧૩

નવમો પાપવર્ગ સમાપ્ત

૧૦

[દશકવર્ગ]

૧૨૯. સર્વે દશકથી ત્રાસે છે, સર્વે મૃત્યુથી ઝહીએ
છે, આત્માની ઉપમા લઇને ધાત કરવો નહિ, કરાવવો
નહિ ૧

૧૩૦ સર્વે દશકથી ત્રાસે છે, સર્વેને ભવિત પ્રિય
છે, આત્માની ઉપમા લઇને ધાત કરવો નહિ, કરાવવો નહિ ૨

૧૩૧ સુખની ઇચ્છાવાળા જૂતોની જે દશકી હિંસા
કરે છે, તે આત્માનુ સુખ જોળતો છતાં મુવા પછી સુખ
પામતો નથી ૩

૧૩૨ સુખની ઇચ્છાવાળા જૂતોની, જે દશકી હિંસા
કરતો નથી, તે આત્માનુ સુખ જોળતો, મુવા પછી સુખ
પામે છે. ૪

૧૩૩. કોઇને કઠોર વાણી ન કહીશ, જેને કહીશ
તે તને સામી કહેશે, સામી બોલેલી વાણી દુ ખકર હોય
છે; તને પ્રતિદંડ સ્પર્શ કરશે. ૫

- १३४ सचे नेरेसि अत्तान कसो उपहतो यथा ।
एस पत्तोऽसि निब्बान सारम्भो ते न विज्जति ॥ ६ ॥
- १३५ यथा दण्डेन गोपालो गावो पाचेति गोचर ।
एव जरा च मच्चु च आयु पाचेन्ति पाणिन ॥ ७ ॥
- १३६ अथ पापानि कम्मानी कर बालो न बुद्धति ।
सेहि कम्भेहि दुम्भेवो अग्गिट्टो व तप्पनि ॥ ८ ॥
- १३७ यो दण्डेन अटण्डेसु अप्पदुट्टेसु दुस्सति ।
दसन्नमञ्जतर ठान खिप्पमेव निगच्छति ॥ ९ ॥
- १३८ वेदन फरुस जाणिं सरीरस च भेदन ।
गरुक् वा पि आन्नं चित्तक्खेप व पापुणे ॥ १० ॥
- १३९ राजतो वा उपस्सग्ग^{२१} अब्भक्खान व^{२२} दात्तण ।
परिक्खय व जातान भोगान व^{२३} पभङ्गुर^{२४} ॥ ११ ॥
- १४० अथवस्स अगारानि अग्गि टहति पावको ।
कायस्स भेदा द्दुप्पज्जो निरय सोपपज्जति^{२५} ॥ १२ ॥
- १४१ न नग्गचरिया न जटा न पङ्का
नानासका यण्डिलसायिका वा ।
रजो च जल्ल उक्कटिकप्पधान
सोधेन्ति मच्च अवित्तिण्णकस्स ॥ १३ ॥

૧૩૪ ઊંધા મૂકેલા કાસાના ઠામની પેઠે બે તું
આત્માને ઠપાવીને અવાજ ન કરે, તો તું નિર્વાણ પામ્યો
છે, તારે સામું બોલવાનું રહેતું નથી ૬

૧૩૫. જેમ ગોવાળ દડ વડે ગાયોને ગોચર તરફ
હાકે છે એમ જરા અને મૃત્યુ પ્રાણીના આયુષ્યને હાકે છે ૭

૧૩૬. પાપકર્મ કરતો બાળક બાણુતો નથી—પોતાના
જ કર્મોથી તે હુમ્મેધ અગ્નિદગ્ધની પેઠે તપે છે ૮

૧૩૭. જે અદ્વૈત અને અપ્રદુષ્ટને દ્વૈત વડે હેરાન
કરે તે તરત જ દસમાની એક સ્થિતિ પામે છે,— ૯

૧૩૮ ભયંકર વેદના, તુકસાન, શરીરનું લેદન, મોટી
ગિમારી, અથવા ચિત્તશ્લેષ પામે, ૧૦

૧૩૯ રાજાઓથી ત્રાસ, અથવા દારુણ મિથ્યારોષ,
અથવા સગાઓનો નાશ, અથવા ભોગોનો ભગ્ન, ૧૧

૧૪૦ અથવા અગ્નિ—પાવક તેના ઘર બાળે છે.
કાયના નાશ પછી એ હુમ્મણ નરકમા બાય છે. ૧૨

૧૪૧. નમ્રચર્ચા, જટા, કાદવ લગાડવો, ખાવું નહિ,
ચોકા પર સૂવું, ધૂળનું બાથું રાખવું, નહિ સૂવાનું મત
લેવું, એ કેાઈ પણ, શકાની પાર નહિ ગયેલા મર્ત્યને
શુદ્ધ કરતું નથી ૧૩

१४२ अलङ्कृतो चे पि सम चरेय्य
सन्तो टन्तो नियतो ब्रह्मचारी ।
सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्ड
नो ब्राह्मणो सो समणो स भिक्खु ॥१४॥

१४३ हिरीनिनेवो पुरिसो कोचि लोकस्मि विज्जति ।
यो निन्द अप्पबोधति अस्सो भद्रो कसामिव ॥१५॥

१४४ अस्सो यथा भद्रो कसानिविट्ठो
आतापिनो सवेगिनो भवाथ^{२५} ।
सद्दाय सीलैन च विरियेन च
समाधिना वम्मविनिच्छयेन च ।
मम्पन्नविजाचरणा पटिस्सता
पहस्सथ दुक्खमिद अनप्पक ॥ १६ ॥

१४५ उदक हि नयन्ति नेत्तिका उलुकारा नमयन्ति तेजन ।
दारु नमयन्ति तच्छका अतान दमयन्ति मुच्चता ॥१७॥

दण्डवग्गो दसमो ॥

૧૪૨. (વસ્ત્રથી) અલકૃત હોય તોપણ જે સામ્યથી ચર્ચા કરતો હોય, શાન્ત દાન્ત નિયત પ્રહારચારી હોય, સર્વ ભતોભા જેણે કંડ છોડી દીધો હોય, તે પ્રાદ્યક્ષ છે, તે શ્રમણ છે, તે શિષ્ય છે. ૧૪

૧૪૩. શરમથી નિષેધ પામે એવો પુરુષ કવચિત્ જ લોકમા હોય છે જે, ભદ્ર અન્ધ ચાળુક પહેલાં ચેતે છે તેમ નિન્દા પહેલાં જ ચેતી જાય છે ૧૫

૧૪૪. ચાળુકની અદર આવેલા ભદ્ર અન્ધની પેઠે, પ્રયત્નવાન અને સવેગી થાઓ, શ્રદ્ધાથી શીલથી વીર્યથી, સમાધિથી ધર્મવિનિશ્ચય એટલે પ્રજ્ઞાથી, વિદ્યા અને આચરણ સંપન્ન થઈ, સ્મૃતિવાળા થઈ આ અનદ્ય દુ ખને છોડી દો. ૧૬

૧૪૫. પાણી પાનાર પાણીને વાળે છે, બાણકાર રાકાને વાળે છે, સુતારો લાકડાને વાળે છે, સુન્નત પુરુષો આત્માને કમે છે. ૧૭

[जरावग्गो]

- १४६ जो लु हासो किमानन्दो निच्च पज्जलिते सति ।
स्वकारेण ओनद्धा पदीप न गवेस्स^{२६} ॥ १ ॥
- १४७ एस्स चित्तकत विम्ब अरकाय समुस्मि- ।
आनुर बहुसङ्कप्प यस्स नयि लुव ठिति ॥ २ ॥
- १४८ परित्रिष्णमिद रूप रोगनिद्ध पभङ्ग ।
निज्जति पूतिसदेहो मरणन्त हि जीवित ॥ ३ ॥
- १४९ जानिमानि अपत्थानि अलापूनेव साग्गे ।
कापीतकानि अट्ठीनि तानि दिस्वान का रति ॥ ४ ॥
- १५० अट्ठीन नगर कत मसलोहेतलेपन ।
यत्थ जरा च मज्झु च मानो मग्गो च ओहितो ॥ ५ ॥
- १५१ जीरन्ति वे राज्जया मुच्चित्ता
अयां सरीर पि जर उपेति ।
मन च वग्गो न जर उपेति
सन्तो हवे सब्भि पवेढयन्ति ॥ ६ ॥

૧૧

[જરાવર્ગ]

૧૪૬ નિત્ય આગ લાગેલી છે ત્યાં હસવું શુ આનન્દ શો ? અન્ધકારમા બધાયેલા તમે પ્રદીપને કેમ ખોળતા નથી ? ૧

૧૪૭ વિચિત્ર રીતે બનાવેલું આ બિંબ—જખમી થયેલું, કપચાવેલું, આતુર, બહુ સંકટપવાળું શરીર—બુઝ્યો, જેની સ્થિતિ ધ્રુવ નથી ૨

૧૪૮ આ રૂપ પગ્નિભૂં છે, રાગનો માળો છે, ભગુર છે, ગધાતો દેહ નાશ પામશે, લલિતનો અંત મરણ છે ૩

૧૪૯ જે આ શરદ ઋતુના ફેંકી દીધેલા કડવા તુબડા જેવા કપોત રંગના હાડકા છે તે જોઈને રતિ શી ? ૪

૧૫૦ માસ અને લોહીના લેપવાળું હાડકાનું નગર કરેલું છે જેમા જરા અને મૃત્યુ અને માન અને અન્યની અવજ્ઞા મૂકેલા છે. ૫

૧૫૧ સુદર રાજરથો ભૂલું થાય છે અને શરીર પણ ભૂલું થાય છે, સન્તો સન્તોને કહે છે કે સન્તોનો ધર્મ ભૂલું થતો નથી. ૬

- १५२ अप्पस्सुतायं पुरिसो बलिव्हो व जीरति ।
मसानि तस्स वड्ढन्ति पञ्जा तस्स न वट्ठति ॥ ७ ॥
- १५३ अनेकजातिससार सन्वाविस्स अनिव्विस ।
गहकारक गवेसन्तो दुक्खा जाति पुनप्पुन ॥ ८ ॥
- १५४ गहकारक दिट्ठेसि पुन गेह न काहसि ।
सब्बा ते फामुक्का भग्गा गहकूट वसस्सत ।
विसखागत चित्त तण्हन खयमज्झगा ॥ ९ ॥
१५५. अचरित्वा ब्रह्मचरिय अलद्धा योव्वने वन ।
जिण्णकोच्चा व ज्ञायन्ति खीणमच्छे व पत्तले ॥ १० ॥
- १५६ अचरित्वा ब्रह्मचरिय अलद्धा योव्वने वन ।
सेन्ति चापतिखीणा व पुराणानि अनुत्थुन ॥ ११ ॥

जरावग्गो एकादसमो ॥

६२

[अत्तवग्गो]

- १५७ अत्तान चे पिय जज्जा रक्खेय्य न मुरक्खित ।
तिण्णमज्जतरं याम पटिजग्गेय्य पण्डितो ॥ १ ॥

૧૫૨. આ અદ્યક્ષત પુરુષ બળદની પેઠે મોટો થાય છે. તેનું માંસ વધે છે, તેની પ્રજા વધતી નથી. ૭

૧૫૩. ઘર બનાવનારને શોધતાં અનેક જન્મવાળા સસારમાં હું નિષ્ફળ હોડતો હતો; દુઃખ આપનારો જન્મ ફરી ફરીને આવતો હતો. ૮

૧૫૪ ઘર બનાવનાર તું કેળાયો છે, તું ફરી ઘર કરી શકીશ નહિ, તારી સર્વ પાંસળીઓ-પાટડીઓ બાગી ગઈ છે, પાટડો તૂટ્યો છે, સસ્કારની પાર ગયેલા ચિત્તે તુંબુડાનો ક્ષય બાણી લીધો છે. ૯

૧૫૫ બ્રહ્મચર્ય નહિ પાળીને, ચૌવનમાં ધન નહિ મેળવીને, ઘરડા બગલા ક્ષીણ થયેલા માછલાવાળા ખાખો-ચીઆમાં બાણે ધ્યાન કરે છે. ૧૦

૧૫૬. બ્રહ્મચર્ય નહિ પાળીને, ચૌવનમાં ધન નહિ મેળવીને, પુરાણ વાતો શોચતા શોચતા અતિશુદ્ધ આપની પેઠે પડી રહે છે. ૧૧

અગિયારમો જરાવર્ગ સમાપ્ત

૧૨

[આત્મવર્ગ]

૧૫૭. આત્માને જો પ્રિય બાણુતા હો તો તેને સુરક્ષિત રાખો, ત્રણમાથી મને તે એક યાત્રે પાંડિતે તેને સાક્ષ કરવો બેઠ્યો. ૧

- १५८ अत्तानमेव पठम पतिरूपे^{२८} निवेसये ।
अथज्जमनुसासेय्य न किलेस्सेय्य पण्डितो ॥ २ ॥
१५९. अत्तान चे तथा कयिरा यथज्जमनुसासति ।
मुदन्तो वत दमेथ अत्ता हि किर दुइमो ॥ ३ ॥
- १६० अत्ता हि अत्तनो नाथो को हि नाथो परो भिया ।
अत्तना हि मुदन्तेन नाथ लभाति दुल्लभ ॥ ४ ॥
- १६१ अत्तना व^{२९} कत पाप अत्तज अत्तसभव ।
अभिमन्यति^{३०} दुम्मेय वजिर बम्हमय मणि ॥ ५ ॥
- १६२ यम्म अच्चन्तदुस्सीन्य मालुवा सालामवोत्थत्त^{३१} ।
करोति सो तथत्तान यथा न इच्छती दिसो ॥ ६ ॥
१६३. मुक्करानि असावूनि अत्तनो अहितानि च ।
य वे हित च सावु च त वे परमदुक्कर ॥ ७ ॥
- १६४ यो सासन अरहत अरियान वम्मजाविन ।
पटिक्कोसति दुम्मेधो दिट्ठि निस्साय पापिक ॥
फलानि कट्टकस्सेव अत्तघज्जाय फल्लति ॥ ८ ॥

२७ म विससत्त, २८ म, पटिरूपे २९ म हि, ३० १
अभिमन्यति ३१ अ °बोवत्त

૧૫૮. પ્રથમ આત્માને જ યોગ્ય વસ્તુમાં મૂકી જોવો (અર્થાત્ પોતાને પ્રથમ કોઈ પણ વાત લાગુ કરી જોવી), પછી બીજાને શાસન કરવું, પડિતે કલેશ ન કરવો. ૨

૧૫૯ જેમ બીજાને શાસન કરીએ તેમ આત્માને કરવું, તે સુદાન્ત થાય તેમ હમન કરવું, કારણ કે આત્મા ખરેખર દુર્દમ છે. ૩

૧૬૦ આત્મા જ આત્માનો નાથ છે બીજો કોણ નાથ હોય ! સુદાન્ત આત્મા વડે દુર્લભ નાથ મળે છે ૪

૧૬૧ જેમ પથ્થરના મથિને વજ્ર કાપે છે તેમ આત્માથી કરેલું, આત્માથી જન્મેલું, આત્માથી ઉત્પન્ન થયેલું પાપ જ દુર્મેધ પુરુષનો નાશ કરે છે ૫

૧૬૨ જેનું અત્યન્ત ખરાબ શીઠ સાલ ઉપર માલુવા લતા પેઠે ફેલાય છે તે આત્માનું એવું કરે છે જેવું દુરમનો એનું ઇન્દ્રિય ૬

૧૬૩. અસાધુ અને આત્માના અહિત કર્મો કરવું સહેલા છે; જે હિંમત અને સાધુ છે તે જ અતિ દુષ્કર છે. ૭

૧૬૪ અરહન્તના, આર્યોના, ધર્મજીવીના શાસનને, જે દુર્મેધ જન પાપ દષ્ટિ નાખીને ગાળો દે, તે વાસના ફળની પેઠે આત્મનાથ માટે જ ફળે છે. ૮

१६५ अत्तना व कत पाप अत्तना सकिलिस्सति ।
 अत्तना अकत पाप अत्तना व विसुज्झति ।
 सुद्धी असुद्धी पच्चत्त नाज्जो अज्ज विसोधये ॥ ९ ॥

१६६ अत्तदत्थ परत्थेन बहुनापि न हापये ।
 अत्तदत्थमभिज्झाय सदत्थपसुतो सिया ॥ १० ॥

अत्तवग्गो द्वादसमो ॥

१३

[लोकवग्गो]

१६७ हीन धम्म न सेवेय्य पनादेन न सवसे ।
 मिच्छादिट्ठि न सेवेय्य न मिया लोकवद्दनो^{३२} ॥ १ ॥

१६८ उत्तिट्ठे नप्पमज्जेय्य वम्म सुचरित चरे ।
 वम्मचारी मुख सेति अस्मि लोके परमिह च ॥ २ ॥

१६९ वम्म चरे सुचरित न न दुच्चरित चरे ।
 वम्मचारी मुख सेति अस्मि लोके परमिह च ॥ ३ ॥

१७० यथा बुब्बुलक पस्से यथा पस्से मरीचिक ।
 एव लोक अवैक्खन्त मच्चुराजा न पस्सति ॥ ४ ॥

૧૬૫ આત્માએ કરેલા પાપથી આત્માને જ કલેશ થાય છે, આત્માએ નહિ કરેલા પાપથી આત્મા જ શુદ્ધ થાય છે, પ્રત્યાત્માને—દરેક વ્યક્તિને, શુદ્ધિ અને અશુદ્ધિ કોઈ બીજા કરી શકતો નથી ૯

૧૬૬. બહુ પરાર્થ માટે પણ આત્માર્થને હાનિ કરવી નહિ આત્માર્થને જાણીને સર્વર્થમા લાગવું. ૧૦

૫ મો આત્મવર્ગ સમાપ્ત

૧૩

[લોકવર્ગ]

૧૬૭. હીન ધર્મ સેવવો નહિ, પ્રમાદથી રહેવું નહિ, મિથ્યાદંષ્ટિ સેવવી નહિ, લોકવર્ધન—સ સાર વધારનારા થવું નહિ ૧

૧૬૮. ઊઠવું, પ્રમાદ ન કરવો, સુચરિત ધર્મ આચરવો, ધર્મચારી આ લોકમા અને પરલોકમા સુખે સુખે છે. ૨

૧૬૯. સારી રીતે ધર્મ આચરવો, ખરાબ રીતે આચરવો નહિ, ધર્મચારી આ લોકમા અને પરલોકમા સુખે સુખે છે. ૩

૧૭૦ જેમ પરપોટા જીવે અને જેમ મૃગતૃષ્ણા જીવે, લોકને એવી રીતે વિચારનારાને મૃત્યુરાજા દેખતો નથી ૪

१७१. एथ पस्सथिम लोक चित्त राजरथूपम ।
य थ बाला विमीदन्ति नत्थि सगो विजानत ॥ ५ ॥
१७२. यो च पुब्बे पमजित्वा पच्छा सो नप्पमज्जति ।
सोम लोक पभासेति अग्ग्मा मुत्तो व चन्दिमा ॥ ६ ॥
१७३. यस्स पाप कत कम्म कुसलेन पिथीर्यनि ।
सोम लोक पभासेति अग्ग्मा मुत्तो व चन्दिमा ॥ ७ ॥
१७४. अन्वभूतां अय लोको तनुकेत्थ विपस्सनि ।
सकुन्तो जालमुत्ता व अप्पो सग्गाय^{३३} गच्छति ॥ ८ ॥
१७५. ह^{३४}दिच्चपये^{३४} यन्ति आकासे यन्ति इन्द्रिया ।
नीयन्ति वीरा लोकग्ग्हा जेत्वा मार सवाहन^{३५} ॥ ९ ॥
१७६. एक वग्ग अतीतस्स मुसावादिस्स जन्तुनो ।
वितिण्णपरलोकस्स नथि पाप अकारिय ॥ १० ॥
१७७. न वे कदरिया देवलोक वज्जन्ति
बाला हवे नप्पससन्ति दान ।
धीरो च^{३६} दान अनुमोदमानो
तेनेव सो होति सुखी परत्थ ॥ ११ ॥

૧૭૧ આવેા, વિચિત્ર રાજરથ જેવો આ લોક જીવેા,
જેમા બાળકો ડુબી જાય છે, જાણનારાઓને જેમાં સંગ
થતો નથી ૫

૧૭૨ જે પહેલા પ્રમાદ કરીને પછા પ્રમાદ કરતો નથી,
તે વાદળાથી મુક્ત ચન્દ્રમાની પેઠે આ લોકને પ્રકાશિત કરે છે ૬

૧૭૩ જેનું કર્મ પાપકર્મ કુશલ કર્મથી ઢંકાય છે
તે વાદળાથી મુક્ત ચન્દ્રમાની પેઠે આ લોકને પ્રકાશિત
કરે છે ૭

૧૭૪ આ લોક આધળો થયેલો છે, આમા થોડા જ
દેવો છે જાળમાન મુક્ત થતા શકુન્તની પેઠે અદ્ય જ
સ્વર્ગમા જાય છે (મોક્ષ પામે છે) ૮

૧૭૫ હસો આદિત્યપથ એટલે આકાશમા જાય છે,
યોગસિદ્ધિથી આકાશમા જાય છે, (પરતુ) ધીર પુરુષો
સેના સહિત મારને હરાવીને આ લોકથી નિર્વાણ પામે છે. ૯

૧૭૬ જેણે એકધર્મ (સત્ય) છોડી દીધો છે, એવા
મૃધાવાદી જન્મુને—જેણે પરલોક પણ છોડી દીધો છે એવાને
—એક પણ પાપ અકાર્ય નથી ૧૦

૧૭૭. કૃપણો દેવલોકમા જતા નથી, કેવળ બાળકો
દાનની પ્રથ સા કરતા નથી, પણ દાનને અનુમોદન આપનારો
ધીર પુરુષ તેના વડે જ પરલોકમા સુખી થાય છે ૧૧

- १७८ पथव्या एकरज्जेन संगस्स गमनेन वा ।
सम्बलोकाधिपञ्चेन सोतापत्तिफल वर ॥ १२ ॥

लोकवग्गो तेरसमो ॥

१४

[बुद्धवग्गो]

- १७९ यस्स जित नावजीयति जितमस्स नो याति कोचि लोके ।
त बुद्धमनन्तगोचर अपद केन पदेन नेस्सथ ॥ १ ॥
- १८० यस्स जालिनी विसत्तिका तण्हा नत्थि कुहिञ्चि नेतवे ।
त बुद्धमनन्तगोचर अपद केन पदेन नेस्सथ ॥ २ ॥
- १८१ ये ज्ञानपसुता वीरा नेक्खम्मूपसमे रता ।
देवा पि तेस पिहयन्ति सम्बुद्धान सतीमत ॥ ३ ॥
१८२. किञ्छो मनुस्सपटिलाभो किञ्छ मच्चान जीवित ।
किञ्छ सद्धम्मसवणं किञ्छो बुद्धानमुप्पादो ॥ ४ ॥
१८३. सम्बपापस्स अकरणं कुसलस्स उपसम्पदा ।
सचित्तपरियोदपन एतं बुद्धान सासन ॥ ५ ॥

૧૭૮. પૃથ્વીના એક રાજ્ય કરતા, સ્વર્ગના ગમન કરતાં,
સર્વલોકના આધિપત્ય કરતા, સોતાપત્તિ ફલ વધારે છે. ૧૨

તેરમો લોકવર્ગ સમાપ્ત

૧૪

[બુદ્ધવર્ગ]

૧૭૬. જેનું જીત્યું અજીત્યું થતું નથી, જેનું જીતેલું
લોકમાં ક્યાંઈ જતું નથી, એવા, અનન્તને વિષય કરનાર
અપદ (અનાસક્ત) બુદ્ધને કયા કારણ વડે લઈ જશે ? ૧

૧૮૦ બાળ જેવી આસક્ત કરનારી તૃષ્ણા જેને
ક્યાંઈ લઈ જનારી નથી, એવા, અનન્તને વિષય કરનાર
અપદ બુદ્ધને કયા કારણ વડે લઈ જશે ? ૨

૧૮૧ જે ધ્યાનમાં રહેનારા, ધીર, નૈષ્કર્મ્ય અને
ઉપશમમાં રત રહે છે તેવા સબુદ્ધ સ્મૃતિમાનની દેવો
પણ સૃષ્ટિ કરે છે. ૩

૧૮૨. માનવ દેહ મેળવવો મુશ્કિલ છે, મર્ત્ય જીવન
મુશ્કિલ છે, સદ્ગર્ભનું શ્રવણ મુશ્કિલ છે, બુદ્ધોનો પ્રાદુર્ભાવ
મુશ્કિલ છે. ૪

૧૮૩. સર્વ પાપોનું અકરણ, કુશલની પ્રાપ્તિ, પોતાના
ચિત્તનું શોધન, એ બુદ્ધોનું શાસન છે. ૫

१८४. खन्ती परम तपो तितिक्षा
निब्बान परम वदन्ति बुद्धा ।
न हि पब्बजितो परूपधाती
समणो ^{३७} होति पर विहेठयन्तो ॥ ६ ॥
१८५. अनूपघाटो अनूपघातो पातिमोक्खे च सवरो ।
मत्तञ्जुता च भत्तस्मिं पन्त च सयनासन ।
अधिवित्ते च आयोगो एत बुद्धान सासन ॥ ७ ॥
१८६. न कहापणवस्सेन तित्ति कामेसु विज्जति ।
अप्पत्तादा दुक्खा कामा इति विञ्जाय पण्डितो ॥ ८ ॥
१८७. अपि दिव्वेसु कामेसु रतिं सो नाविगच्छति ।
तण्हक्खयरतो होति मग्गसम्बुद्धमावको ॥ ९ ॥
१८८. बहु ^{३८} वे सरण यान्ति पब्बतानि वनानि च ।
आरामस्खल्लेख्यानि मनुस्सा भयतज्जिता ॥ १० ॥
१८९. नेत खो सरण खेम नेत सरणमुत्तम ।
नेत सरणमागम्म सब्बदुक्खा पमुच्चति ॥ ११ ॥
१९०. यो च बुद्ध च धम्म च सध च सरण गतो ।
चत्तारि अरियसच्चानि सम्मप्पञ्जाय पस्सति ॥ १२ ॥

૧૮૪. તિતિક્ષા રૂપી ક્ષમા એ જ પરમ તપ છે,
નિર્વાણને જ બુદ્ધા પરમશ્રેષ્ઠ કહે છે, બીજાનો ઘાત કરનારો,
બીજાને ઉપદ્રવ કરનારો પ્રવર્જિત થયેલો, ધ્રુમણ થઈ શકતો
નથી ૬

૧૮૫ બીજા સાથે ઝગડો ન કરવો, બીજાનો ઘાત
ન કરવો, લિક્ષુના નિયમોમા સવર-સચમ (રાખવો),
ભાતમા (ખાવામા) માત્રા બાણવી, ગામ બહાર (એકાન્તમા)
શયનાસન રાખવા, સમાધિમા યુક્ત રહેવું, એ બુદ્ધોનું
શાસન છે ૭

૧૮૬ નાણાનો વરગાદ થાય તો પણ કામોપભોગની
તૃપ્તિ થતી નથી, કામોપભોગ અલ્પ સ્વાદવાળા અને ડુબ
દેનારા છે એમ જાણીને પડિત— ૮

૧૮૭ દ્વિવ્ય કામોપભોગમા પણ તે રતિ કરતો નથી,
સમ્યક્ રીતે સબુદ્ધ શ્રાવક થઇન તૃષ્ણાક્ષય (નિર્વાણ)મા
રત થાય છે. ૯

૧૮૮ બયથી ડરેલા મનુષ્યો પર્વત પન, આરામ
જુલ, ચૈત્યોના ઘણાએ શરણે લે છે, ૧૦

૧૮૯. તે શરણુ હોમ નથી, તે શરણુ ઉત્તમ નથી,
તે શરણુ પામીને સર્વ ડુ ખોથી યુક્ત થતો નથી ૧૧

૧૯૦ જે, બુદ્ધ ધર્મ અને સધને શરણે ગયેલો,
ચાર આર્ય સત્યો સમ્યક્ પ્રજ્ઞાથી દેખે છે,— ૧૨

१९१. दुक्ख दुक्खसमुप्पाद दुक्खस्स च अतिकर्म ।
अरिय चटुङ्गिक मग्ग दुक्खप्पसमगामिन ॥ १३ ॥
१९२. एत खो सरण खेम एत सरणमुत्तमं ।
एत सरणमागम्म मब्बदुक्खा पमुच्चाति ॥ १४ ॥
१९३. दुल्लभो पुरिसाजञ्जो न सो सम्बत्थ जायति ।
यत्थ सो जायति धीरो त कुल सुखमेवति ॥ १५ ॥
१९४. सुखो बुद्धानमुप्पादो सुखा सद्धम्मदेसना ।
सुखा मघस्स सामग्गी समग्गान तपो सुखो ॥ १६ ॥
१९५. पूजारहे पूजयतो बुद्धे यदि व सावके ।
पपञ्चसमतिक्क ते तिण्णसोकपरिहवे ॥ १७ ॥
१९६. ते तादिसे पूजयतो निब्बुते अकुतोभये ।
न सक्का पुञ्ज सङ्खातु इमेत्तमपि केनचि ॥ १८ ॥

बुद्धवग्गो चुहसमो ॥

पठमभाणवार ॥

१५

[सुखवग्गो]

१९७. सुसुख वत जीवाम वेरिनेसु अवेरिनो ।
वेरिनेसु मनुस्सेसु विहराम अवेरिनो ॥ १ ॥

૧૯૧. (૧) હુ ખ, (૨) હુ ખસમુદય, (૩) હુ ખ-
નિરોધ અને (૪) હુ ખશાન્તિ કરવાનો આર્થ અષ્ટાંગિક
માર્ગ; ૧૩

૧૯૨ એ ક્ષેમ શરણ છે, એ ઉત્તમ શરણ છે, એ
શરણ પામીને સર્વ હુ ખથી મુક્ત થાય છે. ૧૪

૧૯૩. [તે] પુરુષ શ્રેષ્ઠ કુર્લભ છે, તે સર્વત્ર
ઉત્પન્ન થતો નથી, તે ધીર જ્યાં ઉત્પન્ન થાય છે તે કુલમા
સુખ વધે છે. ૧૫

૧૯૪ પુદ્ગલોનો જન્મ સુખકર છે. સદ્ધર્મની દેશના
સુખકારક છે, સંઘનું સમગ્રપણું—સ પ સુખકારક છે, સમગ્ર
ભિક્ષુઓનું તપ સુખકારક છે. ૧૬

૧૯૫. પૂળયોગ્ય પુદ્ગલ ફૂટે આવકોની, પ્રપચન્ની
પાર ગયેલાની, શોક અને અતિશોક તરી ગયેલાની પૂળ
કરનારનું— ૧૭

૧૯૬ નિર્વાણ પામેલાની, કયાઈથી જેને ભય નથી
તેવાની પૂળ કરનારનું પુણ્ય, આટલું છે એમ કરી કોઈથી
માપવું શક્ય નથી ૧૮

ચૈદ્દમો પુદ્ગલ સમાપ્ત

૧૫

[સુખવર્ગ]

૧૯૭ વૈરીઓમા અવૈરી થઈ સારી પેઠે મુખી જીવીએ
છીએ, વૈરી મનુષ્યોમાં અવૈરી થઈ વિહાર કરીએ છીએ. ૧

- १९८ सुसुख वत् जीवाम आतुरेसु अनातुरा ।
आतुरेसु मनुस्सेसु विहराम अनातुरा ॥ २ ॥
१९९. सुसुख वत् जीवाम उस्सुकेसु अनुस्सुका ।
उस्सुकेसु मनुस्सेसु विहराम अनुस्सुका ॥ ३ ॥
- २०० सुसुख वत् जीवाम येस नो नत्थि किञ्चन ।
पीतिभक्खा भविस्साम देवा आभस्मरा यथा ॥ ४ ॥
- २०१ जय वेग पसवति दुक्ख सेति पराजितो ।
उपसन्तो सुख नेति हित्वा जयपराजय ॥ ५ ॥
- २०२ नत्थि रगसमो अग्नि नत्थि ढोससमो कल्ल ।
नत्थि खन्वादिस्सा दुक्खा नत्थि सन्तिपर मुख ॥ ६ ॥
- २०३ जिघच्छापरमा रोगा सङ्खारा परमा दुखा ।
एतं बत्वा यथाभूतं निब्बानं परमं मुख ॥ ७ ॥
- २०४ आरोग्यपरमा लाभा सन्तुट्ठिपरमं धनं ।
विस्सासपरमा ब्राति निब्बानं परमं मुख ॥ ८ ॥
२०५. पविवेकरसं पीत्वा रसं उपसमस्स च ।
निदरो होति निष्पापो धम्मपीतिरसं पिवं ॥ ९ ॥

૧૯૮. પીડિતોમા અપીડિત થઈ સારી પેઠે સુખી
જીવીએ છીએ, પીડિત મનુષ્યોમા અપીડિત થઈ વિહાર
કરીએ છીએ ૨

૧૯૯ ઉત્સુકોમા અનુત્સુક થઈ મારી પેઠે સુખી
જીવીએ છીએ, ઉત્સુક મનુષ્યોમા અનુત્સુક થઈ વિહાર
કરીએ છીએ ૩

૨૦૦ જેમને કંઈ કશું નથી તે અમે સારી પેઠે
સુખી જીવીએ છીએ, આભારવર દેવો છે તેમ પ્રીતિ
ભક્ષી થઈશું. ૪

૨૦૧ જ્ય વૈરને ઉત્પન્ન કરે છે, પરાજિત પુરુષ
હુ ખથી સુવે છે, ઉપશાન્ત પુરુષ જ્ય પરાજય છોડી દઈને
સુખે સુવે છે. ૫

૨૦૨ રાગ સમાન અસિ નથી, દ્વેષ સમાન હાનિ
નથી, રક્ષો સમાન હુ ખ નથી, શાન્તિથી મોટું સુખ
નથી ૬

૨૦૩. ભૂખ એ પરમ રોગ છે, જીવિતસ રક્ષાર એ
પરમ હુ ખ છે, એમને યથાભૂત જાણીને પરમ સુખ,
નિર્વાણ થાય છે ૭

૨૦૪. આરોગ્ય પરમ લાભ છે, સંતોષ પરમ ધન
છે, જેનામા વિશ્વાસ હોય તે મોટું સગુ છે, નિર્વાણ પરમ
સુખ છે. ૮

૨૦૫. એકાન્તવાસનો રસ અને ઉપશમનો રસ પીને,
ધર્મ પ્રીતિરસ પીતો એવો નિદ્ર અને નિષ્પાપ થાય છે. ૯

२०६. साट्ठ दस्सनमरियानं सन्निवासो सदा सुखो ॥
अदस्सनेन बालान निच्चमेव सुखी सिया ॥ १० ॥
२०७. बालसङ्गतचारी हि दीघमद्धान सोचति ।
दुक्खो बालेहि सवासो अमित्तेनेव सम्बदा ।
वीरो च सुग्वसवासो जातीन व समागमो ॥ १२ ॥
तस्मा हि
- २०८ धीर च पञ्च च बहुसुत च
धोरहसाल वतवन्तमरिय ।
तं तादिस सप्पुरिस सुमेध
भजेथ नक्खत्तपथ व चन्दिमा ॥ १३ ॥
सुखवग्गोपण्णरसमो ॥

१६

[पियवग्गो]

- २०९ अयोगे युञ्जमत्तान योगस्मि च अयोजय ।
अन्य हित्वा पियवग्गार्हा पिहेत्तत्तानुयोगिन ॥ १ ॥
२१०. मा पियंहि समागञ्छि अप्पियंहि कुदात्तन ।
पियान अदस्सन दुक्ख अप्पियान च दस्सन ॥ २ ॥
२११. तस्मा पिय न कयिगथ पियापायो हि पापको ।
गन्धं तेस न विज्जन्ति येस नथि पियाप्पिय ॥ ३ ॥

૨૦૬. આયોનુ દર્શન માધુ છે, તેમની સાથેનો
નિવાસ હમેશા સુખકર છે, બાળકોના અદર્શનથી હમેશાં
સુખી થાય ૧૦

૨૦૭ કારણકે બાળકોની મગતે ચાલનારો કાળો
કાળ શોઠ કરે છે, અભિત્રો સાથેના સવાસની પેઠે બાળકો
સાથેનો સવાસ હુ ખર છે અને ધીરોનો સવાસ સગા સાથેના
સવામની પેઠે સુખકર છે ૧૧

૨૦૮ મારે ધીર, પ્રાણ, મહુલુત પુરધર શીલવાળો,
મતવાળો, આર્ય તેવા સુમેધ મરુપુરવને, ચન્દ્રમા જેમ
નક્ષત્રપથ સેવે છે તેમ સંવે ૧૨

પદ્મમા - મદર્મ સ્તનામ

૧૬

[પ્રિયવર્ગ]

૨૦૯ આત્માને અયોગમા જોડતો અને યોગમા નહિ
જોડતો, અર્થને છોડી દઈને ગિયનુ ગ્રહણ કરનાર, આત્માનુ-
ચેતીની સ્પૃહા કરે છે ૧

૨૧૦ પ્રિયનો કે અપ્રિયનો કદાપિ સગ ન કરવો;
પ્રિયનુ અદર્શન હુ ખ છે અપ્રિયનુ દર્શન હુ ખ છે ૨

૨૧૧ મારે [કશાને] પ્રિય ન કરવું, પ્રિયનો નાશ હુ ખકારક
છે, જેમને પ્રિય અપ્રિય નથી તેમને અન્ધિઓ રહેતી નથી. ૩

- २१२ पियतो जायती सोको पियतो जायती भय ।
पियतो विप्पमुत्तस्स नत्थि सोको कुतो भय ॥ ४ ॥
२१३. पेमतो जायती सोको पेमतो जायती भय ।
पेमतो विप्पमुत्तस्स नत्थि सोको कुतो भय ॥ ५ ॥
- २१४ रतिया जायती सोको रतिया जायती भय ।
रतिया विप्पमुत्तस्स नत्थि सोको कुतो भय ॥ ६ ॥
- २१५ कामतो जायती सोको कामतो जायता भय ।
कामतो विप्पमुत्तस्स नत्थि सोको कुतो भय ॥ ७ ॥
- २१६ तण्हाय जायती सोको तण्हाय जायती भय ।
तण्हाय विप्पमुत्तस्स नत्थि सोको कुतो भय ॥ ८ ॥
- २१७ सीलदस्सनसम्पन्न धम्मदु सच्चवेदिन^{३७} ।
अत्तनो कम्म कुब्बान त जनो कुरुते पिय ॥ ९ ॥
- २१८ छन्दजातो अनक्खातं मनसा च फुटो सिया ।
कामेसु च अप्पटिबद्धचित्तो उद्धसोतो ति बुद्धति ॥ १० ॥
- २१९ चिरप्पवासिं पुरिसं दूरतो सोत्थिमागत ।
जातिमिता मुहज्जा च अभिनन्दन्ति आगत ॥ ११ ॥

૨૧૨ પ્રિયથી શોક થાય છે, પ્રિયથી ભય થાય છે, પ્રિયથી મુક્ત થએલાને શોક નથી તો ભય કયાથીજ હોય ? ૪

૨૧૩. પ્રેમ (કામપ્રેમ)થી શોક થાય છે, પ્રેમથી ભય થાય છે, પ્રેમથી મુક્ત થએલાને શોક નથી તો ભય કયાથી જ હોય ? ૫

૨૧૪ રતિથી શોક થાય છે, રતિથી ભય થાય છે, રતિથી મુક્ત થએલાને શોક નથી તો ભય કયાથીજ હોય ? ૬

૨૧૫ કામથી શોક થાય છે, કામથી ભય થાય છે, કામથી મુક્ત થએલાને શોક નથી તો ભય કયાથી જ હોય ? ૭

૨૧૬ તૃષ્ણાથી શોક થાય છે, તૃષ્ણાથી ભય થાય છે, તૃષ્ણાથી મુક્ત થએલાને શોક નથી તો ભય કયાથી જ હોય ? ૮

૨૧૭ શીલ સપત્ત અને દર્શન અર્થાત્ જ્ઞાન સપત્ત, ધર્મસ્થ, [ચાર આર્ય] સત્યોને બાણનાર, આત્મકર્મ (આત્મહિત) કરનાર, તે લોકને ગમે છે ૯

૨૧૮. અનાખ્યાત અર્થાત્ અવ્યાખ્યેય નિર્વાણમા જેને છન્દ લાગ્યો છે, અને તેનો મનથી જે સ્પર્શ કરી શકે છે અર્થાત્ મનથી બાણી શકે છે, અને જે કામમા અપ્રતિબલ્લચિત્ત છે તેને બિંવંઓત કહે છે. ૧૦

૨૧૯. ગિર પ્રવાસમાથી દૂરથી હેમ ક્ષેમ આવેલા પુરુષને સચા મિત્રો અને મુદ્દેહો અભિનન્દે— ૧૧

२२० तथेव कतपुञ्ज पि अस्मा लोका पर गत ।
पुञ्जानि पटिगण्हन्ति पिय जाती व आगत ॥ १२ ॥

पियवग्गा साळ्ममा ॥

१७

[कोधवग्गो]

२२१ कोध ज्जे विप्पजहेय्य मान
सयोजन सच्चमतिकमेय्य ।
त नामरूपस्मि असज्जमान
अकिञ्चन नानुपतन्ति दुक्खा ॥ १ ॥

२२२ यो वे उप्पत्तिं कोव रथ मन्त व यारये ।
तमह सारथिं व्रूभि रस्मिग्गाहे। इत्थे जने ॥ २ ॥

२२३ अक्कोधेन जिने कोव असाधु माधुना जिने ।
जिने कदारिय दानेन सच्चेन अलीकवादिन^{४०} ॥ ३ ॥

२२४ सच्च मणे न कुञ्जेय्य दज्जाप्पस्मि पि याचितं^{४१} ।
एतेहि तीहि ठानेहि गच्छे देवान सन्तिके ॥ ४ ॥

२२५ अहिसका ये मुनयां निच्च कायेन सबुता ।
ते यन्ति अब्भुत ठान यत्थ गन्त्वा न सोचरे ॥ ५ ॥

४० सी सच्चेनालीकवादिन ४१ म दज्जा अप्पस्मि याचितो

૨૨૦ તેમજ આ લોકમાંથી પરલોકમાં ગયેલા પુણ્ય કરેલા પુરુષને, ચોતાના પુણ્યો સગા જેમ પ્રિયને કરે છે તેમ, સ્વાગત કરે છે. ૧૨

માળમે પ્રિયવર્ગ સમાપ્ત

૧૭

[ક્રોધવર્ગ]

૨૨૧ ક્રોધ છોડો, માન છોડવું એ સંયોજનોનું અતિક્રમણ કરવું; તેવા નામરૂપાત્મક જગતમાં અનાસક્ત અક્રિયન પુરુષ ઉપર દુઃખો પડતા નથી ૧

૨૨૨ જે ક્રૂરતા મારતા ક્રોધને બમતા રથની પેઠે ખાશ્વ કરી રાખે, તેને હું સારથિ કહું છું, ધીજા તો રસ્તી ગાલનારા છે ૨

૨૨૩ અક્રોધથી ક્રોધને જીતવો સાધુત્વથી અસાધુને જીતવો, જ્ઞાનથી સૂમને જીતવો, સત્યથી અસત્યવાદીને જીતવો. ૩

૨૨૪ સત્ય બોલવું, ક્રોધ ન કરવો, કેઈ માગે તો થોડામાંથી પણ આપવું, આ ત્રણ સ્થાનોથી જેવો પાસે જવાય છે. ૪

૨૨૫. જે યુનિઓ અહિંસક છે, નિત્ય કાયથી સવૃત-રક્ષિત છે, તે અચ્યુત સ્થાનમાં જાય છે, જ્યાં જઈને થોડા કરતા નથી ૫

- २२६ सदा जागरमानान अहोरत्तानुसिक्खिन ।
निब्बान अधिमुत्तान अत्थ गच्छन्ति आसवा ॥ ६ ॥
- २२७ पोराणमेत अतुल नेत अज्जत्तनामिव ।
निन्दन्ति तुण्हीमासीन निदन्ति बहुभाणिन ।
मित्ताणिन पि निदन्ति नत्थि लोके अनिन्दितो ॥ ७ ॥
- २२८ न चाहु न च भविस्सति न चेतर्हि विज्जति ।
एकन्त निन्दितो पोसो एकन्त वा पससितो ॥ ८ ॥
- २२९ य चे विञ्जू पससन्ति अनुविच्च सुवे सुवे ।
अच्छिद्दवुत्ति मेधाविं पञ्चासीलसमाहित ॥ ९ ॥
- २३० नेक्ख^{४२} जम्बोनदस्सेव को त निन्दितुमरहति ।
देवा पि न पससति ब्रह्मना पि पससितो ॥ १० ॥
- २३१ कायप्पकोप रक्खेय्य कायेन सवुतो सिया ।
कायदुच्चरित हित्वा कायेन मुच्चरित चरे ॥ ११ ॥
- २३२ वचीपकोप रक्खेय्य वाचाय सवुतो सिया ।
वचीदुच्चरित हित्वा वाचाय मुच्चरित चरे ॥ १२ ॥
२३३. मनोपकोप रक्खेय्य मनसा सवुतो सिया ।
मनोदुच्चरितं हित्वा मनसा मुच्चरित चरं ॥ १३ ॥

૨૨૬ સદા જાગનારાઓના, દિવસ રાત શીખનારાઓ અર્થાત્ આત્માનું કમન કરનારાઓના, નિર્વાણમાં શ્રદ્ધા રાખનારાઓના આસવો અસ્ત પામે છે ૬

૨૨૭ હે અતુલ ! આ વાત પુરાણ છે, આજકાલની નથી મૂંઝા બેમી રહેનારાને નિન્દે છે, બહુ બોલનારાને નિન્દે છે, થોડાબોલારને પણ નિન્દે છે, લોકમા કોઈ અનિન્દિત નથી. ૭

૨૨૮. એકલી નિન્દા પામેલો કે એકલી પ્રશંસા પામેલો પુરુષ થયો નથી, થયે નહિ, અત્યારે છે પણ નહિ. ૮

૨૨૯ પણ સુજ્ઞા વારે વારે વિવેક કરીને જેની પ્રશંસા કરે છે એવા છિદ્ર વિનાના, મેઘાવી, પ્રજ્ઞા અને શીલથી સમાહિત પુરુષને— ૯

૨૩૦ જાંબૂનદ સોનાના નિષ્કની પેઠે તેની નિન્દા કોણ કરી શકે ? દેવો પણ તેની પ્રશંસા કરે છે, બ્રહ્મા પણ તેની પ્રશંસા કરે છે. ૧૦

૨૩૧. કાયનો પ્રકોપ અર્થાત્ કાયની હીલચાલથી રક્ષણ કરવું, કાયથી સંવૃત રહેવું, કાયના દુશ્ચરિતો છોડી દઈ કાયથી સુચરિત આચરવું ૧૧

૨૩૨. વાણીના પ્રકોપથી રક્ષણ કરવું, વાણીથી સંવૃત રહેવું, વાણીનાં દુશ્ચરિતો છોડી દઇને વાણીથી સુચરિત આચરવું. ૧૨

૨૩૩. મનના પ્રકોપથી રક્ષણ કરવું, મનથી સંવૃત રહેવું, મનના દુશ્ચરિતો છોડી દઇને મનથી સુચરિત આચરવું. ૧૩

२३४ कायेन सबुता वीरा अथो वाचाय सबुता ।
मनसा सबुता वीरा ते वे सुपरिसुबुता ॥ १४ ॥

कोधवग्गा सत्तग्गसमो ॥

१८

[मलवग्गो]

२३५ पण्डुपल्लवो व दानिसि
यमपुरिमा ॥ प च त^{४३} उपट्ठिता ।
उध्योगमुग्गे च तिट्ठसि
पाथेय्य पि च ते न विज्जति ॥ १ ॥

२३६ भो करोहि दीपमत्तनो
खि^{४४} वायम पण्डितो भव ।
निद्धन्तमलो अनङ्गणो
दिच्च अरियभूमिमेहिसि^{४५} ॥ २ ॥

२३७ उपनीतवयो च^{४५} दानिभि
सपयातो सि यमस्स सन्तिके ।
वासो पि च ते नत्थि अन्तरा
पाथेय्य पि च ते न विज्जति ॥ ३ ॥

૨૩૪ ઠાયથી સંવૃત થએલા, વાણીથી સંવૃત થએલા
અને મનથી સંવૃત થએલા ધીરે, તે જ બધી બાબુથી સારી
રીતે સંવૃત થએલા છે ૧૪

સતગ્રમે કોષવર્ગ સમાપ્ત

૧૮

[મહાવર્ગ]

૨૩૫ અત્યારે બાબરાના પીળા પાદડા જેવો છે,
ચમચુરુષો પણ તારી આગળ આવી લેલા છે, જવાની
તૈયારીમા તું છે, તારી પાસે ભાતુ પણ નથી ૧

૨૩૬ મારે આત્માનો દ્વીપ કર, તરત પ્રયત્ન કર,
પંડિત થા મલને કૂંડી નિરપાય થઈ દિવ્ય આર્યભૂમિમા
જઈશ ૨

૨૩૭ તારી વય અત્યારે નજીક આવી છે, યમની
પાસે પ્રયાણ કર્યું છે, વયમા વાસો રહેવાની જગા પણ
નથી, તારી પાસે ભાતુ પણ નથી ૩

२३८. सो करोहि दीपमत्तनो
खिण्ण वायम पण्डितो भव ।
निद्वन्तमलो अनङ्गणो
न पुन जातिजर उपेहिसि ॥ ४ ॥
२३९. अनुपुब्बेन मेघावी थोक थोक^{४९} खणे खणे ।
कम्मारो रजतस्सेव निद्वमे मलमत्तनो ॥ ५ ॥
२४०. अयसा व मल समुट्ठित^{४७}
तदुट्ठाय तमेव खाढति ।
एव अतिघोनचारिनं
मानि कम्मानी^{४८} नयन्ति दुग्गतिं ॥ ६ ॥
२४१. असज्झायमला मन्ता अनुट्ठानमला घरा ।
मल वण्णस्स कोसज पमादो रक्खतो मल ॥ ७ ॥
२४२. मल्लित्थिया दुच्चरित मच्छेर ददतो मल ।
मला वे पापका धम्मा अस्मि लोके परमहि च ॥ ८ ॥
२४३. ततो मला मलत्त^४ अविज्जा परम मल ।
एतं मलं पहत्वान निम्मला होथ निक्खवो ॥ ९ ॥

४६ सी थोकथोक. ४७ म समुट्ठाय तदुट्ठाय ४८ सी. सककम्मानी.

૨૩૮ માટે આત્માનો દીપ કર, તરત પ્રયત્ન કર,
પડિત થા, મલને કૂડી નિબ્યાપ થઇ જન્મ જરા ફરી
પામીશ નહિ ૪

૨૩૯ મેધાવીએ કમથ કણે કણે થોડો થોડો
આત્માનો મળ, સોની સોનાનો મળ ધમી દાટે તેમ, ધમી
કાઢવો ૫

૨૪૦ લોહાથી ઉત્પન્ન થએલો મેલ તેમથી ઉત્પન્ન
થઇને તેને જ ખાય છે એવી રીતે શુદ્ધિનો અતિક્રમ
કરનારને પોતાના જ કર્મો દુર્ગતિમા લઇ જાય છે ૬

૨૪૧ અસ્વાધ્યાય મન્ત્રનો મલ છે, અનુસ્થાન એ
ધરનો મલ છે, આળસ કાન્તિનો મલ છે, પ્રમાદ રક્ષકનો
મલ છે. ૭

૨૪૨ દુશ્ચરિત સ્ત્રીઓનો મલ છે, માત્સર્ય કાતાનો
મલ છે, પાપ ધર્મો આ લોકમા અને પરલોકમાં
મલ છે ૮

૨૪૩. તેથી પણ મલોથી પણ અધિક મલ અવિદ્યા
પરમ મલ છે, એ મલને છોડી દઇને હે સિદ્ધિઓ ! નિર્મલ
થાઓ. ૯

२४४. सुजीव अहिरिकेन काकसूरेन वसिना ।
पक्खन्दिना पगम्भेन मकिलिट्ठेन जीवितं ॥ १० ॥
२४५. हिरीमता च दुज्जीव निच्च सुचिगवेसिनः ।
अलीनेनप्पगम्भेन मुद्धाजीवेन दम्भता ॥ ११ ॥
२४६. यो पाणमतिपातेति मुसावाद च भासति ।
लोके अदिन्न आदियति परदार च गच्छति ॥ १२ ॥
२४७. सुरामेरयपान च यो नरो अनुयुञ्जति ।
उधेवमेसो लोकस्मि मूलं ग्वणानि भत्तनो ॥ १३ ॥
२४८. एव भो पुरिस जनाहि पापघम्मा अमञ्जता ।
मा न लोभो अधम्मो च चिर दुक्खाय रत्थयु ॥ १४ ॥
२४९. ददाति^{१८} वे यथासद्व यथापमाडनं जनो ।
तथ्य यो मकु भवति परेस पानभोजने ॥
न सो दिवा वा रत्ति वा समाधिमधिगच्छति ॥ १२ ॥
२५०. यस्स चेतं समुच्छिन्नं मूलघच्च समूहतं ।
स वे दिवा वा रत्ति वा समाधिमधिगच्छति ॥ १६ ॥
२५१. नत्थि रागसमो अग्निं नत्थि दोससमो गहो ।
नत्थि मांससमं जालं नत्थि तण्हासमा नदी ॥ १७ ॥

૨૪૪ શરમ વિનાનો કાકશર (કાગડા જેવો શૂરો)
(બીજની કિતિનો) ધ્વસ કરનારો, ધૂસણીઓ, પ્રગલ્ભ એ
રીતે સક્લિષ્ટ થનારાને જીવવું સહેલું છે ૧૦

૨૪૫ શરમવાળો, નિત્ય શુદ્ધિને જોળવાવાળો સા-
વધાન, અપ્રગલ્ભ શૂર આજીવિકાવાળો જોનારો, જોવાને
જીવવું દોઢલું છે ૧૧

૨૪૬ જે જીવને મારે છે મૃષાવાદ બોલે છે, લોક-
મા નહિ લીધેલું લે છે, પરદાન ગમન કરે છે, ૧૨

૨૪૭ નરાપાત અને મધુપાનમા જે નર કાગેલો
રહે છે તે આ લોકમા જ આત્માના મૂળ જોદે છે ૧૩

૨૪૮ હે પુરુષ પાપધર્મનો સયમ નહિ કરો તો
એમ થશે એમ બાણો લોભ અને અધર્મ દુખ દેવા માટે
તને લાખો કાળ રાધો નહિ ૧૪

૨૪૯ શ્રદ્ધા પ્રમાણે અને મનના પ્રમાદ પ્રમાણે
માણસ દાન આપે છે, ત્યા બીજને પાન લોભ્ય અપાના
જે કૌચવાય છે તે દિવસે કે રાત્રિએ સમાધિ મેળવી
શકતો નથી ૧૫

૨૫૦. એવું કૌચવાવું જેનું છેદાયું છે, મૂળ સહિત
નષ્ટ થયું છે, તે દિવસે કે રાત્રિએ સમાધિ પામે છે. ૧૬

૨૫૧. રાગ સમાન અસિ નથી, દ્વેષ સમાન આહ
નથી, મોહ સમાન ભળ નથી, તૃષ્ણા સમાન નહીં નથી. ૧૭

- २५२ सुदस्स वज्जमज्जेस अत्तनो पन दुइस ।
 पेस हि सो वज्जानि ओपुनाति यथा मुस^{५०} ।
 अत्तनो पन छादेति कल्लिं व कितवा सठो ॥ १८ ॥
- २५३ परवज्जानुपस्सिस्स निच्च उज्झानमज्झिनो ।
 आसवा तस्स वड्ढन्ति आरा सो आसवक्खया ॥ १९ ॥
- २५४ आकासे^{५१} पद नत्थि समणो नत्थि बाहिरे ।
 पपञ्चाभिरता पजा निप्पपञ्चा तथागता ॥ २० ॥
- २५५ आकासे^{५१} पद नत्थि समणो नत्थि बाहिरे ।
 सखारा सस्सता नत्थि नत्थि बुद्धानमिञ्जित ॥ २१ ॥

मलवग्गा अट्ठारसमो ॥

१९

[धम्मट्ठवग्गो]

२५६. न तेन होति धम्मट्ठो येनत्थ म्हासा^{५२} नये ।
 यो च अत्थ अनत्थ च उभो निच्छेय पण्डितो ॥ १ ॥
२५७. असाहसेन धम्मेन समेन नयती परे ।
 धम्मस्स गुत्तो मेधावी धम्मट्ठो ति पवुच्चति ॥ २ ॥

૨૫૨. બીજાનો દોષ જોવો સહેલો છે પણ પોતાનો દોષ જોવો મુશ્કેલ છે, માણસ બીજાના દોષો જુઝાવી પેટે જીપણે છે, પણ પોતાનો દોષ શક જુગારી બીજા જુગારી-થી પોતાનો હારનો ઠાવ સતાડે, તેમ સતાડે છે ૧૮

૨૫૩ બીજાનો દોષ જોનારના હંમેશા બીજાની ટીકા કરવાની કલ્પના વાળાના આસવો વધે છે, તે આસવક્ષયથી દૂર રહે છે. ૧૯

૨૫૪ આકાશમા પગલુ પડતું નથી બહારના પથ-મા શ્રમણ નથી, પ્રજા પ્રપચ્ચમા રત હોય છે, તયાગતો નિપ્રપચ્ચ હોય છે ૨૦

૨૫૫. આકાશમા પગલું પડતું નથી, બહારના પથમા શ્રમણ નથી, જીવિત સસ્કારોમા કશું શાશ્વત નથી, જુદોને કપ-બ્હીક નથી ૨૧

અદારમો મલવર્ગ સમાપ્ત

૧૯

[ધર્મસ્થવર્ગ]

૨૫૬ અર્થ ઓટલે વ્યવહારનો સહસા નિકાલ કરે તેનાથી ધર્મસ્થ (ન્યાયાધીશ) થવાતું નથી, જે પડિત અર્થ અને અનર્થ બન્નેનો નિશ્ચય કરે— ૧

૨૫૭. અસાહસથી ધર્મથી અને સામ્યથી બીજાને દોરે, તેવા ધર્મથી ગુપ્ત મેધાવીને ધર્મસ્થ કહે છે. ૨

- २५८ न तेन पण्डितो होति यावता बहु भासति ।
खेमी अवेरी अभयो पण्डितो ति पवुच्चति ॥ ३ ॥
- २५९ न तावता धम्मधरो यावता बहु भासति ।
यो च अप्प पि मुत्वान धम्म कायेन पस्सति ।
म वे धम्मधरो होति यो धम्म नप्पमज्जति ॥ ४ ॥
- २६० न तेन योगे सो होति येनस्व फल्लित सिरा ।
परिषक्को वयो तस्स मोवजिण्णो ति वुच्चति ॥ ५ ॥
- २६१ यम्हि सच्च च धम्मो च अहिंसा समो ढमो ।
स वे वन्तमलां वीरो सो^{५३} येरो ति पवुच्चति ॥ ६ ॥
- २६२ न वाक्करणमत्तेन वण्णपोक्कगताय वा ।
साधुरूपो नरो होति इस्सुकी मच्छरी सठो ॥ ७ ॥
२६३. यस्म चेत्त समुच्छिन्न मूलवच्च समुहत्त ।
स वन्तदोसां मेधावी साधुरूपो ति वुच्चति ॥ ८ ॥
- २६४ न मुण्डकेन समणो अब्वतो अलिक भण ।
इच्छालोभसमापन्नो समणो किं भविस्सति ॥ ९ ॥
- २६५ यो च भवेति पापानि अणु थूलानि सञ्चसो ।
समितत्ता हि पापान समणो ति पवुच्चति ॥ १० ॥

૨૫૮. બહુ બોલે એટલાથી પડિત થતો નથી, સમા-
વાન અવેરી અભય હોય તે પડિત કહેવાય છે ૩

૨૫૯. બહુ બોલે એટલાથી ધર્મધર થતો નથી, જે
અદ્ય પશુ સાંભળીને ધર્મને કાય સાથે બુએ છે (ધર્મ
પ્રમાણે આચરણ કરે છે), એ જ ધર્મધર થાય છે, જે ધર્મથી
પ્રમાદ કરતો નથી. ૪

૨૬૦. માથે પળિયા આવ્યાથી માણસ સ્થવિર થતો
નથી, તેની વચ પરિપકવ થઈ છે, તે વૃથા છુછું કહેવાય
છે. ૫

૨૬૧. જેનામા સત્ય, ધર્મ, અહિંસા, સંયમ અને કમ
હોય તે જ મલ વિનાનો ધીર સ્થવિર કહેવાય છે. ૬

૨૬૨. [મધુર] વાણી માત્રથી કે કાન્તિની શોભા માત્રથી
ધર્મ્યાળુ માત્સર્યવાળો શઠ સાધુરૂપ નર થતો નથી. ૭

૨૬૩. એ જેના છેદાઈ ગયા છે, મૂળ સહિત નદ
થયા છે, તે દોષવિનાનો મેધાવી સાધુરૂપ કહેવાય છે ૮

૨૬૪. સુરૂપી થવાથી શ્રમણ થવાનું નથી; નિયમ
વિનાનો બૂઠાબોહો, ઈચ્છા અને લોભવાળો કેવી રીતે શ્રમણ
થાય ? ૯

૨૬૫. જે અણુ અને સૂક્ષ્મ પાપોને પૂરેપૂરા સમાવે
છે, તે પાપોને શમાવવાથી શ્રમણ કહેવાય છે. ૧૦

२६६. न तेन भिक्खु सो होति यावता भिक्खते परे ।
विस्स धम्म समादाय भिक्खु होति न तावता ॥ ११ ॥
२६७. योध पुञ्ज च पाप च बाहेत्वा ब्रह्मचरियवा ।
सखाय लोके चरति स वे भिक्खु ति वुच्चति ॥ १२ ॥
२६८. न मोनेन मुनि होति मूढहरूपो अधिद्दु ।
यो च तुल व पग्गय्ह वरमादाय पण्डितो ॥ १३ ॥
२६९. पापानि परिवज्जेति स मुनी तेन सो मुनी ।
यो मुनाति उभो लोके मुनी तेन पवुच्चति ॥ १४ ॥
२७०. न तेन अरियो होति येन पाणानि हिंसति ।
अहिंसा सच्चपाणान अरियो ति पवुच्चति ॥ १५ ॥
२७१. न सीलव्वतमत्तेन बाहुसच्चेन वा पुन ।
अथवा समाधिलाभेन विवित्तसयनेन^{५४} वा ॥ १६ ॥
२७२. फुसामि नेक्खम्मसुख अपुथुज्जनसेवित ।
भिक्खु विस्सासमापादि अप्पत्तो आसवक्खय ॥ १७ ॥

धम्मट्ठकम्भो एकूनवीसत्तिमो ॥

૨૬૬. બીજાઓ પાસે બીજા માગે એટલાથી ભિક્ષુ થતો નથી, વિષમ ધર્મને લે તેટલાથી ભિક્ષુ થતો નથી. ૧૧

૨૬૭ જે બ્રહ્મચારી પુરુષ અને પાપને હાકી કાઢીને જ્ઞાનથી લોકમા ચર્ચા કરે છે તે ભિક્ષુ કહેવાય છે. ૧૨

૨૬૮. મૂઢરૂપ અવિદ્યાન પુરુષ મૌનથી મુનિ થતો નથી, જે પડિત ત્રાજ્વડું બાહીને ઉત્તમનું ગ્રહણ કરે, ૧૩

૨૬૯ અને પાપોને છોડી દે તે મુનિ છે, તેનાથી તે મુનિ છે, બન્ને લોકોને માપે છે [પાણી મુનાતિ] તેનાથી મુનિ કહેવાય છે. ૧૪

૨૭૦ પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે તેનાથી આર્ય થતો નથી; સર્વ પ્રાણીઓની અહિંસા (દયા)થી તે આર્ય કહેવાય છે ૧૫

૨૭૧. નથી માત્ર શીલ અને તપથી, અથવા નથી બહુશ્રુતપણથી, અથવા નથી સમાધિ મેળવ્યાથી, અથવા નથી એકાન્તમા શયન કર્યાથી, ૧૬

૨૭૨. [કેવલ એનાથી] હે ભિક્ષુઓ, વિશ્વાસ રાખો, આસવક્ષય પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય, અપૃથગ્જનોએ સેવેલું નૈઃકમ્ય સુખ હું લોગવતો નથી. ૧૭

આગણીસમે ધર્મસ્થવર્ગ સમાપ્ત

[मग्गवग्गो]

- २७३ मग्गानट्टङ्गिको सेट्ठो सच्चान चतुरो पदा ।
विरागो सेट्ठो धम्मान द्विपदान च चक्खुमा ॥ १ ॥
- ३७४ एसो व मग्गो नत्थञ्जो ढस्सनस्स विसुद्धिया ।
एतम्हि तुम्हे पटिपज्जथ मारस्सेतं पमोहन^{५५} ॥ २ ॥
- २७५ एतम्हि तुम्हे पटिपन्ना दुक्खस्सन्तं करिस्सथ ।
अक्खातो वे मया मग्गो अञ्जाय सल्लुकन्तनं^{५६} ॥ ३ ॥
- २७६ तुम्हेहि किच्च आतप्प अक्खातारो तथागता ।
पटिपन्ना पमोस्वन्ति शायिनो मारबन्धना ॥ ४ ॥
२७७. मग्गे सखारा अनिच्चा ति यदा पञ्जाय पस्सति ।
अथ निव्विन्दती दुक्खे एस मग्गो विसुद्धिया ॥ ५ ॥
- २७८ मग्गे सङ्कारा दुक्खा ति यदा पञ्जाय पस्सति ।
अथ निव्विन्दती दुक्खे एस मग्गो विसुद्धिया ॥ ६ ॥

५५ ली. पमोचन ५६ ली. ० सन्धन म ० मन्धन,
अ ० सन्धन पुञ्जो श्लो ३ ३५२-ली टी ५

૨૦

[માર્ગવર્ગ]

૨૭૩ માર્ગોમા અષ્ટાંગિક માર્ગ શ્રેષ્ઠ છે, સત્ત્વોમા આર પદો શ્રેષ્ઠ છે, ધર્મોમા વિરાગ શ્રેષ્ઠ છે, બેષગામા અશુભાન (બુદ્ધ) શ્રેષ્ઠ છે ૧

૨૭૪. દર્શનની વિશુદ્ધિ માટે આ જ માર્ગ છે બીજો નથી, તમે આને જ પકડો એ જ મારતું મોહન છે. ૨

૨૭૫. એ માર્ગે ચાલીને તમે દુઃખનો છેડો લાવી શકશો, શત્રુને કાઢવું એ શુ છે તે બધીને મેં આ માર્ગ કહેલો છે. ૩

૨૭૬ તમારે જ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, તથાગતો તો [માત્ર] કહેનારા છે, માર્ગે ચઢેલા ધ્યાન ધરનારા માર-જન્યનથી મુક્ત થશે. ૪

૨૭૭. સર્વ સંસ્કારો અનિલ છે એમ પ્રજ્ઞાથી જુઓ છે ત્યારે દુઃખથી નિર્વેદ પામે છે, આ વિશુદ્ધિનો માર્ગ છે. ૫

૨૭૮. સર્વ સંસ્કારો દુઃખકર છે એમ પ્રજ્ઞાથી જુઓ છે ત્યારે દુઃખથી નિર્વેદ પામે છે. આ વિશુદ્ધિનો માર્ગ છે. ૬

२७९. सच्चे धम्मा अनत्ता ति यदा पञ्चाय पस्सति ।
अथ निब्बिन्दती दुक्खे एस मग्गो विसुद्धिया ॥ ७ ॥

२८०. उट्टानकालमिह अनुट्टहानो
युवा बली आलसिय उपेतो ।
संसन्नमक्कप्पमनो कुसीतो
पञ्चाय मग्ग अलसो न विन्दति ॥ ८ ॥

२८१. वाचानुरक्खी मनसा सुसंबुतो
कायेन च अकुसल न कायिरा ।
एते तयो कम्मपथे विसोधये
आराधये मग्गमिसिप्पवदित ॥ ९ ॥

२८२. योगा वे जायती भूरि अयोगा भूगिस्सुखयो ।
एत द्वेषापय अत्ता भवाय विभवाय च ॥
तथत्तान निवेसेय्य यथा भूरि पबहुति ॥ १० ॥

२८३. वन छिन्दथ मा रूखं वनतो जायते भयं ।
छेत्वा वन च वनथं च निब्बना होय भिक्खवो ॥ ११ ॥

૨૭૬. સર્વ ધર્મો અનાત્મ છે એમ પ્રજ્ઞાથી જુઓ છે ત્યારે કુખથી નિર્વેદ પામે છે, આ વિશુદ્ધિનો માર્ગ છે. ૭

૨૮૦ ઉત્થાનકાલે પશુ ઉત્થાન નહિ કરનારો આજસુ થયેલો બળવાન યુવાન, [મિથ્યા] સકલપમાં જેનું મન દૂષી ગયું છે તેવો જોડી, આજસુ પ્રજ્ઞાથી માર્ગ શોધી શકતો નથી ૮

૨૮૧. વાણીનું રક્ષણ કરે, મનથી સંવૃત રહે, કાયથી અકુશલ ન કરે, આ ત્રણ કર્મપથનું વિશેષન કરે તે ઋષિઓએ કહેલો માર્ગ આરાધ્યો—પ્રાપ્ત કરશે. ૯

૨૮૨. યોગથી પ્રજ્ઞા ઉત્પન્ન થાય છે, અયોગથી પ્રજ્ઞાનો ક્ષય થાય છે, વૃદ્ધિ અને નાશને માટે આ બે માર્ગો જાણીને આત્માને એવી રીતે લગાડો જેથી પ્રજ્ઞા વધે. ૧૦

૨૮૩. વન (તૃષ્ણા) નો નાશ કરો વૃક્ષનો નહિ, વન (તૃષ્ણા) થી ભય થાય છે; વન (તૃષ્ણા) અને વનથ (નાની તૃષ્ણાઓ) નો નાશ કરીને હે બિહુઓ, નિર્વાન (તૃષ્ણા વિનાના) થાઓ ૧૧

२८४. याव हि वनथो न छिज्जति
अणुमत्तो पि नरस्स नारिस्सु ।
पटिबद्धमनो व ताव सो
वच्छो खीरपको^{१७} व मातरि ॥ १२ ॥
२८५. उच्छिन्द सिनेहमत्तनो कुमुद सारदिक व पाणिना ।
सन्तिमग्गमेव ब्रुहव निच्चान नुगतेन देसित ॥ १३ ॥
- २८६ इध वस्स वसिस्सामि इध हेमन्तगिम्हिसु ।
इति बालो विचिन्तेति अन्तराय न बुज्झति ॥ १४ ॥
२८७. त पुत्तपसुसन्मत्त व्यासत्तमनस नर ।
सुत्त गामं महोघो व मच्चु आदाय गच्छति ॥ १५ ॥
२८८. न सन्ति पुत्ता ताणाय न अपता न पि बन्धवा ।
अन्तकेनाधिपन्नस्स नत्थि आतिस्सु ताणता ॥ १६ ॥
२८९. एतमत्थवस अत्वा पण्डितो सीलसवुतो ।
निच्चानगमन मग्ग खिप्पमेव विसोषये ॥ १७ ॥

मग्गवग्गो वीसतिमो ॥

૨૮૪ નારીમા રહેલી અણુમાત્ર પણ નરની કામના
જ્યા સુધી કપાતી નથી ત્યા સુધી તેનું મન, દૂધ પીના વાછડાનું
મન માતામા ગહે છે તેમ, બધાએલું રહે છે ૧૨

૨૮૫ શરદ ઋતુનું કુસુમ હાથે કાપી નાખીએ તેમ
આત્માનો સ્નેહ છેડી નાખો, સુગતે ઉપદેશેલા નિર્વાણના
શાન્તિ માર્ગને જ વધારે ૧૩

૨૮૬ અહીં વરસાદમા રહીશ અહીં હેમન્તમા,
અહીં ગ્રીષ્મમા રહીશ, તેમ બાળક વિચાર કરે છે, અન્તરાય
બાણતો નથી ૧૪

૨૮૭ તેવા, પુત્ર પશુમા પ્રમત્ત થએલા, આસક્ત
મનવાળા માણસને, સૂતા ગામને મોટું પૂર તાણી બાય તેમ,
મૃત્યુ પકડીને લઈ બાય છે ૧૫

૨૮૮ યમી હલ્લો કરેલા માણસનો બચાવ પુત્રથી
નથી થતો, પિતાથી, બાન્ધવથી કે સગાંથી નથી થતો. ૧૬

૨૮૯ જો પ્રમાણે કારણ બાણીને પાંડિતે શીલથી
સવૃત થઇને નિર્વાણ પાળવાના માર્ગનું તરત જ વિશેષન
કરવું. ૧૭

વીસમો માર્ગવર્ગ સમાપ્ત.

[पकिण्णकवग्गो]

२९०. भत्तासुखपरिचागा पस्से चे विपुल सुख ।
चजे मत्तासुख धीरो संपस्स विपुल सुखं ॥ १ ॥
- २९१ परदुक्खपधानेन अत्तनो सुखमिच्छति ।
वेरससग्गससट्ठो वेरा सो न परिमुच्चति^{५८} ॥ २ ॥
२९२. य हि किच्च अपविद्ध अकिच्च पन कपिरति ।
उन्नलानं^{५९} पमत्त नं तेसं दड्ढन्ति आसवा ॥ ३ ॥
- २९३ येसं च सुसमारद्धा निच्चं कायगता सति ।
अकिच्च ते न सेवन्ति किच्चे सातच्चकारिनो
सतानं सम्पजानानं अत्थ गच्छन्ति आसवा ॥ ४ ॥
२९४. मातर पितर हन्त्वा गजानं द्वे च खत्तिये ।
रट्ठं सानुचरं हन्त्वा अनीघो याति ब्राह्मणो ॥ ५ ॥
२९५. मातर पितर हन्त्वा राजानो द्वे च सौत्थिये ।
वेय्यग्धपञ्चमं हन्त्वा अनीघो याति ब्राह्मणो ॥ ६ ॥

૨૧

[પ્રકીર્ણવર્ગ]

૨૯૦. મર્યાદિત સુખના પરિત્યાગથી બે વિપુલ સુખ જીએ, તો ધીર વિપુલ સુખને બોધને મર્યાદિત સુખને છોડી દે. ૧

૨૯૧. બીજાને દુઃખ હધને જે આત્માનુ સુખ ઇચ્છે છે તે વૈરથી મિશ્રિત થએલો વૈરથી મુક્ત થતો નથી. ૨

૨૯૨. જે કૃત્યને છોડી હધને અકૃત્યને કરે છે, તે ઉદ્ધત (ભ્રાન્તચિત્ત) પ્રમાદીના આસવો વધે છે ૩

૨૯૩. જેમની કાયા સખધી (કાયા દોષવાળી છે એવી) સ્મૃતિ હમેશા તાજી હોય છે, તેઓ અકૃત્યનુ સેવન કરતા નથી, સતત કૃત્યપરાયણ હોય છે, સ્મૃતિવાળા અને જ્ઞાનવાળા એવા તેમના આસવો અસ્ત પામે છે. ૪

૨૯૪. માતા પિતા (તૃષ્ણા-અભિમાન)ને મારીને, બે શત્રુિય રાજા (૧ શાશ્વત દૃષ્ટિ ૨ ઉચ્છેદ દૃષ્ટિ)ને મારીને, અનુચર (બીજા દોષો) સહિત રાષ્ટ્રને મારીને બ્રાહ્મણ દુઃખ રહિત થાય છે. ૫

૨૯૫. માતા પિતાને મારીને અને બે શ્રોત્રિય રાજાને મારીને, અને જેમા પાચમે સશય છે તેમને મારીને બ્રાહ્મણ દુઃખ રહિત થાય છે ૬

२९६. सुप्पबुद्ध पबुज्झन्ति सदा गोतमसावका ।
येस दिवा च रत्तो च निच्च बुद्धगता सति ॥ ७ ॥
- २९७ सुप्पबुद्ध पबुज्झन्ति सदा गोतमसावका ।
येस दिवा च रत्तो च निच्च धम्मगता सति ॥ ८ ॥
- २९८ सुप्पबुद्ध पबुज्झन्ति सदा गोतमसावका ।
येस दिवा च रत्तो च निच्च सवगता सति ॥ ९ ॥
- २९९ सुप्पबुद्ध पबुज्झन्ति सदा गोतमसावका ।
येस दिवा च रत्तो च निच्च कायगता सति ॥ १० ॥
- ३०० सुप्पबुद्ध पबुज्झन्ति सदा गोतमसावका ।
येस दिवा च रत्तो च अहिंसाय रतो मनो ॥ ११ ॥
- ३०१ सुप्पबुद्ध पबुज्झन्ति सदा गोतमसावका ।
येस दिवा च रत्तो च भावनाय रतो मनो ॥ १२ ॥
३०२. दुप्पब्बज्ज दुरभिरम दुरावासा घरा दुखा ।
दुक्खोसमानसवासो^{१०} दुक्खानुपतितद्दगू ।
तस्मा न चद्दगू न^{११} च दुक्खानुपतितो सिया ॥ १३ ॥
३०३. सद्धो सीलेन सपन्नो यसोभोगसमप्पितो ।
यं य पदेस भजति तत्थ तत्थेव पूजितो ॥ १४ ॥

૨૬૬. જેમને દિવસ રાત હમેશા યુદ્ધની સ્મૃતિ છે
તેવા ગોતમના શ્રાવકો ઉત્તમ પ્રબોધ પામે છે. ૭

૨૬૭. જેમને દિવસ રાત હમેશા ધર્મની સ્મૃતિ છે
તેવા ગોતમના શ્રાવકો ઉત્તમ પ્રબોધ પામે છે. ૮

૨૬૮. જેમને દિવસ રાત હમેશાં સઘની સ્મૃતિ છે
તેવા ગોતમના શ્રાવકો ઉત્તમ પ્રબોધ પામે છે. ૯

૨૬૯ જેમને દિવસ રાત હમેશા કાયની સ્મૃતિ છે
તેવા ગોતમના શ્રાવકો ઉત્તમ પ્રબોધ પામે છે ૧૦

૩૦૦ જેમનું દિવસ રાત અહિંસામા મન રત છે
તેવા ગોતમના શ્રાવકો ઉત્તમ પ્રબોધ પામે છે. ૧૧

૩૦૧ જેમને દિવસ રાત ભાવનામા મન રત છે તેવા
ગોતમના શ્રાવકો ઉત્તમ પ્રબોધ પામે છે. ૧૨

૩૦૨ ખરાબ પ્રમત્ત્યા દુરભિરમ છે, ખરાબ વાસવાળું
ઘર દુ ખઠર છે, અસમાન લોકો સાથે સવાસ દુઃખઠર છે,
સુસાહરની પછવાટે દુ.ખ જાય છે; માટે [સસારના] સુસાહર
ન થવું; દુઃખ પછવાટે આવે જોવા ન થવું. ૧૩

૩૦૩ શ્રદ્ધા, શીલ, યશ અને લોભથી સંપન્ન મનુષ્ય
જે જે કેશમાં જાય છે ત્યાં ત્યાં પૂજાય છે. ૧૪

३०४. दूरे सन्तो पकासन्ति हिमवन्तो व पब्बतो ।
 असन्तेत्य न दिस्सन्ति रत्तिखित्ता^{१२} यथा सरा ॥ १५ ॥
३०५. एकासन एकसेव्य एको चरमतन्दिता ।
 एको इम्यमत्तान वनन्ते रमितो रिया ॥ १६ ॥

पक्किण्णकग्गो एकवीसत्तिमो ॥

२२

[निरयवग्गो]

३०६. अभूतवादी निरय उपेनि
 यो चापि^{१३} कत्वा न करोमि चाह ।
 उभो पि ते पेब्ब सभा भवन्ति
 निहीनकम्मा मनुजा परत्थ ॥ १ ॥
३०७. कासावकण्ठा बहवो पापघम्मा असयता ।
 पापा पापेहि कम्मेहि निरय ते उपपज्जरे ॥ २ ॥
३०८. सेव्ये अयोगुळां मुत्तो तत्तो अग्गिस्सिखूपमो ।
 यञ्जे मुञ्जेव्य दुस्सीलो रट्ठपिण्ड असंयतो ॥ ३ ॥

૩૦૪. હિમવાન પર્વતની પેઠે સન્તો દૂર પણ પ્રકાશે
છે, રાત્રે ફેંકેલા ચરની પેઠે અસન્તો દેખાતા નથી ૧૫

૩૦૫ એકલુ આસન એકલુ શયન અતન્દ્રિત એકલાં
અર્થા કરવી; એકલા આત્માનું દમન કરતા વને રમમાણુ
રહેવું ૧૬

એકીસમે પ્રજાણુવર્ગ સમાપ્ત

૨૨

[નરકવર્ગ]

૩૦૨. બન્યું નથી તે કહેનારો અથવા જે કરીને
નથી કર્યું એમ કહે છે તે નરકમા જાય છે, નીચ કામ
કરનારો તે બંને માણસો અહીંથી બીજે-બીજા લોકમાં
સરખા થાય છે. ૧

૩૦૭. કાષાય વસ્ત્ર ધારણ કરનારો, પાપ ધર્મવાળા,
સંયમ વિનાના, લણા પાપી પુરુષો પાપકર્મો વડે નરકમાં
જાય છે. ૨

૩૦૮. જે દુ.શીલ સંયમ વિનાનો પુરુષ રાષ્ટ્રધિંદ
ખાય છે તેના કરતાં અગ્નિશિખા જેવો તપાવેલો લોકાને
ઝોળો ખાવો વધારે સારો. ૩

३०९. चत्तारि ठानानि नरो पमत्तो
 आपज्जति परदारूपसेवी ।
 अपुञ्जलाभं न निकामसेय्य
 निन्द ततिय निरय चतुत्थ ॥ ४ ॥
३१०. अपुञ्जलाभो च गती च पापिका
 भीतस्स भीताय रती च योकिका
 राजा च दण्ड गरुक पणेति
 तस्मा नरो परदार न सेवे ॥ ५ ॥
३११. कुसो यथा दुग्गहितो हत्थमेवानुक्कतति ।
 सामञ्ज दुप्परामट्ट निरयायुपकड्ढति ॥ ६ ॥
३१२. य किञ्च सिथिल कम्म सकिलिट्ट च य वत ।
 सङ्कस्सग्ग ब्रह्मचरिय न त होति महप्फल ॥ ७ ॥
३१३. कयिरा चे कयिराथेन दब्बहेन परक्कमे ।
 सिथिलो हि परिन्वाजो भिय्यो आकिरते रज ॥ ८ ॥
३१४. अकत दुक्कत^{१४} सेय्यो पच्छा तपति दुक्कत^{१४} ।
 कत च सुकत सेय्यो य कत्वा नानुत्तप्पति ॥ ९ ॥

૩૦૯. પરદારાત્રી સેવન કરનારો પ્રમત્તા નર ચાર અવસ્થા પામે છે, અપુણ્ય મળે, નિશ્ચિંત શય્યા ન મળે, ત્રીજી નિદ્રા અને ઓથુ નરક. ૪

૩૧૦. અપુણ્ય ધાય છે, પાપી ગતિ થાય છે, ભયભીત પુરુષની ભયભીત સ્ત્રી સાથે થોડી જ રતિ થાય છે, રાજા મોટો દડ દે છે, માટે માણસે પરદારાત્રી સેવન કરવું નહિ. ૫

૩૧૧. જેમ ખરાબ રીતે લીધેલો દર્લ હાથને જ કાપે છે, તેમ ખરાબ રીતે લીધેલું શ્રમણપણું નરકને માટે ખેલે છે. ૬

૩૧૨. જે કંઈ શિથિલ રીતે કરેલું કર્મ હોય, કલેશથી કરેલું વ્રત હોય, જેનું સ્મરણ કરતાં શંકા (ભય) થાય એવું બ્રહ્મચર્ય હોય તે મોટું ફલ આપનારું થતું નથી. ૭

૩૧૩. કરવું હોય તો એવું કરવું, કે દડ પરાક્રમ કરવું, શિથિલ પરિવાજક ખૂબ રજા ઉડાડે છે. ૮

૩૧૪. દુષ્કૃત ન કર્યું હોય તો સારું—દુષ્કૃત પાછળથી તપે છે; સુકૃત કરેલું શ્રેય છે, જે કરીને પાછળથી અનુતાપ થતો નથી. ૯

- ३१५ नगर यथा पञ्चन्त गुत्तं सन्तरवाहिर ।
एव गोपेथ अत्तान खणो वे मा उपच्चगा ॥
खणातीता हि सोचन्ति निरयम्हि समप्पिता ॥ १० ॥
- ३१६ अलज्जिताये लज्जन्ति लज्जिताये न लज्जंर ।
मिच्छादिट्ठिसमादाना सत्ता गच्छन्ति दुग्गतिं ॥ ११ ॥
- ३१७ अभये भयदस्सिनो भये चाभयदस्सिनो ।
मिच्छादिट्ठिसमादाना सत्ता गच्छन्ति दुग्गतिं ॥ १२ ॥
- ३१८ अवज्जे वज्जमतिनो वज्जे चावज्जदस्सिनो ।
मिच्छादिट्ठिसमादाना सत्ता गच्छन्ति दुग्गतिं ॥ १३ ॥
- ३१९ वज्ज च वज्जता नत्वा अवज्ज च अवज्जतो ।
सम्मादिट्ठिसमादाना सत्ता गच्छन्ति दुग्गतिं ॥ १४ ॥

निरयवग्गो बावीसतिभो ॥

२३

[नागवग्गो]

- ३२० अह नागो व सङ्गामे चापतो^{१५} पतित सर ।
अतिवाक्य तितिकिखस्स दुस्सीलो हि बहुज्जनो ॥ १ ॥

૩૧૫ સીમાડા ઉપરના નગરને અહર બહાર રક્ષિત રાખે તેમ આત્માનુ રક્ષણ કરવું, ક્ષણ પછી જવા ન હો, કારણ કે ક્ષણ જતી રહેલા નરકમા પડેલા સોય કરે છે ૧૦

૩૧૬ નહિ લાજવા જેવામા લભય, લાજવા જેવામાં ન લભય, તેવા મિથ્યાદષ્ટિવાળા જીવો દુર્ગતિ પામે છે ૧૧

૩૧૭ અભયમા ભય જોનારા અને ભયમા અભય જોનારા, મિથ્યાદષ્ટિવાળા જીવો દુર્ગતિ પામે છે. ૧૨

૩૧૮. અનિન્દમા નિન્દાની ખુદ્ધિ કરવાવાળા, અને નિન્દમાં અનિન્દા દેખવાવાળા મિથ્યાદષ્ટિવાળા જીવો દુર્ગતિ પામે છે ૧૩

૩૧૯. નિન્દમાથી નિન્દા જાણીને અને અનિન્દમાથી અનિન્દા જાણીને સમ્યક્ દષ્ટિવાળા જીવો સ્વર્ગગતિ પામે છે ૧૪

બાવીસમો નગ્ધવર્ગ સમાપ્ત

૨૩

[નાગવર્ગ]

૩૨૦. સત્રાપમા જેમ નાગ (હાથી) ચાપથી પડેલું શર સહન કરે છે તેમ હું (નાગ=સ. અનત્ત-નિષ્પાપ) વધારા પડતું વેણ સહન કરીશ કારણકે ઘણા માણસો દુઃશીલ હોય છે. ૧

३२१. दन्त नयन्ति समितिं दन्त राजाभिरूहति ।
दन्तो सेट्ठो मनुस्सेसु योतिवाक्य तितिक्खति ॥ २ ॥

३२२. वरमस्सतरा दन्ता आजानीया च सिन्धवा ।
कुञ्जरा च महानागा अत्तदन्तो ततो वर ॥ ३ ॥

३२३ न हि एतेहि यानेहि गच्छेय्य अगत दिस ।
यथत्तना सुदन्तेन दन्तो दन्तेन गच्छति ॥ ४ ॥

३२४ धनपालको नाम कुञ्जरो
कटुकम्पभेदनो^{१६} दुन्निवारयो ।
बद्धो कवल न भुञ्जति
सुमरति नागवनस्स कुञ्जरो ॥ ५ ॥

३२५. मिद्धी यदा होति महग्घसो च
निदापिता सम्पारिवत्तसायी ।
महावराहो व निवापपुट्ठो
पुनप्पुन गन्ममुपेति मन्दो ॥ ६ ॥

૩૨૧. દમન કરેલાને સમિતિ-મેળામા લઈ જાય છે,
દમન કરેલા ઉપર રાજ સ્વારી કરે છે, જે અતિવાક્યને
સહન કરી લે તે દમન કરેલા માણસોમા શ્રેષ્ઠ
ગણાય છે. ૨

૩૨૨. દમન કરેલા ખચ્ચરો, દમન કરેલા સિંહ
દેશના ઘોડા, કુંજર જાતના મહાન હાથી સારા, આત્મા જેણે
દમન કર્યો છે એ તેમનાથી પણ સારો; ૩

૩૨૩. કારણકે આ વાહનોથી અગત અર્થોત નહિ
જયેલી વિશામા જઈ શકાતુ નથી, જેમ સુહાન્ત આત્માવડે
હાન્ત પુરુષ જઈ શકે છે તેમ ૪

૩૨૪. મદ ઝરતો દુર્નિવાર્ય ધનપાલક નામનો કુંજર
ખાંધ્યો ખાંધ્યો પૂજો ખાતો નથી, એ કુંજર નાજવનનું સ્મરણ
કરે છે. ૫

૩૨૫. ઝેદી હોય, ખાઉધર હોય, પાસાં ફેરવી
ફેરવી જીવનારો, ખાણ ખાઇને મોટો ડુકર જેવો પુદ્
ચએલો મન્દ પુરુષ વારવાર ગર્ભમા પડે છે ૬

३२६. इदं पुरे चित्तमचारि चारिक
येनिच्छक यत्थक्काम यथासुख ।
तदज्जह निग्गहेस्सामि^{६७} योनिं सो
हत्थिप्पभिन्नं विय अकुसग्गहो ॥ ७ ॥
३२७. अप्पमादरता होथ सचित्तमनुरक्कवथ ।
दुग्गा उद्धरथतानं पङ्के सन्नो व कुञ्जरो ॥ ८ ॥
३२८. सत्ते लभेथ निपकं सहाय
मद्धिचरं साधुविहारिणीर ।
अभिमुध्य सत्त्वानि परिस्सयानि
चरेय्य तेनत्तमनो सतीमा ॥ ९ ॥
३२९. ना चे लभेथ निपकं सहाय
सद्धिचरं साधुविहारिणीर ।
गजा व रट्टं विजितं पहाय
एको चरे मातङ्गरज्जे व नागो ॥ १० ॥
३३०. एकस्स चरितं सेय्यो
नत्थि बाले सहायता ।
एको चरे न च पापानि कयिरा
अप्पोस्सुक्को मातङ्गरज्जे व नागो ॥ ११ ॥

૩૨૬. આ ચિત્ત પહેલા ઇચ્છામા આવે ત્યા, મરણમાં આવે ત્યા, મોજ પડે ત્યા, ફરતું હતું, તેનો આજે હું, ફાટેલા હાથીનો અંકુશધારી નિગ્રહ કરે તેમ, કારણપુરંસર અર્થાત્ ઉપાયથી નિગ્રહ કરીશ. ૭

૩૨૭ અગ્રમાડી રહો, સ્વચિત્તનુ રક્ષણ કરો, પકમા ખૂચેલા હાથીની પેઠે કદોડી જગામાથી આત્માનો ઉદ્ધાર કરો. ૮

૩૨૮. જો નિયુક્ત સાથે ચાલનાર, સાધુ વિહારવાળા ધીર પુરુષને મિત્ર તરીકે મેળવે તો તેની સાથે સર્વ વિદ્યોને નહિ ગણકારીને સ્મૃતિવાળા થઈ સુદિત મનથી ચર્ચા કરવી. ૯

૩૨૯ જો નિયુક્ત સાથે ચાલનાર, સાધુ વિહારવાળા ધીર પુરુષને મિત્ર તરીકે ન મેળવે તો, હારેલું રાક્ષ્ય છોડીને રાક્ષ જાય તેમ, માતંગ અરણ્યમા હાથી ફરે તેમ, એકલાં ફરવું ૧૦

૩૩૦. એકલી ચર્ચા શ્રેય છે, બાળક પાસેથી સહાયતા મળતી નથી, માતંગ અરણ્યમા હાથીની પેઠે અદ્યોત્તુક થઈ એકલી ચર્ચા કરવી; પાપ ન કરવું. ૧૧

३३१. अत्थमिह जातमिह सुखा सहाया
तुट्ठी मुखा या इतरीतरेन ।
पुञ्ज मुख जंवितासखयमिह
सम्बस्स दुक्खस्म मुख पहान ॥ १२ ॥
- ३३२ सुखा मत्तेय्यता लोके अथो पेत्तेय्यता सुखा ।
सुखा सामञ्जता लोके अथो ब्रह्मञ्जता सुखा ॥ १३ ॥
- ३३३ सुख याव जरा सील सुखा सद्वा पतिट्ठिता ।
सुखो पञ्चाय पटिलाभो पापान अकरण सुखं ॥ १४ ॥

नामवग्गो तेवीमतिभो ॥

२४

[तण्हावग्गो]

- ३३४ मनुजस्स पमत्तचारिनो तण्हा वड्ढति मालुवा विय ।
सो प्लवति दुरादुर फलमिच्छ व वनस्मि वानरो ॥ १ ॥
३३५. य एसो सहती^{१८} जग्गी तण्हा लोके विसत्तिका ।
सौका तस्स पवड्ढन्ति अभिवुट्ठु^{१९} व बीरण ॥ २ ॥

૩૩૧. કામ આવી પડે ત્યારે મિત્રો સુખ છે, ગમે તેનાથી સતોષ માનવો એ સુખ છે, અવિતનો ક્ષય થાય ત્યારે પુણ્ય સુખ છે, સર્વ દુઃખનું પ્રહાણ—નિર્વાણ સુખ છે.

૧૨

૩૩૨. લોકમા માતૃભક્તિ સુખ છે, અને પિતૃ-ભક્તિ સુખ છે, લોકમા શ્રમણભક્તિ સુખ છે ગ્રામણભક્તિ સુખ છે

૧૩

૩૩૩. ઘડપણ સુખી આચરેલું શીલ સુખ છે, પ્રતિષ્ઠિત શ્રદ્ધા સુખ છે, પ્રજ્ઞાનો લાભ સુખ છે. પાપોનું અકરણ સુખ છે.

૧૪

તેવીસમો નાગવર્ગ સમાપ્ત

૨૪

[તૃષ્ણાવર્ગ]

૩૩૪. પ્રમત્ત આચરણવાળા માણસની તૃષ્ણા માલુવા વેલની પેઠે વધે છે, વનમા ફેલ છત્રછતા વાનરની પેઠે તે એક જન્મથી બીજા જન્મપર ફેલાફેલ કરે છે

૧

૩૩૫. આ હુચ્ચી તૃષ્ણા, લોકમા આસક્તિ, જેને હરાવે છે, તેના ચોકેા વરસાદ પડેલા વીરણની પેઠે વધે છે. ૨

३३६. यो चेत्त सहती जम्भि तण्ह लोके दुरच्चय ।
सोका तण्हा पपतन्ति उदबिन्दू व पोक्कवरा ॥ ३ ॥
३३७. त वो वडाभि भद्द वो यावन्तेत्थ समागता ।
तण्हाय मूल ग्वणं उसीरन्थो व वीरण ।
मा वो नळ व सोत्ता व मारो भज्जि पुनपुन ॥ ४ ॥
३३८. यथापि मूले अनुपदवे दब्बहे
छिन्नोऽपि रुक्खो पुनरेव ऋहति ।
एव पि तण्हानुसये अनूहते
निव्वत्तती दुक्खमिदं पुनपुन ॥ ५ ॥
३३९. यस्स छत्तिसती सोत्ता मनापस्सवना भुत्ता ।
वाहा वहन्ति दुद्धिट्ठे सङ्कप्पा रागनिस्सिता ॥ ६ ॥
३४०. सवन्ति सव्वधौ सोत्ता लता उव्विज्ज^{७०} तिट्ठति ।
त च दिस्वा लत जात मूल पज्जाय छिन्दथ ॥ ७ ॥
३४१. सरित्तानि सिनेहितानि च
सोमनस्सानि भवन्ति जन्नुनो ।
ते सातसिता मुखेसिनो
ते वे जातिजरूपगा नरा ॥ ८ ॥

૩૩૬. જે આ હુષ્ણી, દુસ્તર, લોકમા તૃષ્ણાને હરાવે
છે, તેના ઉપરથી શોકો કમળ ઉપરથી પાણીના બિન્દુની
પેઠે ખરી પડે છે. ૩

૩૩૭. જે અહીં આવ્યા છે તેમનું ભદ્ર થાયો એમ
કહું છું, વાળો જોઈતો હોય તે માણસ વીરણને ખોદી કાઢે
તેમ તૃષ્ણાનું મૂળ ખોદી કાઢે, બંને જેમ સોત ભાંગી
નાખે છે તેમ માર તમને વારવાર ભાગી મા નાખો. ૪

૩૩૮. જેમ મૂળ સાબ અને દદ રહ્યા હોય તો
કાપેલું ઝાડ ફરી વાર ઉગે છે, તેમ તૃષ્ણાની સૂક્ષ્મ વાસનાને
નાશ ન થયો હોય તો આ દુખ ફરી ફરી થાય છે. ૫

૩૩૯. જેના છત્રીસ સોતો પ્રિય પદાર્થો તરફ જોરથી
વહે છે તેને દુર્દષ્ટિવાળાને રાગચુક્ત સહવ્યર્થી પ્રવાહો
વહી ભાય છે. ૬

૩૪૦. સોતો ચારેય બાજુ વહે છે, તેમાથી એક
લતા ફૂટી નીકળે છે, તેને ઉત્પન્ન થએલી જોઈને તેના મૂળને
પ્રજ્ઞાથી છેડો. ૭

૩૪૧- યાદ કરેલા રનેહો જન્તુને આનન્દિત કરે
છે, તે લોગો ઉપર આશ્રય રાખનારા અને સુખ ઈચ્છનારા
નરો જન્મ અને જરાને પામે છે. ૮

- १४२ तसिणाय पुरक्खता पजा
परिसप्पन्ति ससो व बाधितो ।
सयोजनसङ्गसत्ता दुक्ख-
मुपेन्ति पुनप्पुन चिराय ॥ ९ ॥
- १४३ तसिणाय पुरक्खता पजा
परिसप्पन्ति ससो व बाधितो ।
तस्मा तसिण विनोदये
भिक्षु आकखी विरागमत्तनो ॥ १० ॥
- १४४ यो निब्बनथो वनाधिमुत्तो वनमुत्तो वनमेव धावति ।
त पुग्गलमेथ^{७१} पस्सथ मुत्तो बन्धनमेव धावति ॥ ११ ॥
- १४५ न त दब्बह बन्धनमाहु धीरा
यदायस दारुज बब्बज च ।
सारत्तरत्ता मणिकुण्डलेसु
पुत्तेसु दारेसु च या अपेक्खा ॥ १२ ॥
- १४६ एत दब्बह बन्धनमाहु धीरा
ओहारिन सिथिल दुप्पमुञ्च ।
एत पि छेत्त्वान परिब्बजन्ति
अनपेक्खिनो कामसुख पहाय ॥ १३ ॥

૩૪૨. તૃષ્ણાને આગળ કરેલી છે એવી પ્રજા બાંધેલા
સસલાની પેઠે હોડાહોડ કરે છે, સયોજનના સંગથી બંધા-
એલા ચિરકાળ વારવાર દુઃખ પામે છે. ૯

૩૪૩ તૃષ્ણાને આગળ કરેલી છે એવી પ્રજા બાંધેલા
સસલાની પેઠે હોડાહોડ કરે છે, માટે આત્માનો વૈરાગ્ય
ધ્વંસનારા બિહુએ તૃષ્ણાને હાકી કાઢવી ૧૦

૩૪૪ જે બાહ્ય ઉપાધિથી સુક્રા છે-વનથી સુક્રા
છે અને વન તરફજ હોડે છે, આવો અને તે જીવને જીવો.
તે બંધનથી સુક્રા થઇને બન્ધન તરફ હોડે છે ૧૧

૩૪૫. લોહાનું, લાકડાનું, કે બર્બજ ધાસનું જે બંધન
છે તેને ધીર પુરુષો દૃઢ બન્ધન કહેતા નથી; મણિકુલમાં
જે અતિ આસક્તિ પુત્રમા દારામા જે અપેક્ષા છે, ૧૨

૩૪૬. તેને ધીર પુરુષો દૃઢ બન્ધન કહે છે, જે વાદ્ય
છે, લીકું છે [પણ] ઊંડવું દુષ્કર છે; એને પણ છોડીને,
નિરપૂઠ જનો કામસુખને છોડીને, પ્રવ્રજ્યા લે છે. ૧૩

३४७. ये रागरत्तानुपतन्ति सोत
सय कत मक्कटको व जाल ।
एत पि छेत्वान वजन्ति वीरा
अनपक्खिनो सच्चदुक्ख पहाय ॥ १४ ॥
- ३४८ मुख पुरे मुख पच्छतो मज्झे मुख भवस्स पारगृ ।
सच्चत्य विमुत्तमानसो न पुन जातिजर उपेहिस्सि ॥ १५ ॥
- ३४९ वितक्कपमधितम्स जन्नुनो तिव्वरागस्स सुभानुपस्सिनो ।
भिय्यो तण्हा पवड्ढति एस खो दब्ध^{७२} करोति वधन ॥ १६ ॥
- ३५० वितक्कपसमे च यो रतो अमुभ भावयति सदा सतो ।
एस खो व्यन्तिकाहिनि एस छेच्छति मारवन्धन ॥ १७ ॥
- ३५१ निट्ठगतो असन्तासी वीततण्हो अनङ्गणो ।
अच्छिन्दि^{७३} भवसल्लानि अन्तिमोय समुस्सयो ॥ १८ ॥
- ३५२ वीततण्हो अनादानो निरुत्तिपदकोविदा ।
अक्खरान सन्निपात जञ्जा पुब्बापरानि च ।
स वे अन्तिमसारीरो महापञ्जो(महापुरिसो)ति बुञ्चति ॥ १९ ॥

૩૪૫. પોતાની કરેલી જાળમા કરોળીઓ પડે છે એમ
જે રાગાસક્તો વહેણુમા પડે છે, એને પણ છેદીને, નિરપૃથ
જનો સર્વ દુઃખને છોડીને પ્રવ્રજ્યા લે છે ૧૪

૩૪૮ હે સંસારની પાર જનારા ! પહેલાતુ હોય તે
છોડી દે, પછીતુ હોય તે છોડી દે, વચમાતુ હોય તે
છોડી દે, બધેથી છોડી દીધેલા મનવાળો ફરીવાર જન્મજરા
પામીશ નહિ ૧૫

૩૪૯ વિતર્કથી મથાતા વીત્ર રાગવાળો, શુભ દેખનારા
જન્તુની તૃષ્ણા ખૂબ વધે છે. તે બધનને દહ કરે છે. ૧૬

૩૫૦ વિતર્કના ઉપશમમા જે રત છે, સદા સ્મૃતિ-
માન રહી જે રાશુભની ભાવના કરે છે તે મારના બન્ધનનો
છેડો લાવશે, તેને તેડશે ૧૭

૩૫૧ નેઠો (ધ્યેય નિર્વાણ) પામેલો, નહિ ત્રાસવા
વાળો, વીતતૃષ્ણ, પાપરહિત, તેણે ભવના શલ્યો કાપ્યાં
છે, તેનો આ છેલ્લો દેહ છે ૧૮

૩૫૨. વીતતૃષ્ણ, કશાને પણ નહિ પકડનારો,
ભાષાના શબ્દો જાણનારો, અક્ષરોનો પૂર્વોપર સનિપાત
જાણનારો, તે જ અન્તિમ શરીરવાળો મહાપ્રજ્ઞ (મહાપુરુષ)
કહેવાય છે ૧૯

३५३. सञ्जाभिभू सञ्जविदूहमस्मि
सञ्जेसु धम्मेसु अनूपलितो ।
सञ्जज्जहो तण्हकखये विमुत्तो
सय अभिञ्जाय कमुहिसेय्य ॥ २० ॥
३५४. सञ्जदानं धम्मदान जिनाति ।
सञ्ज रस धम्मरसो जिनाति ।
सञ्ज रति धम्मरती जिनाति
तण्हकखयो सञ्जदुक्ख जिनाति ॥ २१ ॥
३५५. हनन्ति भोगा दुम्भेध नो च^{७४} पारग्वेसिनो ।
भोगतण्हाय दुम्भेधो हन्ति अञ्जे व अत्तन ॥ २२ ॥
३५६. तिणदोसानि खेत्तानि रागदोसा अय पजा ।
तस्मा हि बीतरागेसु दिन्न होति महप्फल ॥ २३ ॥
३५७. तिणदोसानि खेत्तान दोसदोसा अय पजा ।
तस्मा हि बीतदोसेसु दिन्न होति महप्फल ॥ २४ ॥
३५८. तिणदोसानि खेत्तानि मोहदोसा अय पजा ।
तस्मा हि बीतमोहेसु दिन्न हांति महप्फल ॥ २५ ॥

૩૫૩. સર્વંને પરાભવ કરનારો, સર્વ જાણનારો હું છું, સર્વ ધર્મમાં અર્થાત્ પ્રપચમાં અલિપ્ત છું, સર્વંને ત્યાગ કરનારો, મારી મેળે જાણીને તૃષ્ણાના ક્ષયમાં અર્થાત્ નિર્વાણમાં વિમુક્ત છું, હું કોનું નામ દઉં ? ૨૦

૩૫૪ સર્વંદાનને ધર્મંદાન હતો છે, સર્વ રસને ધર્મંરસ હતો છે, સર્વં રતિને ધર્મંરતિ હતો છે, સર્વં દુઃખને તૃષ્ણાક્ષયને નિર્વાણ હતો છે. ૨૧

૩૫૫ દુર્મેધને ભોગો હણે છે, પાર ખોળનારાને નહિ, દુર્મેધ જન ભોગ તૃષ્ણાવડે, ખીજાઓ તેનો ધાત કરે તેમ, પોતાનો ધાત કરે છે ૨૨

૩૫૬. તૃષ્ણ ખેતરનો દોષ છે, રાગ આ પ્રજનો દોષ છે, માટે વીતરાગને કરેલું દાન મહાન ફળવાળું થાય છે ૨૩

૩૫૭ તૃષ્ણ ખેતરનો દોષ છે, દ્વેષ આ પ્રજનો દોષ છે, માટે વીતદ્વેષને કરેલું દાન મહાન ફળવાળું થાય છે ૨૪

૩૫૮. તૃષ્ણ ખેતરનો દોષ છે, મોહ આ પ્રજનો દોષ છે, માટે વીતમોહને કરેલું દાન મહાન ફળવાળું થાય છે. ૨૫

३५२. तिणदोसानि खेतानि इच्छादोसा अय पजा ।
तस्मा हि विगतिच्छेसु दिन्नं होति महप्फल ॥ २६ ॥

तण्हावग्गो चतुवीसतिमो ॥

२५

[भिक्षुवग्गो]

३६०. चक्खुना सवरो साधु साधु सेतेन सवरो ।
घानेन सवरो साधु साधु जिह्वाय सवरो ॥ १ ॥
३६१ कायेन सवरो साधु साधु वाचाय सवरो ।
मनसा सवरो साधु माधु सम्बत्थ सवरो ।
सम्बत्थ सवुतो भिक्खु सम्बद्धुक्खा पमुञ्चति ॥ २ ॥

३६२. हत्थसयतो पादसयनो
वाचाय सयतो संयतुत्तमो ।
अञ्जत्तरतो समाहृतो
एको सन्तुसितो तमाहु भिक्खु ॥ ३ ॥

३६३ यो मुखसयतो भिक्खु मन्तभाणी अनुद्धतो ।
अथ धम्मं च दीपेति मधुरं तस्स भासितं ॥ ४ ॥

३६४. धम्मारागो धम्मरतो धम्मं अनुविचिन्तयं ।
धम्मं अनुस्सरं भिक्खु सट्ठम्मा न परिहायति ॥ ५ ॥

૩૫૯. તૃષ્ણ ખેતરનો દોષ છે, ઇચ્છા આ પ્રજનો દોષ છે, માટે વિગતેચ્છોને આપેલું જ્ઞાન મહાન કળવાળું થાય છે ૨૬

ચોવીસમો તપ્પણવર્ગ સમાપ્ત

૨૫

[ભિક્ષુવર્ગ]

૩૬૦. ચક્ષુથી સંવરણ સારૂ, શ્રોત્રથી સંવરણ સારૂ, ઘ્રાણથી સંવરણ સારૂ, નિર્જ્વાથી સંવરણ સારૂ, ૧

૩૬૧. કાયથી સંવરણ સારૂ, વાણીથી સંવરણ સારૂ, મનથી સંવરણ સારૂ, સર્વત્ર સંવરણ સારૂ, સર્વત્ર સંવૃત્ત થયેલો ભિક્ષુ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થાય છે. ૨

૩૬૨. હાથથી સંયત, પગથી સંયત, વાણીથી સંયત, ઉત્તમરીતે સંયત અધ્યાત્મમા રત, સમાધિવાળો, એકલો, સંતુષ્ટ હોય તેને ભિક્ષુ કહે છે. ૩

૩૬૩. જે ભિક્ષુ મુખથી સંયત, વિચારીને (પ્રજ્ઞાથી) બોલનારો, અનુદ્વિત અર્થાત્ આપદ્યવિનાનો હોય, તે અર્થ અને ધર્મને દીપાવે છે, તેનું ભાષણ મધુર છે. ૪

૩૬૪. ધર્મમાં આરામવાળો, ધર્મમાં રત, ધર્મનું ચિન્તન કરતો, ધર્મને અનુસરતો ભિક્ષુ સદ્ધર્મથી ચલિત થતો નથી. ૫

३६५. सलाभ नातिमज्जेय्य नाज्जेस पिहय चरे ।
अज्जेस पिहय भिक्षु समार्थि नाधिगच्छाते ॥ ६ ॥
३६६. अण्णलाभोपि चे भिक्षु सलाभं नातिमज्जति ।
त वे देवा पससन्ति सुद्धाजीवि अतन्दित ॥ ७ ॥
३६७. सच्चसो नामरूपस्मि यस्स नत्थि ममायित ।
असता च न सोचति स वे भिक्षू ति बुच्चति ॥ ८ ॥
३६८. मेत्ताविहारी यो भिक्षु पसन्नो बुद्धसासने ।
अधिगच्छे पद सन्त सखारूपसम सुख ॥ ९ ॥
३६९. सिञ्च भिक्षु इम नाव सित्ता ते लहुमेस्सति ।
छेत्वा राग च दोस च ततो निब्बानमेहिसि ॥ १० ॥
३७०. पञ्च छिन्दे पञ्च जहे पञ्च चुत्तरि भावये ।
पञ्चसङ्गातिगो भिक्षु ओघतिण्णो ति बुच्चति ॥ ११ ॥
३७१. ज्ञाय भिक्षु मा^{७५} पमादो
मा ते कामगुणे भमस्सु चित्त ।
मा लोहगुल गिळी पमत्तो
मा कन्दि दुक्खमिद ति ड्हमानो ॥ १२ ॥
३७२. नत्थि ज्ञान अपज्जत्स पज्जा नत्थि अज्झायतो^{७६} ।
यमिह ज्ञानं च पज्जा च स वे निब्बानसन्तिके ॥ १३ ॥

૩૬૫. સ્વશાભ (પોતાને મળેલું અન્ન વગેરે)ની અવગણના ન કરવી, ખીજના લાભની સ્પૃહા ન કરવી, ખીજના લાભની સ્પૃહા કરતો ભિક્ષુ સમાધિ પામતો નથી. ૬

૩૬૬ જે ભિક્ષુ અદ્યક્ષાભી હોય, તોપણ પોતાના લાભની અવગણના કરતો નથી તે શુદ્ધ આશ્રવિકાવાળા અતન્દ્રિતની દેવો પણ પ્રશંસા કરે છે. ૭

૩૬૭. સર્વ નામરૂપાત્મક પદાર્થોમા જેને મમત્વ નથી, જે અસત્ત્વો શોક કરતો નથી તે ભિક્ષુ કહેવાય છે. ૮

૩૬૮ જે ભિક્ષુ શુદ્ધ શાસનમા પ્રસન્ન રહી મૈત્રી-ભાવનાથી વિહાર કરે છે તે, સસ્કારોનો ઉપશમ થાય એવા સુખવાળા શાન્ત પદને પામે છે ૯

૩૬૯. હે ભિક્ષુ ! આ નાવને ધો, ધોએલું નાવ હંબકુ આલશે, રાગ અને દ્વેષને છેદીને નિર્વાણ પામીશ. ૧૦

૩૭૦ પાચ કાપો, [ઉપરના] પાચ છોડી દો, પછી પાંચની ભાવના કરો, પાચ આસક્તિ છોડીને આગળ ગએલો ભિક્ષુ પૂરની પાર ગયેલો ગણાય છે ૧૧

૩૭૧. હે ભિક્ષુ, ધ્યાન કરો, પ્રમાદ મા કરો, કામ-શુષ્કમા તાર ચિત્ત મા ભરો, પ્રમત્ત થઈ લોહાનો ગોળો મા ગોળો અને પછી ઠાઠતા 'એ હું ખ છું' એવી ખૂમ મા પાડો. ૧૨

૩૭૨. અપ્રજ્ઞને ધ્યાન થતું નથી, ધ્યાન નહિ કરનારને પ્રજ્ઞા થતી નથી, જેનામા ધ્યાન છે અને પ્રજ્ઞા છે તે જ નિર્વાણની નજીક છે. ૧૩

३७३. सुज्जागार पविट्ठस्स सन्तचित्तस्स भिक्खुनो ।
अमानुसी रती होति सम्मा धम्म विपस्सतो ॥ १४ ॥
३७४. यतो यतो मम्मसति खन्धान उदयब्बय ।
लभती पीतिपामोज्ज अमत त विजानत ॥ १५ ॥
३७५. तत्रायमादि भवति इध पज्जस्स भिक्खुनो ।
इन्द्रियगुत्ति सन्तुट्ठि पातिमोक्खे च सबगं ॥ १६ ॥
३७६. मित्ते भजस्सु कल्याणे सुद्धाजीवे अतन्दिते ।
पटिसन्धारवुत्थस्स आचारकुसलो सिया ।
ततो पामोज्जबहुलो दुक्खस्मन्त करिस्मसि ॥ १७ ॥
३७७. वस्सिका विय पुप्फानि मद्दवानि पमुच्चति ।
एव राग च दोस च विप्पमुञ्चेथ भिक्खवो ॥ १८ ॥
३७८. सन्तकायो सन्तवाचो सन्तमनो सुसमाहितो ।
वन्तलोकामिसो भिक्खु उपसन्तो ति वुच्चति ॥ १९ ॥
३७९. अत्तना चोदयत्तान पटिभासे अत्तमत्तना ।
सो अत्तगुत्तो सतिमा सुख भिक्खु विहाहिसि ॥ २० ॥
३८०. अत्ता हि अत्तनो नाथो अत्ता हि अत्तनो गति ।
तस्मा सयमयत्तान अस्स भद्र व वाणिजो ॥ २१ ॥

૩૭૩ શૂન્યાગારમાં પેઠેલા શાંત ચિત્તવાળા બિશ્નુને,
સમ્યક્ રીતે ધર્મને જોતા અમાનુષી—દેવી રતિ થાય છે ૧૪

૩૭૪ જેમ જેમ રુકમીના ઉદય અને નાશનો વિચાર
કરે છે તેમ તેમ તેને પ્રીતિ અને પ્રમોદ મળે છે જે જ્ઞાતા-
ઓને માટે અમૃત છે. ૧૫

૩૭૫ અહિં આ (બુદ્ધ શાસનમાં) જેની પ્રજા થઈ હોય
તેવા બિશ્નુની ચર્ચાનો આરભ આ પ્રમ ભૂં થાય છે — ઇદ્રિયનું
રક્ષણ, સતોષ અને પાતિમોકષ નિયમોમાં સવરણ અર્થાત્
તેઓનો ભગ ન કરવો. ૧૬

૩૭૬ શુદ્ધ આશ્રવિકાવાળા અતન્દ્રિત કલ્યાણ
મિત્રોનું સેવન કરી ધીમનું આદરથી સ્વાગત કરવાની વૃત્તિ-
વાળો થા, આચારકુશલ થા તેથી બહુ પ્રમોદ પામીને
હું ખનો અત લાવીશ. ૧૭

૩૭૭ ભૂઈ જેમ પોતા કુલોને ગેરવી નાખે છે, તેમ
બિશ્નુએ ! રાગ અને દ્વેષને છોડી દો. ૧૮

૩૭૮ શાન્ત કાયાવાળો, શાન્ત વાણીવાળો, શાન્ત
મનવાળો, સમાધિવાળો, લોકામિષ અર્થાત્ તૃણાનું જેણે
વમન કર્યું છે એવો બિશ્નુ ઉપશાન્ત કહેવાય છે. ૧૯

૩૭૯. આત્માથી આત્માની તપાસ કરવી, આત્માથી
આત્માની પરીક્ષા કરવી, એવો આત્મશુભ, રમૃતિવાળો
થઈને, હે બિશ્નુ ! તું સુખે વિહાર કરીશ ૨૦

૩૮૦. આત્મા જ આત્માનો નાથ છે આત્મા જ
આત્માની ગતિ છે, માટે જેમ વેપારી ભદ્ર અશ્વનો સયમ
કરે તેમ આત્માનો સયમ કર. ૨૧

- ३८१ पामोज्जबहुलो भिक्खु पसन्नो बुद्धसासने ।
अधिगच्छे पद सन्त सखारूपसम सुख ॥ २२ ॥
३८२. यो हवे दहरो भिक्खु युञ्जति बुद्धसासने ।
सोम लोक पभासेति अब्भा मुत्तो व चन्दिमा ॥ २३ ॥
भिक्खुवग्गो पब्वीसतिमो ॥

२६

[ब्राह्मणवग्गो]

- ३८३ छिन्द सोत परक्कम्म कामे पनुद ब्राह्मण ।
सखारानं खय जत्वा अकतञ्जूसि ब्राह्मण ॥ १ ॥
- ३८४ यदा द्वयेसु वग्गेषु पारगू होति ब्राह्मणो ।
अयस्स सब्बे सयोगा अत्य गच्छन्ति जानतो ॥ २ ॥
- ३८५ यस्स पार अपार वा पारापार न विज्जति ।
वीतदर विसयुत्त तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३ ॥
३८६. शारिं विरजमासीनं कतकिञ्च अनासव ।
उत्तमत्यमनुप्पत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४ ॥
३८७. दिवा तपति आदिच्चो रत्तिं आभाति चन्दिमा ।
सन्नद्धो खत्तियो तपति शायी तपति ब्राह्मणो ।
अथ सम्बमहोरत्तं बुद्धो तपति तेजसा ॥ ५ ॥

૩૮૧. બહુ પ્રમોદવાળો બુદ્ધશાસનમાં પ્રસન્ન એવો
ભિક્ષુ, સરકારોનો ઉપશમ થાય એવા સુખવાળા શાન્ત
પદને પામે છે ૨૨

૩૮૨ જે તરુણ ભિક્ષુ બુદ્ધશાસનમાં લાગે છે, તે
વાહળથી મુક્ત ચન્દ્રમા પેઠે આ લોકને પ્રકાશે છે. ૨૩

પચીસમો ભિક્ષુવર્ગ સમાપ્ત

૨૬

[બ્રાહ્મણવર્ગ]

૩૮૩ હે બ્રાહ્મણ, જ્ઞાન (તૃષ્ણા)ને કાપ, પરાક્રમ
કર, કામને હાકી કાઢ, સરકારોનો ક્ષય જાણીને, હે બ્રાહ્મણ,
અકૃત (કોઈએ કંઈ નથી એવું તે નિર્વાણ) જાણનારો યશ્વંત. ૧

૩૮૪ જ્યારે બ્રહ્મ ધર્મ (ધ્યાન અને પ્રજ્ઞા)માં
બ્રાહ્મણ પાર જાય છે ત્યારે, જાણનાર તેવા તેના, સર્વ
સંયોગો—સંયોજનો અસ્ત પામે છે ૨

૩૮૫. જેને પાર (ઉર્ધ્વભાગી સંયોજન) અપાર
(અવરભાગી સંયોજન) અથવા પારાપાર નથી એવા નિહર
અનિષકત પુરુષને હું બ્રાહ્મણ કહું છું ૩

૩૮૬ ધ્યાની, નિષ્પાપ, સ્થિર, કૃતકૃત્ય, અનાસવ,
ઉત્તમ અર્થ પ્રાપ્ત કરેલાંને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. ૪

૩૮૭. આદિત્ય દિવસે તપે છે, ચન્દ્રમા રાત્રે પ્રકાશે
છે, ક્ષત્રિય સુસજ્જ તપે છે, બ્રાહ્મણ ધ્યાની તપે છે અને
બુદ્ધ સર્વ અહોરાત્ર તેજથી તપે છે. ૫

- ३८८ वाहितपापो ति ब्राह्मणो
समचरिया समणो ति बुच्चति ।
पब्बजयमत्तनो मल
तस्मा पब्बजितो ति बुच्चति ॥ ६ ॥
- ३८९ न ब्राह्मणस्स पहरैय्य नास्स मुञ्चेथ ब्राह्मणो ।
धी ब्राह्मणस्स हन्तार ततो वी यस्स मुच्चति ॥ ७ ॥
- ३९० न ब्राह्मणस्सेतदकिञ्चि सैय्यो
यदा निसेधो मनसो पियेहि ।
यतो यतो हिंसमनो निवत्तति
ततो ततो सम्मतिमेव दुक्ख ॥ ८ ॥
- ३९१ यस्स कायेन वाचाय मनसा नत्थि दुक्कत^{७७} ।
सबुत्त तीहि ठानेहि तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ९ ॥
- ३९२ यन्हा वम्म विज नेय्य सम्मासबुद्धदेसित ।
सक्कच्च त नमस्सैय्य अग्गिदुत्त व ब्राह्मणो ॥ १० ॥
- ३९३ न जटाहि न गोत्तेन न जच्चा होति ब्राह्मणो ।
यम्हि सच्चं च धम्मो च सो सुची^{७८} सो च ब्राह्मणो ॥ ११ ॥
- ३९४ किं ते जटाहि दुम्मेध किं ते अजिनसाटिया ।
अव्वन्तर ते गहन बाहिर परिमज्जसि ॥ १२ ॥

૩૮૮ પાપને બાદ કરવાથી આદ્યજીવ હોવાય છે, સમચર્યાથી સમજી—શ્રમજી હોવાય છે, પેતાનો મેલ પ્રવર્જિત કરેલો (કાઠી નાખેલો) હોય તેથી પ્રવર્જિત કહેવાય છે. ૬

૩૮૯. આદ્યજીવ પર પ્રહાર ન કરવો, આદ્યજીવે તેના પર કૌપ ન કરવો, આદ્યજીવના મારનારને ધિક્કાર છે અને જે (આદ્યજીવ) કૌપ કરે તેને તેથી પણ વધારે ધિક્કાર છે ૭

૩૯૦. જ્યારે મનના પ્રિયનો—સસ્કારનો નિષેધ કરે છે ત્યારે તે આદ્યજીવને થોડું શ્રય નથી, જેમ જેમ હિંસામાથી મનને નિવારે છે, તેમ તેમ તેનું દુષ્કાર થશે જ છે. ૮

૩૯૧ જેને કાયથી વાળીથી મનથી દુષ્ટિત નથી, જે ત્રણેય સ્થાનેથી સવૃત છે, તેને હું આદ્યજીવ કહું છું ૯

૩૯૨. જેની પાસેથી સમ્યક્ સંબુદ્ધનો ઉપદેશોલો ધર્મ બાજુવા મળે તેને, આદ્યજીવ અગ્નિહોત્રને નમસ્કાર કરે તેમ, સત્કારપૂર્વક નમસ્કાર કરવો. ૧૦

૩૯૩ જટાથી ગોત્રથી જન્મથી આદ્યજીવ યતો નથી, જેનામા સત્ય અને ધર્મ હોય તે શુચિ છે, તે આદ્યજીવ છે. ૧૧

૩૯૪. હે દુર્મૈત્ર, જટાથી તારે શું વળવાનું, મૃગ-ચર્મના વાજથી તારે શું વળવાનું! તારે અભ્યંતર સંકીર્ણ છે અને બહારથી પુવે છે. ૧૨

- ३९५ पसुकूलधर जन्तु किं धमनिसन्धत ।
एक वनस्मिं शायन्त तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ १३ ॥
- ३९६ न चाहं ब्राह्मणं ब्रूमि योनिजं मत्तिसंभव ।
भोवादी नाम सो होति सच^{७८} होति सकिंचनो ।
अकिञ्चन अनादानं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ १४ ॥
- ३९७ सच्चसयोजनं छेत्वा यो वे न परितस्सति ।
सङ्गातिगं त्रिसयुत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ १५ ॥
- ३९८ छेत्वा नन्वि^{७९} वरत्तं च सन्दानं सहनुक्कम ।
उक्खित्तपल्लिघं बुद्धं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ १६ ॥
- ३९९ अक्कोसं वध्वन्नं च अदुट्ठो यो तित्तिक्खति ।
खन्तीवल्लं वलानीकं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ १७ ॥
४००. अक्कोधनं वत्तवन्तं सीलवन्तं अनुस्सद^{८०} ।
दन्तं अन्तिमसारीरं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ १८ ॥
- ४०१ वारिं पोक्खरपत्ते व आरग्गेरिवं सप्पपो ।
यो न लिम्पति कामेसु तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ १९ ॥

૩૯૫. ધૂળમાથી કપડાં પહેરનાર, કૃશ, નસોથી વીંટળાએલો, વનમાં એકલો ધ્યાન ધરતો, તેવાને હું આદ્યજુ કહું છું. ૧૩

૩૯૬. આદ્યજુ અતિથી-આદ્યજુ માથી જન્મેલાને હું આદ્યજુ કહેતો નથી, એ તે પૈસાદાર હશે તો લોકો તેને લો ! કહી બોલાવશે જે અક્રિય ન હોય, લેવાની ઇચ્છા વિનાનો હોય, તેને હું આદ્યજુ કહું છું. ૧૪

૩૯૭ સર્વ સચોજનોને છેદીને જે ત્રાસ પામતો નથી, જે આસક્તિથી પર ગયો છે, અવિષકત છે તેને હું આદ્યજુ કહું છું. ૧૫

૩૯૮ ચામડાના વરતને (વૈરને), તથા બળને (તૃષ્ણાને) તથા મહોરીને (દૃષ્ટિને) કમ પ્રમાણે છેદીને, જેણે લોગળને (અવિદ્યાને) ફેંકી દીધી છે તેવા યુદ્ધને હું આદ્યજુ કહું છું. ૧૬

૩૯૯ ગાળો, વધ-ઇન્ન, બન્ધને પણ જે મૈત્રીભાવ રાખી ખમી લે, તેવા ક્ષમારૂપ બલ-દશકરવાળા સેનાપતિને હું આદ્યજુ કહું છું. ૧૭

૪૦૦ કોષ વિનાનો, મતવાન, શીલવાન, તૃષ્ણાના અભાવથી અહંકાર વિનાનો, હાન્ત, અન્તિમ શરીરવાળો હોય તેને હું આદ્યજુ કહું છું. ૧૮

૪૦૧. કમલપત્ર ઉપર પાણીની પેઠે, આરની અણી ઉપર સરસવની પેઠે જે કાનથી લેપાતો નથી તેને હું આદ્યજુ કહું છું. ૧૯

- ४०२ यो दुक्खस्स पजानाति इधेव खयमत्तनो ।
पन्नभार विसयुत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ २० ॥
- ४०३ गम्भीरपञ्च मेघाविं मग्गामग्गस्स कोविद ।
उत्तमत्थं अनुप्पत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ २१ ॥
- ४०४ अससट्ठं गहट्ठेहि अनागारेहि चूलय ।
अनोकसारिं अप्पिच्छं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ २२ ॥
- ४०५ निधाय दण्डं भूतेसु तसेसु थावरेसु च ।
यो न हन्ति न घातेति तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ २३ ॥
- ४०६ अविरुद्धं विरुद्धेसु अत्तदण्डेसु निम्बुत ।
सादानेसु अनादानं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ २४ ॥
- ४०७ यस्स रागो च दोसो च मानो मक्खो च पातितो ।
सासपोरिव आरङ्गा तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ २५ ॥
- ४०८ अक्कसं विज्झापानिं गिरं सच्च उदीरये ।
यायं नाभिसजे किञ्चिं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ २६ ॥
४०९. योधं दीघं वा रस्सं वा अणुं थूलं सुभासुभं ।
लोके अदिन्नं नादियति तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ २७ ॥

૪૦૨ જે અહીંઆ જ આત્માના હું ખના ક્ષયને
જાણે છે, તેવા, [તૃષ્ણાનો] ભાર પડી ગયેલા, અનાસકતને
હું પ્રાદક્ષણ કરું છું ૨૦

૪૦૩ ગભીર પ્રજ્ઞાવાળા, મેધાવી, માર્ગ અમાર્ગના
જાણનાર, ઉત્તમ અર્થ પ્રાપ્ત કરનાર, તેને હું પ્રાદક્ષણ કરું
છું ૨૧

૪૦૪ ગૃહસ્થ અને ગૃહવિનાના બંનેના સસર્ગની
બહાર હોય, ગૃહવિનાનાઓના માર્ગને અનુસરનારો, અદ્ય
ધન્ધાવાળો હોય તને હું પ્રાદક્ષણ કરું છું ૨૨

૪૦૫ જે ૪ ઝમ જન સ્થાવર ભૂતો વિશે કહેને છોડી
કહેને ઘાત કરતો નથી કરાવતો નથી તેને હું પ્રાદક્ષણ
કરું છું ૨૩

૪૦૬ વિરુદ્ધોમા જે અવિરુદ્ધ છે દડધારીઓમા
જેણે દડ છોડી દીધો છે, જે અહણ કરનાગમા અહણ નહિ
કરનારો છે, તેને હું પ્રાદક્ષણ કરું છું. ૨૪

૪૦૭. જેનો રાગ, દેષ, માન, તિરસ્કાર, આરતી
આણી ઉપરથી સરસવની પેઠે પડી ગયો છે તેને હું
પ્રાદક્ષણ કરું છું ૨૫

૪૦૮ જે અકર્કશ, સ્પષ્ટ અર્થ વ્યક્ત કરવાવાળી,
અને સત્યવાણી કહે છે, જેનાથી કોઈના પર આક્ષેપ થતો
નથી તેને હું પ્રાદક્ષણ કરું છું. ૨૬

૪૦૯. જે લોકમા દીધાં કે કંસ્વ, અણુ કે સ્થૂળ,
શુભ કે અશુભ દીધા વિના લેતો નથી તેને હું પ્રાદક્ષણ
કરું છું. ૨૭

- ४१० आसा यस्स न विज्जन्ति अस्मिं लोके परस्मि च ।
निरासय विसयुत्त तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ २८ ॥
- ४११ यस्सालया न विज्जन्ति अञ्जाय अकथकथी ।
अमतोगघ अनुप्पत्त तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ २९ ॥
- ४१२ योध पुञ्च च पाप च उभो सङ्ग उपच्चगा ।
असोक विरज सुद्ध तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३० ॥
- ४१३ चन्द व विमल मुद्ध विप्पसन्नमनाविठ ।
नन्दीभवपरिक्खीण तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३१ ॥
- ४१४ योम पळिपथ दुग्ग ससार मोहमच्चगा ।
तिण्णो पारगतो ज्ञायी अनेजो अकथकथी ।
अनुपादाय निव्वुतो तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३२ ॥
- ४१५ योध कामे पट्ठवान अनागारो परिव्वजे ।
कामभवपरिक्खीण तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३३ ॥
- ४१६ योध तण्ह पट्ठवान अनागारो परिव्वजे ।
तण्हाभवपरिक्खीण तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३४ ॥
- ४१७ हित्वा मानुसक योग दिव्व योग उपच्चगा ।
सव्वयोगविसयुत्त तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३५ ॥

૪૧૦ જેને આ લોકમા કે પરલોકમા આશા નથી,
તેવા નિસ્તૃષ્ણ અને અનાસક્તને હું આશ્વલ્ય કહું છું. ૨૮

૪૧૧. જેને ઘર નથી, જે જાણીને શકાની પાર ગયો
છે, જે અમૃતમા ડુબેલો છે, તેને હું આશ્વલ્ય કહું છું. ૨૯

૪૧૨ જે અહીંયાં પુણ્ય અને પાપ એ બન્નેના
સંગની બહાર ગયો છે, તેવા અચોક્ક નિષ્પાપ શુદ્ધને હું
આશ્વલ્ય કહું છું. ૩૦

૪૧૩ જે ચન્દ્ર જેવો વિભવ છે જે શુદ્ધ પ્રસન્ન
અને નિર્મળ છે, જેની તૃષ્ણા અને ભવ ક્ષીણ થઈ ગયાં છે
તેને હું આશ્વલ્ય કહું છું. ૩૧

૪૧૪ જે આ ખોટો માર્ગ, દુર્ગ, સંસાર, મોહને વટી
ગયો છે, તરી ગયો છે, પાર ગયો છે, ધ્યાની નિષ્કપ
નિશક છે, કંઈ પણ ગ્રહણ નહિ કરતો નિવૃત્ત થયેલો
છે તેને હું આશ્વલ્ય કહું છું. ૩૨

૪૧૫ જે કામને છોડીને ઘર વિનાનો થઈ પ્રવર્જિત
થયો છે, જેનાં કામ અને ભવ ક્ષીણ થયાં છે તેને હું
આશ્વલ્ય કહું છું. ૩૩

૪૧૬ જે તૃષ્ણાને છોડીને ઘર વિનાનો થઈ પ્રવર્જિત
થયો છે, જેના તૃષ્ણા અને ભવ ક્ષીણ થયાં છે તેને હું
આશ્વલ્ય કહું છું. ૩૪

૪૧૭ માનુષ બંધનને છોડીને જે દિવ્યબંધનની
બહાર ગયો છે, જે સર્વ બંધનોથી મુક્ત છે તેવાને હું
આશ્વલ્ય કહું છું. ૩૫

४१८. हित्वा रतिं च भरतिं च सीतिभूत निरूपधि ।
सम्बलोकाभिमु वीर तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३६ ॥
४१९. चुतिं यो वेदिं सत्तान् उपपासिं च सम्बसो ।
असत्त सुगत बुद्धं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३७ ॥
४२०. यस्स गतिं न जानन्ति देवा गन्धर्वमानुसा ।
खीणासव अरहन्ते तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३८ ॥
४२१. यस्स पुरे च पन्था च मज्झे च नत्थि किञ्चन ।
अकिञ्चन अनादानं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ३९ ॥
४२२. उसभ पवर वीरं महेसिं विजिताविन ।
अनेजं नहातकं^२ बुद्धं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४० ॥
४२३. पुम्बेनिवासं यो वेदिं सग्गापायं च पस्सति ।
अथो जातिक्खयं पत्तो अभिञ्जा वोसितो मुनि ।
सम्बवोसितवोसानं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४१ ॥

ब्राह्मणवग्गो छब्बीसतिमो ॥

॥ धम्मपदं निवृत्तं ॥

૪૧૮. રતિ અને અરતિને છોડીને જે થઠો થયો છે, જે ઉપાધિરહિત થયો છે, એવા સર્વ લોકોનો પરાભવ કરનાર વીરને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. ૩૬

૪૧૯ સર્વ જીવોના મરણ અને જન્મ જે બાણ છે એવા અસંક્રા સુગત બુદ્ધને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. ૩૭

૪૨૦ જેની ગતિ દેવ ગન્ધર્વ મનુષ્યો બાણતા નથી, એવા ક્ષીણ આસવવાળા અરહન્તને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. ૩૮

૪૨૧. જેને પૂર્વ પાછળ અને મધ્યમાં કાંઈ (આસક્તિ) નથી એવા અક્રિયન, કાંઈ પણ ગ્રહણ નહિ કરનારાને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. ૩૯

૪૨૨. વૃષભ, પ્રવર, વીર, મહર્ષિ, વિજયી, નિષ્કપ, સ્નાતક, બુદ્ધ, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. ૪૦

૪૨૩. જે પૂર્વનિવાસ-પૂર્વ જન્મને બાણ છે, સ્વર્ગ અને નરકને જીએ છે, જેણે જન્મનો ક્ષય પ્રાપ્ત કર્યો છે, જેણે બાણીને ધ્યેય પ્રાપ્ત કર્યું છે, ને સર્વ ધ્યેયના ધ્યેયને પામેલો છે તેવા મુનિને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. ૪૧

હવીસમો બ્રાહ્મણવર્ગ સમાપ્ત

ધમ્મપદ સમાપ્ત.

ટિપ્પણ

(શ્લોકાનુક્રમે)

૧. મન મન એજ સર્વસ્વ છે એવા વિજ્ઞાનવાદના મતનુ અહીં બીજા છે પ્રથમ કહે છે કે સર્વ પદાર્થોમા મન સર્વથી વધારે મહત્ત્વનું છે, પછી કહે છે કે મન સર્વ પદાર્થોમા શ્રેષ્ઠ છે, અને છેવટે કહે છે કે પદાર્થમાત્ર મનોમય છે

૧-૨ આવા જોડીઆ શ્લોકોને ચમક કહે છે

૬ આ શ્લોકનો પગપરાગત અર્થ નીચે પ્રમાણે છે—પરે સામાન્ય માણુમેા જાણુતા નથી કે અમે ચમ્પામસે-મૃત્યુ સમીપ જઈએ છીએ પણ જોએા તે જાણે છે ત્યા કહ્યા શમે છે પણ ચમ્પામસેના સામાન્ય અર્થ ‘સચમ કરીએ’ એવો જ છે તેથી આ અર્થ અમે સ્વીકારતા નથી અમારા આપેલા અર્થને મજ્જિમનિકાયના સલ્લેક્ષણુત્ત (સુત્ત ૮)માના નીચેના અવતરણુથી સમર્થન મળે છે. ‘ઇધ સો પન વો સુન્દ સલ્લેક્ષો કરણીયો-પરે વિહિંસકા મવિસ્સન્તિ, મયમેત્થ અવિહિંસકા મવિસ્સામા તિ સલ્લેક્ષો કરણીયો । “ હવે યુ-દ, એવી શુદ્ધિ કરવી—બીજાઓ હિંસક બને વતા, અમે અહીંઆ અહિંસક થઈશુ એવી શુદ્ધિ કરવી ” વગેરે

૩૧ આ શ્લોકમા ન્હાના મોટા સચોજનોને બાળતો જાય છે એમ કહ્યું છે તેનો અર્થ તે અરહન્ત થાય છે એવો છે બાવાર્થ કે અપ્રમાદથી અરહન્ત થવાય છે અગ્નિના ઉપમાનુરૂપ રહસ્ય એ છે કે અગ્નિ જેમ બધી સામગ્રીને બાળીને છેવટે પોતે શાન્ત થઈ જાય છે તેમ માણુસ પણ સર્વ સચોજનોને બાળી દેદીપ્યમાન થઈ છેવટે નિર્વાણ પામે છે

૩૩ તેજનનો મૂળ અર્થ વાસ થાય છે બાણુ બનાવનારો વાસને સીધો કરીને તેમા બાણુનુ ફળ ખોસે છે પણ આપણે ત્યા

વાસ કરના રાડુ વપરાય છે અને બોલાય છે પણ રાડુ માટે એ શબ્દ રાખેલો છે

૩૯ પુણ્ય પાપ છોડી દીધા છે—પાપ અકરણીય કરતો નથી એવો, અને કુશલ કર્મ અનાસક્ત થઈ કરે છે એવો, અર્થાત નિષ્કર્મ શુદ્ધ કર્મ કરનારો સગખાવો શ્લોક ૧૮૩

૮૪ વિચેત્સતિ શોધશે સગખાવો ધર્મપ્રવિચય (જુઓ સન્નોધિ-યગ)

૭૦ માસે માસે૦ અહીં અનેક પ્રકારના અપવાસના પ્રતો કરનારો માણસોને ઉદ્દેશીને આ લખેલું છે.

૯૭ આ અવળ વાણીનો શ્લોક છે અહીં વિરોધાભાસી ઉલટા વિશેષણોથી અગ્રહન્તનું વર્ણન કર્યું છે અબદ એટલે અશક્ત, જેને હવે શક્તિની જરૂર નથી એવો, અકૃતજ્ઞ—અકૃત એટલે કેન્દ્ર એ નદિ કહેલું એવું નિર્વાણ તેને જાણનાર, સન્ધિ એટલે પુનર્જન્મની સન્ધિનો છેદ કરનારો, દ્વાવકાશ, એટલે દેવલોક વગેરે અવકાશો જેને માટે નથી એવો, વન્તાશ એટલે તેણે આશાનું, તૃણાનું વખત કર્યું છે—નિષ્પૃહ છે

૧૩૪ કસાના ઠામને બહાની આધાર કરીએ તો તે કપીને સામો અવાજ કરે પણ તે ઠામને બાધુ મુકી દીધું હોય તો તેમથી અવાજ જ ન થાય તેવી જ રીતે જે માણસ બહાના આધારથી આમાને કપવાજ ન દે, અસર થવા જ ન દે, તેનામાથી સામો અવાજ જ ન નીકળે, અને તે નિર્વાણ પામી ગયો એમજ સમજવું. ઉપરનું—અહીં આનો અર્થ છેવે વાળેલો એમ કયો છે અને એમ કંવાથી અતરુમુખ ચિત્તનું તે સુદર ઉપમાન થઈ શકે છે કેટલાંક તેનો અર્થ 'બાળેલું' એમ કરે છે

૧૫૬ દીકાકાગ ચાપાતિચાળાનો અર્થ “ચાપથી છૂટીને પડેલું બાણ” એવો કરે છે પણ તે યોગ્ય લાગતો નથી

૧૫૭ ચાર નહિ પણ ત્રણ જ યામોનો અહીં ઉલ્લેખ છે તે નોખવા જેવું છે બાવાર્થ એવો છે કે ત્રણમાર્થી બે ચામ બંધે વ્યવહારને આપો પણ ગમે તે એક ચામ ધ્યાનને માટે નાખવો જોઈએ

૧૬૨ માણુવાલતા બૌદ્ધ સાહિત્યમાં આનો વારવાર ઉલ્લેખ આવે છે તે જાડ પર ચડી છેવટે જાડનો નાશ કરે છે એમ મનાય છે

૧૬૬ પરાર્થ એટલે આત્મોત્તતિ ન થઈ શકે તેવો પરાર્થનો આભાસ વાસ્તવિક રીતે તો જો આત્માર્થ નથી કરી શકતો તે પરાર્થ પણ નથી કરી શકતો

૧૭ લોકવર્ધન શુવ નહિ-પુનર્જન્મ લઇને પ્રપચ વધારવો નહિ એવો પણ અર્થ થઈ શકે

૧૭૫ મારની સેના-દુષ્ટ મનોવિકારો, પ્રલોભનોને મારની સેના કહેલી છે તેનું વર્ણન જાતકકુકયા સ્થિતિવિસ્તર આદિ ગ્રંથોમાં મળે છે.

૧૮૩-૮૪-૮૫-આ શ્લોકો પ્રાચીન યુદ્ધોત્તુ અનુસાસન હતું

૨૫૨ સગ્રાવો And why beholdest thou the mote that is in thy brother's eye, and considerest not the beam that is in thine own eye?

St. Mathew 7 3.

૨૬૬ વિસ્ત ધમ્મ અહીં વિસ્સનો અર્થ કેટલાક વિચક્ કરી 'સર્વસામાન્ય ધર્મ' એવો અર્થ કરે છે તે ખોટો છે વિસ્ત અહીં મ વિષ્ણુમાર્થી આવેલો છે અને અર્થ 'વિષમ, કાનિકાગક' એવો થાય છે

૨૬૭ પુણ્ય અને પાપને હાકી કાઢીને—અર્થ માટે શુભો પુણ્યપાપહીનસ્થ શ્લોક ૩૯ ની ટીકા

૨૭૩ જતુરો પદા=ચા પદો અર્થાત્ ચાર આર્થસ્ત્રો

૨૭૪ મારસ્સેત પમોચન એવો પણ પાઠ છે અને ત્યાં "તે જ મારમાર્થી મુક્તિ છે" એવો અર્થ કરવો

૨૭૫ મજ્જિમનિકાય, ચૂલમાહુક્યસુત્ત (૬૨) માં યુદ્ધ પોતાને સન્નકતની સાથે સરખાવે છે. સુત્તનિપાત સેલસુત્તમાં ક્ષેલ બ્રાહ્મણ યુદ્ધને સંબોધીને કહે છે—સન્નકતો મહાવીરો સંદોઢ વ નદતી વને (સ્તો ૫૬૦) આ ઉપરથી અમે સન્નકતને એવો પાઠ ગાખીએ છીએ એનું સંશયક્રાન્તન થાય. ઉપલબ્ધ પાઠો સઘન અને મઘન બંને અનુપપન્ન છે.

૨૮૫ વૈય્યાક્ર, સં વૈયાક્ર્ય મૂળ અર્થ વાપ રહેતો હોય તેણે જ ગદ્ય, લક્ષણાથી ભય, અને તે ઉપરથી સંશય એવો અર્થ અહીં થાય છે. અહીં પાત્રોમાં સંશય એ સંદોષથી પંચ નીવરણ ઉદ્દિષ્ટ છે. ૧ કામરાગ ૨ વ્યાપાદ ૩ ધીનમિદ્ધ આળસ, ૪ ઉદ્ધવકુલકુલ જ્ઞાતચિત્તા, આપદ્ય ૫ વિચિકિચ્છા સંશય.

૨૮૪-૨૮૫ બંને શ્લોકો અવળ વાણી છે અને સાથે સાથે જો બ્રાહ્મણો કોઈને મારવામાં પાપ નથી એમ માનતા એમના પર અપ્રત્યેય છે.

૩૩૯ ૧ કામતૃષ્ણા, ૨ ભવતૃષ્ણા અર્થાત્ સાગ શ્લોકોમાં જન્મ પામવાની તૃષ્ણા, ૩ વિભવતૃષ્ણા અર્થાત્ વિનાશની તૃષ્ણા, એની ત્રણ પ્રકારની તૃષ્ણા છે. ચક્ષુ શ્રોત્ર, ઘ્રાણ જિહ્વા કાય અને મન એ ૭ અભ્યંતર આયતન કહેવાય છે. રૂપ, સ્પર્શ, ગન્ધ, રસ, રૂપરૂપ અને ધર્મ એ ૭ બાહ્ય આયતન કહેવાય છે. આ બાર આયતન સંનધી દરેકની ત્રણ તૃષ્ણાઓ મળી કુલ ૩૬ તજ્ઞાવિચરિતાનિ વિભજ્ય-અમા બતાવેલ છે તેને અહીં ૩૬ સ્રોત કહ્યા છે.

૩૪૮ જૂત ભવિષ્ય કે વર્તમાનમાં આસક્ત ન થવું અર્થાત્ પશ્ચરકથમાં આસક્તિ ન ગાખવી જુઓ મહેકર સુત, મજ્જિમનિકાય, વણ્ણાસક ૧ વગ્ગ ૩.

૩૫૨ બાપાના સંદોષ જાણનારો, અક્ષરોનો પૂર્વાપગ સનિપાત જાણનારો, તેનો અર્થ એવો છે કે તે બાપાથી ભ્રમમાં પડી જતો નથી.

૩૫૩ આ ગાથા ઉપર આશ્ચર્યને સંબોધેલી હતી એમ સાચે

છે. ઉપકે છુદને પ્રશ્ન પૂછેલો કે “તમારા આચાર્ય કેણુ છે?” તેનો આ જવાબ છે.

૩૭૦ પહેલા પાત્ર મ યોજનો કાપવા, ખીજન પાત્ર મયોજનો છોડી દેવા અને પછી પાત્ર મન્દિરોની અર્થાત્ શ્રદ્ધા સ્મૃતિ વીચ સમાધિ પ્રજ્ઞાની ભાવના કરવી એવો અર્થ છે પાત્રની આસક્તિ છોડવી અર્થાત્ ૫ ચરકધની આસક્તિ છોડવી

૩૯૯ નર્મિ, આમડાનું વરત એ વેર-માર-હંપનુ ૩૫૬ છે વરસ, દોરડાની જાળ, એ તૃષ્ણાનુ ૩૫૬ છે પલ્લિષ, ભોગળ મજ્જિમ-નિકાવના ૨૩મા વમ્મીક્ષુત્તમા ભોગળને અવિદ્યાનુ ૩૫૬ કહેલી છે.

૪૨૧ પૂર્વે પછી અને મધ્યમા સરખાવો શ્લોક ૩૪૮

પરિભાષા ટિપ્પણ

(અકાગનુક્રમે)

અકતઙ્ગ, સ અક્રતઙ્ગ, અકૃત એટલે કોઈએ નહિ કરેલું એવું નિર્વાણ, તેને જાણનાર સરકૃતમા આ શબ્દનો સાધારણ અર્થ 'કરેલાને-જાણુને નહિ જાણનાર,' 'કૃત્ષ્ણ' થાય છે પણ પાલિમા એ અર્થ ગૌણ જ છે એ ગૌણ અર્થનો લાભ લઈ હજીમા શ્લોકમા એ શબ્દ ઉપર શ્લેષ કરેલો છે પણ ઠલકમામા મુખ્યાર્થમા જ એ શબ્દ વપરાયો છે

અદ્વિગિકો મગ્ગો અષ્ટાગિક માર્ગ આર્ય સત્ય જુઓ.

અત્તા, સ આત્મા જેને વેદાન્તમા અત કરણ કહે છે તેના જેવો આ શબ્દનો અર્થ છે કૃતસ્થ આત્માના અર્થમા આ શબ્દ કદી વપરાતો નથી એ માદ ગખવું

અરિય, સ આર્ય, સોતાપત્તિમગ્ગ અને તે પછીની નિર્વાણ-માર્ગની બીજી બધી શ્રમિકાએ પહોંચેલા માણસને આર્ય કહે છે. જુઓ સયોજન.

અરિયસત્ત્વ, સ આર્યસત્ય, શુદ્ધધર્મના મૂળપાયારૂપ આ ચાર આર્યસત્યો મનાય છે (૧) દુઃખ, અર્થાત્ રાગથી રક પર્યંત જીવો માત્ર દુઃખી છે. (૨) દુઃખસમુદય, અર્થાત્ તૃષ્ણા એ દુઃખનું કારણ છે (૩) દુઃખનિરોધ, અર્થાત્ તૃષ્ણાના નિરોધથી દુઃખનો નાશ થાય છે, નિર્વાણ પ્રાપ્ત થાય છે (૪) દુઃખનિરોધમાગ્નિની પ્રતિપદા, અર્થાત્ સમ્યક્ દષ્ટિ, સમ્યક્ સંકલ્પ, સમ્યક્ વાચા, સમ્યક્ કર્માન્ત (કર્મ) સમ્યક્ આજીવ, સમ્યક્ વ્યાયામ, સમ્યક્ સ્મૃતિ અને સમ્યક્ સમાધિ એજ દુઃખનિરોધ કરવાનો ખરા માર્ગ છે આને જ આર્ય અષ્ટાગિક માર્ગ કે મધ્યમ પ્રતિપદા કહેલી છે વિશેષ માટે જુઓ શુદ્ધલીલાસારસંગ્રહ ભાગ ૨ પ્ર પ

અસુમાનુષસિં, અશુભ જોનાર સુમાનુષસિં જુઓ.

આમસ્સરદેવ, રૂપાવચર અક્ષરોકમા એક દેવની પાથરી છે

આસવ, આનો સામાન્ય અર્થ વિપત્તિયો. થાય છે બૌદ્ધ પરિ-
ભાષામા ચાગ આસવો ગણાય છે જુઓ ઓષ

આહાર, ચાર પ્રકારના છે કવલીકાર જેને આપણે સામાન્ય
રીતે આહાર કહીએ છીએ તે ૨ ફક્સો રૂપ ગ્રસાદિ વિષયોની
સાથેનો મનનો સંપર્ક, સ્પર્શ ૩ મનોચ્ચેતના અર્થાત્ મનના
અપાગ ૪ વિજ્ઞાન, ચિત્ત, મન

ઉન્દલીલ, મ. દન્દ્રકીલ, જુઓ શ્લોક ૯૫ ના અનુવાદની ટીપ-
૫૪ ૩૧

કલ્હિ, સ કલ્હિ, યોગથી મેળવેલી સિદ્ધિ, જેરી કે આકાશમા
ગોડુ વગેરે જુઓ શ્લોક ૧૭૫

ઉદ્ધાન, સ ઉત્થાન, મૂળ અર્થ ઊભા થવું તે, અર્થાત્ કોઇ
ખૂલ થક હોય નો વિવાદ કરી બેસી ન ગ્હેના ધરી કરીને પ્રયત્ન
કરવો

ઉદ્ધસોત્તો, સ ઋક્ષેત્તસ્, આનામાની દુનિયામા પાછો નહિ
આવનાર સયોજન જુઓ

ઉપાવાન, ૯૬ થએલી તૃષ્ણા એવો મૂળ અર્થ છે

ઓષનો મૂળ અર્થ પૂર થાય છે અને અહી તેનો અર્થ
માણુસને તાણી જનારી તૃષ્ણાઓ એવો થાય છે બૌદ્ધશાસ્ત્રની
પરિભાષામા ઓષ ચાગ છે કામ, મવ, દષ્ટિ અને અવિદ્યા કામ
એટલે ભોગ્ય વસ્તુની સ્પૃહા, મવ એટલે પગલોકની વાસના, દષ્ટિ
એટલે કોઇ પથનું વાડાનું મમત્વ, દુગમ્મહ આના મંથથી ચાર વાસનાને
'આસવ' અને 'યોગ' પથ્ય કહે છે

કલી, અથવા કલિ, વૈદિક સંસ્કૃતિમા 'કલિ' નો અર્થ જુઝારનો
દાવ થાય છે પાલિ સાહિત્યમા તેનો અર્થ 'હારનો દાવ' અને
પછી લક્ષણથી 'હાનિ' થાય છે જુઓ શ્લોક ૨૫૨, ૨૦૨

કામગુણ, પાત્ર ઇન્દ્રિયોના ઉપભોગના વિષયો

કાયગતાસતિ, કાયા વિશેની સ્મૃતિ આને અર્થ અશુભ
આવના થાય છે સુખાનુપસ્તિ જીઓ

કુમલ, સ કુશલ (કર્મ), બૌદ્ધ ધર્મશાસ્ત્રોમા દસ અકુશલ
કર્મપથ કહેલા છે તથુ કાચિક (૧) પ્રાણુધાત (૨) અદત્તાદાન (૩)
વ્યભિચાર, ચાર વાચિક (૪) અસત્ય ભાવણુ (૫) ચાડી (૬) કટોર
ભાવણુ (૭) બડબડાટ, અને તથુ માનસિક (૮) પદ્મચનો લોભ
(૯) ક્રોધ (૧૦) નાસ્તિકતા આ દસ અકુશલ કર્મપથથી નિવૃત્ત ગહેવુ
એ દસ કુશલકર્મપથ છે આને જ કુશલ કર્મ પણુ કહે છે વધારે
માટે જીઓ પુદ્ગલીલાસાગ્ગમગ્રહ ભાગ ૩ જે પ્રકરણ ૨ જી

સુખો, સ ક્ષણ, ધડી, ક્ષણ, નિર્વાણ પામવાની તક એવે।
અર્થ છે અગુન્નરનિકાય અટુકનિપાત સુત ૨૭ મા ૮ અક્ષણો વિસ્તા-
ગ્થી ગણ્યાવેલી છે અને તે જ બોધિચર્યાવતારપંજિકામા ૫ ૧૦ મે
દ્વકમા નીચે પ્રમાણે આપેલ છે નરકપ્રેતતિર્યંચો મ્હેચ્છા દીર્ઘાયુનો-
મરા ॥ મિન્ધાદ્ગુલુક્કાન્તારૌ મૂકતાદાદિહાક્ષણ ॥ નરકમા જન્મ,
પ્રેતલોકમા જન્મ, પશુયોનિમા જન્મ, મ્હેચ્છોમા જન્મ, દીર્ઘાયુષ
અર્થાત્ અરૂપાવચર લોકોમા જન્મ, મિન્ધાદદિષ્ટિવાળા હોવુ, પુદ્ગ ન
જ મળી શકે એવી જગામા હોવુ, મૂગા અર્થાત્ જડ હોવુ, એ
આઠ અહી અક્ષણો છે આ આઠ અક્ષણુ સિવાયની ક્ષણ મળવી
દુર્લભ છે

સન્ધ, મ સ્કન્ધ, પાત્ર છે ૧ રૂપરૂપ જેમા પૃથ્વી અપુ
તેજ અને વાયુ એ ચાર મહાભૂતો આવે છે ૨ વેદના - સુખકારક
વેદના, દુઃખકારક વેદના અને કૃપેક્ષા વેદના ૩ મગા-ધર ઝાડ ગામ
વગેરે મૂર્ત અને અમૂર્ત પદાર્થોને એક બીજાથી ભિન્ન નામો આપ
નારી શક્તિ તેનું નામ મગા ૪ સરકાર તથુ પ્રકારના છે કુશલ
સરકાર જેવા કે ગ્રેમ, કોપને મદદ કરવાની કળા વગેરે અને તેથી
ઉલટા તે અકુશલ જેવા કે લોભ દેવ માયા મત્સર અને તે બન્નેથી

બિન્ન એવા અભ્યાસ સરકારે જેવા કે અમુક પદાર્થોની અભિ-
રુચિ અથવા અમુક કાર્ય કરવાની સ્વાભાવિક આવડત કે સક્રિય
૫ વિજ્ઞાન એટલે જાણવું ચતુર્વિજ્ઞાન, શ્રોત્રવિજ્ઞાન, દ્રાશ્યવિજ્ઞાન,
ગન્ધવિજ્ઞાન કાયવિજ્ઞાન અને મનોવિજ્ઞાન એ છ પ્રકારના વિજ્ઞાનોને
વિજ્ઞાનસ્તંભ કહે છે વિજ્ઞાનને કોઈ જગાએ ચિત્ત અને મન પશુ
કહ્યું છે આ સ્તંભો અણુમ છે તેમા પહેલો મૂર્ત છે, જડ છે, અને
બાકીના ચાર અમૂર્ત છે.

ગન્ય, સ ગ્રન્થ, ગ્રન્થિઓ ચાર છે ૧ અમિજ્ઞા સ અમિચ્છા
એટલે પારકા ધનની ઇચ્છા ૨ વ્યાપાદ પરદેષ ૩ સીલન્તપરા-
માસો શીલ અને વ્રતથી ઉપવાસ વગેરેથી મેક્ષ મળી જાય છે એમ
માનવુ ૪ દ્વસત્ત્વામિનિવેસો હું કહું છું એજ સાચુ છે એવો
દુગંધ

જાતિ, આ પાલિ શબ્દ છે અને તેનો અર્થ સાધારણ રીતે
'જન્મ' થાય છે

જ્ઞાન, સ. જ્ઞાન, બૌદ્ધ સાહિત્યમા છુત્તપિટક નિયમ પ્રમાણે
પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય, ચતુર્થ એવા ચાર ધ્યાનો છે અને અમિષમ્મ
પ્રમાણે પાંચ છે તેમની ચર્ચા વિસુદ્ધિમગ્ગ મા કરેલી છે

તાદિ, સ. તાદક્ આ શબ્દનો અર્થ ધણી જગાએ અરહન્ત
થાય છે

ચેરો, સ સ્થવિર એટલે ધરોડા લાખો સમય બુદ્ધ ધર્મમા
રહેલા બિહુને સ્થવિર કહેતા અર્વાચીન કાલમા દશ વર્ષ બિહુ રહેલાને
સ્થવિર કહે છે અને વીસ વરસ રહેલાને મહારથવિર કહે છે.

દોણ, આ પાલિશબ્દ મુખ્યત્વે કરીને સ દ્વેષનો સમાનાર્થ છે
જુઓ શ્લોક ૩૫૭ કોઈ જગાએ દોષ પશુ અર્થ થાય છે જુઓ
શ્લોક ૩૫૮

વમ્મ, સ ધર્મ, આ બૌદ્ધસાહિત્યનો પારિભાષિક શબ્દ છે.
ધણી વાર નામરૂપાત્મક પદાર્થ માત્રનો તે વાચક છે

ધમ્મદા, સ ધર્મસ્થ, એટલે ન્યાયાધીશ તે જે કેસ ચુકાવે તેને અર્થે અથવા વ્યવહાર કહે છે

ધમ્મપદ, ધર્મનું વાક્ય

નામરૂપ, નામનો અર્થ કોઈવાર વેદના, સદા અને સરકાર એ ત્રણ રક ધો થાય છે કોઈવાર વિદ્યાન રક ધનો પણ તેમા સમાવેશ કરવામા આવે છે ૩૫ એટલે ૩૫રક ધ જુઓ સ્તંભ.

નિપક્ક=કુશલ કદાચ ન પક્ક શબ્દ સાથે આને સખ ઢોય, જેમાથી હિંદીમા પક્ક શબ્દ આવ્યો છે

નિરયન્નરક

પમુકૂલ, સરકૂત પાલુનો અર્થ ધૂળ થાય છે ઐશ્વર્ય ભિક્ષુઓ શેરી રમશાન વગેરે જગાએ નાખી દીધેલા ચીથરામાથી પોતાને માટે ચીવડ બનાવતા તેને માટે સામાન્ય શબ્દ પમુકૂલ છે તે સ હુકૂલ શબ્દની પેઠે ન્યુત્પન્ન થયો હાગે છે

પજ્ઞા, સ પ્રજ્ઞા, બુદ્ધિની જે શક્તિથી વિકાસ પમાય, વિવેક કરી શકાય અને મોક્ષ મળે તે શક્તિ

પ્રાતિમોક્ષ, સ પ્રાતિમોક્ષ, ભિક્ષુઓ માટેના નિષેધાત્મક ૨૨૭ નિયમોનો મંત્રહ તે વિનયમા આવેલો છે એ નિયમોનો દરેક કુપાસકને દિવસે મધ આગળ પાઠ કરવામા આવતો જુઓ ઐશ્વર્ય સંધનો પરિચય ભાગ ૨ ને

પ્રિયગાહી, પ્રિયનું પ્રહણ કરનાર પ્રિયનો અર્થ અહીં સત્ત્વ પ્રાણી અને સત્કાર પદાર્થ એવો છે સત્ત્વ અને સરકારોની આ-સક્તિ ન કરતી જોઈએ એવો ૨૦૧ મા શ્લોકનો ભાવાર્થ છે

પ્રીતિ, સ પ્રીતિ, આનો અર્થ પ્રેમ (સ પ્રેમ) અને સિનેહ (સ સ્નેહ) થી જૂદો છે કોઈપણ એક વ્યક્તિ તરફ આકર્ષનાર લાગણીને, આસક્તિને પ્રેમ અને સિનેહ કહી છે, તે પરિણામે દુઃખકર છે અને ન્યાયી છે (જુઓ શ્લોક ૨૧૩, ૪૪૧) પ્રીતિ કોઈપણ એક વ્યક્તિ તરફની લાગણી નથી પણ નિઃકામ આવથી કૃપાળુ થતો

પ્રમોદ છે પ્રથમ અને દ્વિતીય ધ્યાનનું તે અગ છે અને એ એ ધ્યાનમાં તે સંપૂર્ણ વિકાસ પામે છે

પુનઃ નો અર્થ વ્યક્તિ થાય છે કોઇ જગ્યાએ ‘આત્મા’ પણ થાય છે

બાલ, સસ્કૃત અર્થમાં આ શબ્દ વપરાતો નથી તેનો અર્થ ‘મૂર્ખ’ ‘અચાની’ એવો થાય છે

મવ એટલે સ સાર, પ્રપચ એ ત્રણ છે કામમવ, રુપમવ અને અરુપમવ. મનુષ્ય, અસુર, પશુઓ, નરકમાં વસેલા જીવો અને પાત્ર ઇન્દ્રિયોવાળા દેવોનો કામમવમાં સમાવેશ થાય છે બ્રહ્મલોક નિવાસી દેવો રુપમવમાં આવે છે અને અરૂપ દેવો અરુપમવમાં આવે છે

માવના, અમુક વસ્તુના ચિન્તાનનો અભ્યાસ

મકટર આનો અર્થ કરોળિયો થાય છે, વાદરો નહિ

મત્તુરાજા=માગ (જુઓ)

માન, ત્રણ પ્રકારનું છે સેવ્યોહમસ્મિ હુ શ્રેય છુ એવું માન, સદિસોહમસ્મિ હુ બીજાની સમાન છુ એવું માન અને હીનોહમસ્મિ હુ હીન છુ એવું માન.

માર, કુશળ વૃત્તિઓને મારનાર તે માગ તેનો અનેક જગ્યાએ બ્રહ્મ શબ્દથી ઉલ્લેખ પણ કરેલો છે માણસનો અંધ પાત કરનારી વૃત્તિઓનું, પુરાણો માફક, એ દેવતાસ્વરૂપ છે, અને તે શૈશ્વિક મંદનને માગતું છે

મિચ્છાસકલ્પ, સ મિચ્છાસકલ્પ, મિચ્છાસકલ્પો ત્રણ છે ૧ કામ-સકલ્પ એટલે કામ પિચાર, ૨ વ્યાપાદસકલ્પ એટલે કોઈને હાનિ કરવાનો સકલ્પ; ૩ વિહિસા સકલ્પ એટલે બુદ્ધિપૂર્વક કોઈને હાનિ કરવાના ઇચ્છાથી નહિ પણ કેવળ ગ્રાપ્સ્યથી (આને માટે પારિ-આષિક શબ્દ વ્યવહાર છે) બીજાઓને અથવા પોતાને ઉપદ્રવ કરવા તે

યોગ, બન્ધનો ઓષ જુઓ.

લોકામિસ, લોકો તરફથી મળતા આદર અને આતિથ્ય તેમજ રહેતી આમકિત

વિતક, સ. વિતર્ક તથા છે કામવિતર્ક વ્યાપાદવિતર્ક વિહિસા-વિતર્ક આને જ મિથ્યાસ કલ્પ પશ્ય કહે છે

વિરિય, સ વીર્ય, સત્કર્મ કરવા વિશે માનસિક ઉત્સાહ.

સયોજન, સ યોજનનો મૂળ અર્થ બંધન છે સ યોજનો દશ છે ૧ સકાયચિદ્ધિ અર્થાત્ આત્મા બિન્ન પદાર્થ છે અને નિત્ય છે એવી માન્યતા ૨ વિચ્છિન્નચક્ષુ, ભુદ્ધ, ધર્મ અને સધના વિશે શકા અથવા અવિશ્વાસ ૩ સીલચતુષ્ટયપરામાસ સ્નાનાદિ વ્રતોથી જ મુક્તિ મળી જાય છે એવો વિશ્વાસ ૪ કામરાગ, કામવાસના ૫ પાટિષ, કોષ ૬ રૂપરાગ, બહુલોકોદિ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા ૭ અરૂપરાગ અરૂપ દેવલોક પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા ૮ માન, અહકાર ૯ ઉદ્ભવ આતચિત્તા, અને ૧૦ અવિજ્ઞા, અવિદ્યા આમાના પહેલા પાત્ર અવગ્રામી અને છેલ્લા પાત્ર ઉધ્વગ્રામી સ યોજનો કહેવાય છે પહેલા તથા સ યોજનો નષ્ટ કરવાથી સાધક સોતાપત્ર (ધર્મ પ્રવાહમાં પડેલો) થાય છે અર્થાત્ ભુદ્ધ ધર્મના અધિકારી થાય છે તે પછીના બે મયોજનોને ક્ષીણ કરવાથી સકલાગમી થાય છે એટલે તેને મોક્ષને માટ આ દુનિયામાં તે પછી બાંને એક જ જન્મ લેવો પડે છે પહેલા પાત્ર સ યોજનોનો પૂર્ણ નાશ કરવાથી અનાગમી થવાય છે, અર્થાત્ આ દુનિયામાં તેને નિર્વાણ માટે ફરી આવવું પડતું નથી દશેષનો ક્ષય કરવાથી ગ્રહા અરહન્ત અર્થાત્ જીવ-મુક્ત થાય છે

નતિ, સ સ્મૃતિ, બૌદ્ધ ધર્મશાસ્ત્રોમાં આનો મહિમા ધણો મોટો છે તેનો અર્થ જામતિ અને વિવેક એવો થાય છે સ્મૃતિથી સપ્રજન્યની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે આ સબધી શાંતિદેવા-આર્પના નીચેના બે શ્લોકો કષ્ટક વિશેષ માહિતી આપશે

સપ્રજન્ય તદાયાતિ ન ચ ચાત્યાગત પુન ।

સ્મૃતિર્યદા મનોદ્વારે રક્ષાર્થમવતિષ્ઠતે ॥

અર્થ—સ્મૃતિ જ્યારે :ક્ષા માટે મનોદ્વારે ઊભી રહે છે ત્યારે સપ્રજન્ય આવે છે અને આવ્યા પછી પાછુ જતુ નથી

एतदेव समासेन सऽजन्मस्य लक्षण ।

यत्कायचित्तावस्थाया प्रत्यवेक्षा मुहुर्मुहु ॥

અર્થ—ટૂંકામાં સપ્રજન્યનુ આજ લક્ષણ છે કે કાય અને ચિત્તની અવસ્થાનુ વાર વાર નિરીક્ષણ કર્યા કરવું

सतोऽस्मृतिवाणा शुभो सति

समाधि, ચિત્તની શાન્તિ

समाहित, શાન્તિવાળુ સમાધિ પામેલું

સર્વોચ્ચગ (સર્વોચ્ચગ) કામ ક્રોધ આળસ બ્રાતતા સત્ત્વ એ પાત્ર ચિત્તના આવરણો છે તેના પરિહાર માટે સાત બોધ્યમ (ગાનના અંગોની) ભાવના કરી જોઇએ ૧ સ્મૃતિ સતિ (શુભો), ૨ ધર્મપ્રવિચય, મનોવૃત્તિનુ પૃથક્કરણ કરવાનુ સામર્થ્ય અથવા પ્રજ્ઞા, ૩ વીર્ય વિરિય (શુભો), ૪ પ્રીતિ પીત્તિ, સત્કર્મથી જાત થનારો આનંદ, ૫ પ્રશ્રવ્ધિ, ચિત્તની શાતતા અથવા ચિત્તસુખ, ૬ સમાધિ, ચિત્તની એકાગ્રતા, ૭ ઉપેક્ષા, ચિત્તની અધ્યસ્થાવસ્થા વિશેષ માટે શુભો ધ્યુક્તીલાસારમગ્ધ ભાગ ૩, પ્ર૦ ૧૦ અને ૧૧

સજનાસન, સ જ્ઞાનાસન બિંદુની પથારી તે સમન અને તેને એસવાની જગા તે આસન તે ઉપરથી આ સમાસનો અર્થ નિંદ્રાને રહેવાની કાંઈ પણ જગા, વૃક્ષમૂલ, ગુફા, કે ધર્મશાળા જે હોય તે થાય છે

સુમાત્રુપસ્તિ સ્ત્રી પુરુષમા અને પુરુષ સ્ત્રીમા કામાસક્ત ન થાય એટલા માટે દરેકે પોતાના શરીરમા અશુભ જોવુ જોઇએ અર્થાત્ શરીર ઉપર રૂપ ન જોતા તેમા રહેલ હાડકા માસ વગેરે સાક્ષાત

કરવા જોઈએ, એવી રીતે પોતાના શરીરમા અશુભ જોવાના અભ્યાસથી બીજાના શરીરમા કામાસક્ત થવાતું નથી એ ભાવનાને અશુભ ભાવના કહે છે અને તે કરવાવાળા અમુમાનુષસ્તિ કહેવાય છે અને તેનાથી ઉલટા તે સુમાનુષસ્તિ એટલે કેવળ બાહ્ય કાન્તિ ઉપર મોહ પામનારા

સેલો, સ શૈક્ષ એટલે શિક્ષાચોગ્ય આ પારિભાષિક શબ્દ છે સર્વ સામાન્ય માણસો પૃથક્ જન કહેવાય છે સોતાપત્તિમગ (જુઓ સયોજન) જેને પ્રાપ્ત થયો છે તે આર્ય કહેવાય છે અને આર્યો અર્હત ફક્ત પ્રાપ્ત કરે ત્યા સુધી શક્ષ કહેવાય છે અર્હત ફક્ત મળ્યા પછી તુગ્ત તે અશૈક્ષ થાય છે અર્થાત્ તને શિક્ષાની જરૂર નહેતી નથી

સોતાપત્તિફલ-જુઓ સયોજન.

હિરી, સ. હી-એટલે પોતાને જ ખરાબ કામ કરતા શરમ લાગે તે શરમ બીજાની શરમ લાગે તેને અવત્રપા પાલી ઓત્તપ્પ કહે છે

श्लोकानुक्रम (अकारानुक्रमे)

अ			
अकक्ष,	४०८	अनिक्कसावो,	९
अकत,	३१४	अनूपवादो,	१८५
अक्कोच्छि म,	३, ४	अनुपुञ्जेन,	२३९
अक्कोधन,	४००	अनरुचातिससार,	१५३
अक्कोधेन,	२२	अनभूतो,	१५४
अहोम,	३९९	अपि दिञ्जेसु,	१८७
अचरित्वा,	१५५, १५६	अपुञ्जलामो,	३१०
अचिर वत०,	४१	अपि चे,	२०
अट्ट न,	१५०	अप्प मा ते,	८५
अञ्जा हि,	७५	अप्पनत्तो अय,	५६
अत्तदत्थ,	१६६	अप्पमत्तो पमत्तेसु,	२९
अत्तना चोदय०,	३७९	अप्पमादरता होय,	३२७
अत्तना व कत,	१६१, १६५	अप्पमादरतो,	३१, ३२
अत्ता हवे,	१५४	अप्पमादन,	३०
अत्ता हि अत्तनो,	१६०, ३८०	अप्पमादो,	२१
अत्तानमेव,	१५८	अप्पलामो पि,	३६६
अत्तान चे पिय,	१५७	अप्पसुत्ताय,	१५२
अत्तान चे तया,	१५९	अमये,	३१७
अत्थमिदं,	३०१	आमत्थरेय,	११६
अथ पापानि,	१३६	अभिवादनसीलस्सि,	१०९
अथवत्स,	१४	अनूतवादी,	३०६
अनवद्धितचित्तस्स,	३८	अयसा व,	२४०
अनवस्थितचित्तस्स,	३९	अयागे युज्जम०,	२०९
		अलङ्कृतो चे,	१४२

अलङ्घिताये	३१६	उद्धानकालमिह,	२८०
अवज्जे वज्जमतिनो	३१८	उद्धानवतो,	२४
अविरुद्ध,	४०६	उद्धानेन,०	२५
अमसद्व,	४०४	उदक हि,	८०, १४५
असज्जायमला,	२४१	उपनीतवयो च,	२३७
असत भावनमि,०	७३	उय्युज्जन्ति,	९१
असारे सारमतिनो,	११	उसभ पवर,	४२२
असाहसेन,	२५७	ए	
अमुमानुपस्सि	८	एक धम्म,	१७६
अस्मद्धो,	९७	एकस्स चरित,	३३०
अस्मो यथा,	१४४	एकासन,	३०
अह नागो व,	३२०	एत खो सरण,	१९२
अहिंसका ये,	२२५	एत वेब्ब,	३४६
आ		एत विसेसतो,	२२
आकाले पद,	२५४, २५५	एतमिह तुम्हे,	२७५
आरोग्यपरमा	२०४	एतमत्यवस,	२८९
आसा यस्स,	४१०	एथ पस्सयि०,	१७१
इ		एव भो पुरिस,	२४८
इद पुरे,	३२६	एव सद्गारभूतेषु,	५९
इध तप्पति,	१७	एमो व मग्गो,	२७४
इध नन्दति,	१८	ओ	
इध मोदति,	१६	ओवदेय्या०,	७७
इध वस्स,	२८६	क	
इध सोचति,	१५	कण्ह धम्म,	८७
उ		कथिरा चे,	३१३
उच्छिन्द सिनेहम-	२८५	कामतो जायती,	२१५
उत्तिट्ठे नप्पमज्जय्य,	१६८	कायप्पकोप,	२३१

कायेन सवरो,	३६१	छ	
कायेन समुता,	२३४	छन्दजातो,	२१८
कासावकण्ठा,	३०७	छिन्द सोत,	३८३
कि ते जटाहि,	३९४	छेत्वा नन्दि,	३९८
किच्छो,	१८२	ज	
कुम्भूपम,	४०	जय वेर,	२०१
कुसो यथा,	३११	जिघच्छा,	२०३
को इम पठवि,	४४	जीरन्ति वे,	१५१
कोष जहे,	२२१	झ	
को तु हासो,	१४६	झाय भिक्खु,	३७१
ख		शार्थि विरज०,	३८६
खन्ती परम,	१८४	त	
ग		त च कम्म,	६८
गम्भीरपञ्च,	४०३	त पुतपसु०,	२८७
गतद्धिनो,	९०	त वो वदामि,	३३७
गल्भमेके,	१२६	तण्हाय जायती,	२१६
गहकारक,	१५४	ततो मला,	२४३
गामे वा,	९८	तत्राभिरति०,	८८
च		तत्रायमादि,	३७५
चक्खुना,	३६०	तथेव कतपुञ्ज,	२२०
चत्तारि,	३०९	तसिणाय पुरक्खता,	३४२, ३४३
चन्दन,	५५	तस्मा पिय,	२११
चन्द व,	४१३	तिणदोसानि,	३५६-३५९
चर चे	६१	तुम्हेहि किञ्च,	२७६
चरन्ति बाला,	६६	ते शायिनो,	२३
चिरप्पवासि,	२१९	ते तादिसे,	१९६
सुति यो,	४१९	तेस सपन्नसीलान,	५७

ददाति वे,	२४९	न चाह,	३२८
दन्त नयन्ति,	३२१	न जटाहि,	३२९
दि ॥ तपति,	३८५	न त कम्म,	६७
दिस्ते दिम,	४२	न त दब्ध,	३४५
दीघा जागरतो,	६०	न त माता,	४३
दुक्ख,	१९१	न तावता,	२५९
दुग्निग्गहस्स,	३५	न तेन अरियो,	२७०
दुप्पब्बज्ज,	३०२	न तेन धेरो,	२६०
दुल्लभो,	१९३	न तेन पण्डितो,	२५८
दूरज्जम,	३७	न तेन भिक्खु,	२६६
दूरे सन्तो,	३०४	न तेन होति,	२५६
		न नग्गचरिया,	१४१
ध		न परेस,	५०
धनपालको,	३२४	न पुप्फगन्धो,	५४
धम्म चरे,	१६९	न ब्रा १०	३८९
धम्मपीति,	७९	न ब्राह्मणस्से०,	३९०
धम्मरामो,	३६४	न भजे,	७८
धीर च,	२०८	न मुण्डकेन,	२६४
		न मोनन,	२६८
नत्थि शान,	३७२	न वाक्करण०,	२६२
नत्थि रागसमो,	२०२, २५१	न वे कदरिया,	१७७
नेव दवो,	१५	न मन्त पुत्ता,	२८८
नेत खो,	१८९	न सीलव्वत०,	२७१
न अत्तहेतु,	८४	न हि एतेहि,	३२३
न अन्तलिखे,	१२७, १२८	न हि पाप,	७१
न कट्ठापण०,	१८६	न हि वेत्तेन,	५
नग्ग नया,	३१५		

निद्रगतो,	३५१	पुष्कानि हेव,	४७, ४८
निधाय दण्ड,	४०५	पुञ्चेनिवास,	४२३
निधीन व,	७६	पूजारहे,	१९५
नेक्ख,	२३०	पेमतो जायती,	२१३
नो चे लमेथ,	३२९	पोराणमेत,	२२७
प		फ	
पसुकूलधर,	३९५	फन्दन,	३३
पञ्च छिन्दे,	३७०	फुसामि,	२७२
पटवीसमो,	९५	फेणूपम,	४६
पण्डुपलासो,	२३	व	
पथव्या,	१७८	बहु पि,	१९
पमाद,	२८	बहु वे,	१८८
पमादम,	२६	बालसङ्गतचारी,	२०७
परदुक्खं,	२९१	बाहितपापो,	३८८
परवज्जानुपस्सिस्स,	२०३	भ	
परिजिण्णमिद,	१४८	भदोपि,	१२०
परे च न	६	म	
पविवेकरस,	२०५	मगानट्टञ्जिको,	२७३
पस्स चित्तकत,	१४७	मत्तासुखपरिचागा,	२९०
पाणिग्धि चे,	१२४	मधु वा मज्जती,	६९
पाप चे,	११७	मनुजस्स,	३३४
पापानि,	२६९	मनोपकोप,	२३३
पापा पि,	११९	मनोपुब्बङ्गमा,	१, २
पामोज्जबहुलो,	३८१	ममेव कत,	७४
पियतो जायती,	२१२	मलित्थिया,	२४२
पुज्ज चे,	१८	मातर पितर,	२९४, २९५
पुत्ता मत्थि,	६२	मा पमादं,	२७

मा पियेहि,	२१०	यस्स अब्बन्त०,	१६२
माप्पमब्बेय,	१२१, १२२	यस्स कायेन,	३९१
माबोच फरुस,	१३३	यस्स गतिं न,	४२०
मासे मासे	७०, १०६	यस्स चेत,	२५०, २६३
मित्त	३७६	यस्म छत्तिसत्तो०	२३९
मिद्धी यदा,	३२५	यस्स जालिनी,	१८०
मुच्च पुरे,	३४८	यस्स जित,	१७९
मुहुत्तमपि चे,	६५	यस्म पाप,	१७३
मेत्ताविहारी,	३६८	यस्म पार,	३८५
य		यस्स पुरे,	४२१
य एसा	३३५	यस्स रागो,	४०७
य किञ्चि,	१०८, ३१२	यस्मालया न,	४११
य चे विब्बु,	२२९	यस्सासवा,	९३
य हि किञ्च,	२९२	यस्मिद्रियानि,	९४
यतो यतो,	३७४	यानिमानि,	१४९
यथा अगार,	१३, १४	याव हि,	२८४
यथा दण्डेन,	१३५	यावजीव पि,	६४
यथापि पुण्ण०,	५०	यावदेव,	७२
यथापि भमरो,	४९	ये च खो,	८६
यथापि मूले,	३३८	ये ज्ञानपमुत्ता,	१८१
यथापि रहदो,	८२	ये रागरत्ता,	३४७
यथापि रुचिर,	५१, ५२	येस सनिच्चयो,	९२
यथा पुब्बुलक,	१७०	येस सबाधि ज्ञेसु,	८९
यथा सङ्कार०	५८	येम च सुसमाङ्गा,	२९३
यदा द्वेयसु,	३८४	यो अप्पदुद्धस्व,	१२५
यम्हा वम्म,	३९२	योगा वे,	२८२
यमिह सच्च,	२६१	यो च गाथा,	१०२

यो च पुञ्चै,	१५२	वज्र च,	३१९
यो च युद्ध च,	१९०	वन छिन्दध,	२/३
यो च वन्तकमा०,	१०	वरमस्सतरा,	३२२
यो च वस्ससत,	१०-	वस्मिका विद्य,	३७७
	११०-११५	वानानुगम्भी,	२८१
यो च समेति,	२६५	वाणिजो व,	१२३
यो चेत सहती,	३३६	वारि पोक्खरपत्ते व,	४०१
यो दण्डेन,	५३७	वारिजो व,	३४
यो दुक्खस्स,	४०२	वितक्कपमथितस्स,	३४९
योध कामे,	४१५	वितक्कूपसमे,	३५०
योध तण्ह,	४ ६	वीततण्हो,,	३५२
योध दीघ,	४०९	वेदन करुस,	१३८
योध पुञ्ज,	२६, ४०२	स	
यो निब्बनयो,	३४४	सच्चे नेरेसि,	१३४
यो पाणम०,	२४६	सच्चे लमेय,	३२८
यो बालो मञ्जति,	६३	सच्च भणे,	२२४
योम पळिपथ	४१४	सदा जागरमानान,	२२६
यो मुक्खसञ्जतो,	३६३	सङ्गाय सील्लेन,	१४४
यो वे उत्पत्तित,	२०२	सन्तकायो,	३७८
यो सहस्स,	१०३	सन्त तस्स,	९६
यो सासन,	१६४	सञ्जत्थ वे,	८३
यो हवे,	३८२	सञ्जदान,	३५४
र		सञ्जपापस्स,	१८३
रत्तिया जायती,	२१४	सञ्जमयोजन,	३९७
रमणीयानि,	९९	सञ्जसो,	३६७
राजतो वा,	१३९	सञ्जामिधु,	३५३
व		सञ्जे तसग्गि,	१२९, १३०
बचीपकोप,	२३२		

सब्बे धम्मा,	२७२	सुदुद्दस,	३६
सब्बे सत्कारा,	२७७, २७८	सुप्पबुद्ध,	२९६-३०१
सरितानि सिनेहितानि,	३४१	सुभानुपस्सि,	७
सलाभ,	३६५	सुरामेरयपान,	२४७
सर्वन्ति सब्बवी,	३४०	सुसुख वत,	१९७-२००
सहस्समपि,	१००, १८१	सेखो पठवि,	४५
सार च,	१२	सेल्लो यथा,	८१
साहु दस्सन,	२०६	सेय्यो अयोगुल्लो,	३०८
सिञ्च भिक्खु,	३६९	सो करोहि,	२३६, २३८
सीलदस्सन०,	२१७	ह	
मुकरानि असाधूनि,	१६३	हसादिच्चपथे,	१७५
सुख याव जरा,	३३३	हत्थसञ्जतो,	३६२
सुखकामानि,	१३१, १३२	हनन्ति भोगा,	३५५
सुखा मत्तेयता	३३२	हित्वा मानुसरु,	४१७
मुखो बुद्धान,	१९४	हित्वा रति,	४१८
मुजीव अहिरिकेन,	२४४	द्विरीनिसेधो,	१४३
मुञ्जागार पविट्टस्स,	३७३	द्विरीमता च,	२४५
मुदस्य वज्ज,	२५२	हीन वम्म,	१६७

શુદ્ધિપત્ર

પાઠિ

શ્લોક	પક્ષિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૪	૧	સુચિકમ્મસ	સુચિકમ્મસ
૭૪	૩	વડતિ	વદ્ધતિ
૮૮	૧	તત્રામિરતિ०	તત્રામિરતિ०
૮૧	૧	સમ્ભાવિઅન્નેસુ	સમ્ભોધિયન્નેસુ
૯૬	૧	દ્વાતિ	દ્વોતિ
૧૫૬	૨	આપતિચ્છીણા	આપાતિચ્છીણા
૨૦૧	૨	જયપરાજય	જયપરાજય
૨૭૬	૨	પમોચ્છન્તિ	પમોચ્છન્તિ
૨૭૮	૧	સહારા	સહારા
૩૦૫	૧	તન્દિતા	તન્દિતો

ગુજરાતી અનુવાદ

શ્લોક	પક્ષિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૮	૨	કપાય	કાપાય
૧૦	૨	કપાય	કાપાય
૪૫	૧-૨	શૈક્ષ	શૈક્ષ
૫૭	૧	સપનશીલ	સ પનશીલ
૧૮૦	૨	ક્યાહી	ક્યાહ
૧૮૩	૧	પુરુષ શ્રેષ્ઠ	પુરુષશ્રેષ્ઠ
૨૬૫	૧	પૂરેપૂરા	પૂરેપૂગ
૩૦૧	૧	જેમને	જેમનુ
૩૫૪	૩	તૃષ્ણાક્ષયને	તૃષ્ણાક્ષય—
૩૬૮	૧	હળકું	હલકું
૪૧૮	૧	જીવોના	જીવોના

૧૫૬

ટિપ્પણી

પૃષ્ઠ	પ કિત	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૩૯	૧૭	ઝર્વ્વ્વોત્તસ્	ઝર્વ્વોત્તસ્
૧૪૨	૨	ધમ્મહા	ધમ્મહો
૧૪૪	૨	યોગ, બન્ધનો	યોગ, કોઠવાર બન્ધનો.
,,	૨૬	ગતિ	ગતિ

પુરાતત્વમંદિરગ્રન્થાવલીમાં પ્રકટ થએલાં
બૌદ્ધ ધર્મના અન્ય ગ્રંથો

જુદ્ધલીલાસારસંગ્રહ

લે. ધર્માનંદ ડોસબી. ૨-૦-૦

અભિધર્મત્થસંગ્રહો

સં. ધર્માનંદ ડોસબી. ૨-૦-૦

બૌદ્ધસંઘનો પરિચય

લે. ધર્માનંદ ડોસબી.

છપાય છે.

પ્રાચીન દર્શનશાસ્ત્રના અભ્યાસીને અત્યન્ત ઉપયોગી
સિદ્ધસેન દિવાકરકૃત

સમ્મતિતર્ક

ન્યાયપંચાનન અભયદેવ સૂરિકૃત

તત્ત્વબોધની સાથે

ભા. ૧

[આ ગ્રંથમાં પ્રાચીન દર્શનોમાં ચર્ચાતા વાદોનો
સંગ્રહ થયો છે. હોવાથી ઐતિહાસિક અને તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ
અત્યન્ત મહત્વનો છે.]

સપાદકો પં સુખલાલજી

પં બેચરદાસ ક્રિ. ૩. ૧૦-૦-૦

પુરાતત્ત્વ

પુ ૧ હુ. કિ. ૫-૧૨-૦

પુરાતત્ત્વ

પુ ૨ જી. કિ. ૫-૧૨-૦

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ તત્ત્વથી પ્રકટ થતી પુરાતત્ત્વમદિર ગ્રન્થાવલી

આર્થવિદ્યા વ્યાખ્યાનમાળા	છોટની પટ્ટી	૨-૦-૦
	ચામડાની	૨-૮-૦
પ્રાચીન સાહિત્ય રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર		૦-૧૨-૦
અનુવાદક શ્રી મહાદેવ દેસાઈ શ્રી નરહરિ પરીખ		
શુદ્ધલીલાસારસ ગ્રંથ	લે ધર્માનંદ કોસળી	૨-૮-૦
તહેવારોનો ઇતિહાસ	લે ઝગ્ગેદી	૩-૮-૦
ઉપનિષત્ પાઠાવલી	સ અ દત્તાત્રેય કાલેલકર	૦-૧૨-૦
પ્રાકૃતકથાસ ગ્રંથ	સ મુનિ જિનવિજય	૦-૧૪-૦
પાણીપાઠાવલી	,,	૦-૧૨-૦
અભિધાનપદીપિકા	,,	૫-૦-૦
અભિધમ્મત્થસ ગણો	સ અ ધર્માનંદ કોસળી	૨-૦-૦
સમ્મતિતર્ક	સ પ સુખલાલ તથા પ બેચરદાસ	૧૦-૦-૦
કાવ્યપ્રકાશ ગૂજરાતી અનુવાદ (કે ૧-૬)		
અનુવાદક અ રામનારાયણ વિ પાઠક		
	અ રસિકલાલ છો પરીખ	૧-૮-૦
શાકૃત ભાષાઓનું વ્યાકરણ	લે પ બેચરદાસ	છપાય છે.
વૈદિકપાઠાવલી	સ રસિકલાલ છો. પરીખ	,,
બૌદ્ધ સંધનો પરિચય	લે અ ધર્માનંદ કોસળી.	,,

